

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ALTERNATİF BİR ÜRETİM BİÇİMİ OLARAK
KOOPERATİFÇİLİK: S.S OVACIK 94 MAH. TARIMSAL KALKINMA
KOOPERATİFİ'NİN DAYANIŞMA EKONOMİLERİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MAHİR CAN GÖÇER
1741013016

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇAĞLAR ÖZBEK

AĞUSTOS 2020
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ALTERNATİF BİR ÜRETİM BİÇİMİ OLARAK
KOOPERATİFÇİLİK: S.S OVACIK 94 MAH. TARIMSAL KALKINMA
KOOPERATİFİ'NİN DAYANIŞMA EKONOMİLERİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MAHİR CAN GÖÇER
1741013016

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇAĞLAR ÖZBEK

AĞUSTOS 2020
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ALTERNATİF BİR ÜRETİM BİÇİMİ OLARAK
KOOPERATİFÇİLİK: S.S OVACIK 94 MAH. TARIMSAL KALKINMA
KOOPERATİFİ'NİN DAYANIŞMA EKONOMİLERİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

MAHİR CAN GÖÇER

1741013016

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

Tezli Yüksek Lisans

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih :31/08/2020

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 11.08.2020

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK

Jüri üyesi : Dr.Öğr. Üyesi Fatih GÜNGÖR

Jüri Üyesi : Dr.Öğr. Üyesi Gaye GÖKALP YILMAZ

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Bayram Coşkun

AĞUSTOS, 2020

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 17/07/2020 tarih Ve 950/4 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mahir Can GÖÇER'in "Alternatif Bir Üretim Biçimi Olarak Kooperatifçilik: S.S Ovacık 94 Mah. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin Dayanışma Ekonomileri Açısından İncelenmesi" adlı tezini incelemiş ve aday 11/08/2020 tarihinde saat 11:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Çağlar Özbek

Dr.Öğr. Üyesi Fatih GÜNGÖR

Üye

Dr.Öğr. Üyesi Gaye GÖKALP YILMAZ

Üye

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Alternatif Bir Üretim Biçimi Olarak Kooperatifçilik: S.S Ovacık 94 Mah. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin Dayanışma Ekonomileri Açısından İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11.08.2020

Mahir Can GÖÇER

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ
GİRİŞ FORMU**

YAZARIN

Soyadı : GÖÇER

Adı : Mahir Can

Referans No:10354197

TEZİN ADI

Türkçe: Alternatif Bir Üretim Biçimi Olarak Kooperatifçilik: S.S Ovacık 94 Mah. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin Dayanışma Ekonomileri Açısından İncelenmesi

Y. Dil: As An Alternative Form Of Production Cooperative: S.S Ovacık 94 Mah. Agricultural Development In Terms Of Solidarity Economies Of The Cooperative Reviews.

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Özbek Çağlar

Ünvanı : Dr. Öğretim Üyesi

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI:154

TEZİN KONULARI

- 1.KÜRESELLEŞME
- 2.DAYANIŞMA EKONOMİLERİ
3. KOPERATİFÇİLİK
- 4.TOPLUMCU BELEDİYECİLİK

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER

- 1.Dayanışma Ekonomileri
- 2.Kooperatif
- 3.Kooperatifçilik

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

- 1.Solidarity Economies
- 2.Cooperative
3. cooperatives

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum O

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir O

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir O

Yazarın İmzası :

Tarih : 31/08/2020

ALTERNATİF BİR ÜRETİM BİÇİMİ OLARAK
KOOPERATİFÇİLİK: S.S OVACIK 94 MAH. TARIMSAL KALKINMA
KOOPERATİFİ'NİN DAYANIŞMA EKONOMİLERİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

ÖZET

21. yüzyılın ilk çeyreği, “büyümenin sonuna” geldiğimize dair birçok kanıt ortaya koymaktadır. Açgözlülük, rekabet, bireysel hırs ve borç ile yürütülen küresel kapitalizm, amansız bir büyümeyle “hayali zenginlik” yaratmakta, eşitsizliği derinleştirerek, doğayı ve dünya toplumlarını tehdit etmektedir. Yoksulluk, savaş, suç, işsizlik, ırkçılık, açlık, her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Eşitsizliğin derinleşerek büyümesi, neo-liberal iktisadın bakış açısını yeniden sorgulamamıza ve alternatif yaklaşımlar üzerinde düşünmemize neden olmuştur. Bu durum sosyal ve politik teoride uzun süre göz ardı edilen dayanışma kavramının, tekrar hak ettiği ilgiyi görmesini sağlamıştır. Son yıllarda yaşanan yeni toplumsal hareketlerin kimlik ve emek mücadelelerindeki dirençli ve ortak tavrı, farklı dayanışma biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, neo-liberalizmin yıkıcı etkilerinin yeniden sorgulandığı ve buna bağlı olarak farklı dayanışma biçimlerinin ortaya çıktığı bir dönemde, alternatif üretim sistemleri tartışmasına dikkat çekmektir. Çalışma, alternatif üretim sistemleri arayışını, dayanışma ekonomileri tartışması üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda, dayanışma ekonomilerinin en önemli bileşeni olan kooperatifçilik hareketi öne çıkmaktadır. Türkiye’deki kooperatifçilik tartışması açısından, son zamanlarda dikkat çeken örneklerden biri, S.S. Ovacık. 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’dir. Toplumsal faydayı ve dayanışmayı öne çıkaran uygulamaları nedeniyle, S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, dayanışma ekonomileri tartışması açısından önemli bir noktada durmaktadır. Çalışma, “Küresel kapitalist üretim biçimine karşı, alternatif üretim sistemi geliştirilebilir mi?” ana sorusuna odaklanmaktadır. Çalışma, alternatif dayanışma ekonomileri yaklaşımı ile S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi içinde aramaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dayanışma Ekonomileri, Kooperatif, Kooperatifçilik, Küreselleşme, Neo-liberalizm, S.S. Ovacık 94 Mah. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Tunceli.

**AS AN ALTERNATIVE FORM OF PRODUCTION COOPERATIVE: S.S
OVACIK 94 MAH. AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN TERMS OF
SOLIDARITY ECONOMIES OF THE COOPERATIVE**

REVIEWS.

ABSTRACT

The first quarter of the 21st century provides a lot of evidence that we are at the "end of growth". Global capitalism, driven by greed, competition, individual ambition and debt, creates "imaginary wealth" with a relentless growth, deepening inequality, threatening nature and world societies. Poverty, war, crime, unemployment, racism, hunger are spreading day by day. The deepening and growing of inequality caused us to question the point of view of neo-liberal economics and to think about alternative approaches. This enabled the concept of solidarity, which has been neglected for a long time in social and political theory, to see the attention it deserves again. Resilient and common attitude of new social movements, identity and labor struggles in recent years caused different forms of solidarity.

The aim of this study is to draw attention to the discussion of alternative production systems at a time when the destructive effects of neo-liberalism are re-questioned and different forms of solidarity arise accordingly. The study carries out the search for alternative production systems through the discussion of solidarity economies. In this context, the cooperative movement, which is the most important component of solidarity economies, comes to the fore. In terms of cooperative debate in Turkey, one of the striking examples recently, S.S. Ovacık 94 Neighborhood Agricultural Development Cooperative is. Due to its practices that emphasize social benefit and solidarity, the S.S. Ovacık 94 Neighborhood Agricultural Development Cooperative stands at an important point in terms of the discussion on solidarity economies. The study focuses on the main problematic of "Can an alternative production system be developed against the global capitalist mode of production". The study looks for an alternative in the Solidarity Economies S.S. Ovacık. 94 Neighborhood Agricultural Development Cooperative.

Keywords: Solidarity Economies, Cooperative, Cooperatives, Globalization, Neo-liberalism, S.S. Ovacık 94 Neighborhood Agricultural Development Cooperative, Tunceli.

ÖNSÖZ

Çalışmamızın saha araştırması esnasında, altmış yaşında bir köylü kadının hayat hikâyesini dinleme imkânı bulduk. Bu hikâye aslında çalışmamızın içeriğini özetlemektedir diyebiliriz. Ovacık'ın Koyungölü Köyü'nde çok erken yaşlarda evlenen bu üretici, daha sonra Adana'ya göç etmek zorunda kalmış. Adana'da dünyaya getirdiği dört çocuk henüz daha küçükken, köylü kadın eşi tarafından terk edilir. Büyük kentin yoksulluğuyla baş edemeyen bu kadın üretici, tek çare olarak köyüne geri dönmeyi görür. Atalarının kadim topraklarına dönen dört çocuklu anne, burada yokluğun ve yoksulluğun içinde boğuşurken, aynı zamanda sert kış koşullarında derme çatma tek gözlü bir evde yaşam mücadelesi verir. Ovacık'ta "kenger sakızı" toplayıp satarak dört kilo sakıza bir torba un alır. Bir müddet bu şekilde geçinir. Daha sonra onu doyurup büyüten toprağına döner. Ailesinden aldığı yardımla fasulye ekmeye başlar. Bu yöntemle elde ettiği kazançla çocuklarını yatılı da olsa okutur. Bir süre sonra hasat döneminde ürünlerini bir aracıya (tefeci, komisyoncu) satar. Yüz teneke fasulye sattığı bir dönem, ödemesini çek olarak alır ancak bu çekin karşılıksız çıkması üretici olan bu kadını toprağına küstürmüş ve büyük bir borç yüküyle karşı karşıya bırakmıştır. Bütün bunlardan sonra üretici kadın, Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kurulana dek üretim yapmaz. Kooperatifle beraber tekrar iki yıldır toprağına dönerek üretim yapan kadın artık emeğinin karşılığını aldığını görür. "Kooperatifle çalışmaktan mutlu musunuz?" diye sordüğümüzde bize verdiği cevap dikkat çekicidir; "*Evet mutluyum, emek benim çocuğumun yarısıdır*" der ve "*Kooperatifle beraber artık emeğimi tefecilere yedirmiyorum,*" diye devam eder.

Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üzerine yaptığım bu mülakat beni en çok etkileyen görüşme olmuştur. Proleterya kelimesi, köken olarak Latince çocuklarından başka hiçbir şeye sahip olmayanları ifade etmek için kullanılır. Bilindiği gibi Marksist teoride bu kavram, üretim araçlarına sahip olmayanları karşılar. İlginç bir şekilde altmış yaşında okuma yazma bilmeyen bir üretici, emeğini çocuğunun yarısı olarak tarif etmektedir. Bu üretici kadın adeta proleterya kelimesinin yüzlerce yıl önceki anlamını biliyormuş gibi bir emekçi olarak emeğinden ve çocuğundan başka bir şeyinin olmadığını belirtir.

Tunceli coğrafyası, asırlardır sahip olduğu doğal setlerin de etkisiyle, Mezopotamya, İran, Kafkaslar ve Balkanların arasında kalan, insanlık tarihinin en hareketli sahası olarak görülen Anadolu içindeki "gümüş kapı"dır. Bu gümüş kapı, yalıtılmış bir coğrafya olarak, adeta içine giren kültürlerin kalesi olmuştur. Pek çok kültüre ve tarihi gelişmeye tanık olmuş Tunceli, Hattilerden Urartulara, Romalılardan Perslere, Selçuklulardan Safevilere ve Osmanlılara varıncaya kadar pek çok egemen gücün kontrolüne almaya çalıştığı bir bölge konumundadır. Tunceli dışarıdan gelen bu tehditlere her zaman coğrafyasının sağladığı imkânlarla direnebilmiştir. Daha öncesinde pek çok kadim kültüre ev sahipliği yapmış bu yer, son olarak Ermenilere,

Kürtlere ve Türklere kucak açmıştır. İçinde barındırdığı farklı dillerin, inançların ve yaşam tarzlarının şekil verdiği Tunceli kültürü, sahip olduğu insanlık tarihiyle birlikte şekillenen canlı/yaşayan bir kültür olma özelliğine sahiptir. Bu kültür, zaman içerisinde yaşanan savaflara, baskılara ve yoksulluğa karşı farklı dayanışma kültürleri de ortaya çıkarmıştır. Tunceli'nin, köklerini bu tarihsellikten alan kendisine özgü sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapısı, kentin kapitalist ilişkilere eklenmesini 2000'li yıllara kadar geciktirmiştir.

Tunceli'nin kendi iç dinamikleriyle ortaya çıkan Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, dünyadaki farklı modellerden de ilham almıştır. Tunceli'deki bu model, yöredeki üretim ilişkilerini etkilemiş ve alternatif üretim sistemleri açısından yerel bir model olarak kendisini var etmiştir. Gerek kentleri gerekse de kırsal alanları etkisi içine alan kapitalist sistem, dünya üzerindeki eşitsizliği giderek derinleştirmektedir. Dayanışma ekonomileri yaklaşımı, doğayı ve insanlığı sömüren bu sistem karşısında, başka bir alternatifin arayışı içerisinde. Bu noktada önemli bir örnek olduğunu düşündüğümüz Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üzerine yaptığımız çalışmanın, literatüre önemli bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında beni destekleyen, yol göstericiliğiyle her zaman yanımda olan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Özbek'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın yürütülmesinde maddi olarak beni destekleyen Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne ve değerli emekçilerine şükranlarımı sunarım. Tunceli'de saha çalışması esnasında beni yalnız bırakmayan sevgili Aynur Kılıç'a teşekkürlerimi sunarım. Sevgili arkadaşım Onur Köse'ye sunmuş olduğu fikirlerinden dolayı ayrıca teşekkür ederim. Alan çalışması esnasında yardımlarını esirgemeyen Dersim Çakan'a teşekkür ederim. Değerli katkılarından ve desteklerinden dolayı sevgili Yüksel Özmantar'a teşekkürü borç bilirim. Bu süreç içerisinde yoldaşlığını esirgemeyen kıymetli hocam Demet Bolat'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam esnasında maddi-manevi desteklerini benden esirgemeyen ve her zaman yanımda hissettiğim annem Şadiye Göçer'e, babam Ali Rıza Göçer'e ve kardeşim Hazal Göçer'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.1 Kavramsal ve Tarihsel Bağlamda Küreselleşme.....	6
1.2 Küreselleşmenin İktisadi Boyutu.....	9
1.2.1 Küresel Kapitalizm ve Sermaye.....	9
1.2.2 Neo-Liberal Ulus-Devlet.....	14
1.2.3 Post Fordizm ve Küresel Mülksüzler.....	17
1.3 Küresel Eşitsizlik.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

DAYANIŞMA EKONOMİLERİ VE BİR ALTERNATİF OLARAK KOOPERATİFÇİLİK

2.1 Karsız ve Piyasasız Yaşam.....	27
2.2. Alternatifi Düşünmek: Sosyal Ekonomi ve Dayanışma Ekonomileri.....	32
2.2.1 Sosyal Ekonomi.....	32
2.2.2 Dayanışma Ekonomilerinden Ne Anlamalıyız.....	34
2.3 Dayanışma Seçeneğini Kullanmak.....	38
2.4 Yerel Bir Tepki Olarak Dayanışma Ekonomileri.....	41
2.4.1 Dayanışma Ekonomilerinde Üretimin Örgütlenmesi.....	45

2.4.2 Dayanışma Ekonomilerinde Bölüşüm İlişkileri.....	48
2.4.3 Dayanışma Ekonomilerini Emek Politikaları.....	51
2.5. Alternatifin Tarihsel Deneyimi Kooperatifçilik.....	54
2.6 Alternatif Bir Yönetim Biçimi Olarak Toplumcu Belediyecilik: Tartışmalar ve Deneyimler.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TUNCELİ'NİN TOPLUMSAL YAPISINA DAİR TARTIŞMLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ, ALAN BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Kavramsal Tartışmalar: Devlet, Kültür ve Kimlik.....	77
3.2 Cumhuriyet Öncesi Dersim Coğrafyasının Toplumsal Yapısına Dair Özgün Tartışmalar.....	81
3.2.1 Coğrafya-Devlete Karşı.....	84
3.2.2. İnanç Yapısı	87
3.2.3. Kızılbaş Alevi Topluluklarında Etnisite Tartışmaları.....	90
3.3. Cumhuriyet Sonrası Tunceli'ye Dair Sosyo-Ekonomik Tartışmalar.....	93
3.4 Araştırma Yöntemi.....	99
3.5 Çalışmanın Konusu ve Sorunsalı.....	101
3.6 Çalışmanın Evren ve Örneklem.....	102
3.7. Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	103
3.8 Görüşmecilerin Demografik Özellikleri ve Görüşmecilerin Tanıtılması.....	104
3.9 İlgili Alanın Tanıtılması ve S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Kuruluş Süreci.....	108
3.10. Bir Dayanışma Ekonomisi Örneği Olarak Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi.....	115
3.10.1 Faydanın Sosyalleşmesi.....	115
3.10.2 Kooperatifin Devlet ve Piyasa Dışı Tanımı Üzerine Düşünmek.....	116
3.10.3 Kooperatifte Üretimin Örgütlenmesi.....	121

3.10.4 Kooperatifte Bölüşüm İlişkileri.....	123
3.10.5 Kooperatifte Emek Politikaları.....	125
3.10.6 Kooperatifin Yerel Kalkınmaya Etkileri.....	129
SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER.....	133
KAYNAKÇA.....	136
EKLER.....	149
ÖZGEÇMİŞ.....	154

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Cirolarına Göre İlk 10 Kooperatif

Tablo 3.1. Görüşme Yapılan Belediye ve Kooperatif Yöneticilerinin Demografik Özellikleri

Tablo 3.2 Görüşme Yapılan Kooperatif Çalışan İşçilerin Demografik Özellikleri

Tablo 3.3 Görüşülen Üretici Köylülerin Demografik Özellikleri

Tablo 3.4 Kooperatifin Toplam Ürün ve Üretici Sayısı, 2017-2018 Karşılaştırmalı

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AYKT	Anadolu Yaşam Tüketim Kooperatifi
BM	Birleşmiş Milletler
BİM	Birleşik Mağazalar Anonim Şirketi
BÜKOOP	Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatif
CIRIEC	Uluslararası Kamu, Sosyal ve İşbirliği Ekonomisi Araştırma ve Bilgi Merkezi
CHUOKAI	Tarımsal Kooperatifleri Üst Birlikleri Bölgesel Birlikleri
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CUT-BAI	Kolektif İşçiler Birliği- Endülüs Sol Cephesi
ÇİFTÇİ-SEN	Çiftçi Sendikaları Kooperatifi
DB	Dünya Bankası
DISK	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DW	Deutsche Welle
EESC	Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
EURİCSE	Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimler Araştırma Enstitüsü
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
HAK-İŞ	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HALK KOOP	Halk Tüketim Kooperatifleri
HES	Hidroelektrik Santrali
ICA	Uluslararası Kooperatifler Birliği

ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İŞ-KUR	Türkiye İş Kurumu
JA	Japon Tarım Kooperatifler Grubu
JA ZENCHU	Tarım Kooperatifleri Üst Birliklerinin Merkez Birliği
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KÖY-KOOP	Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği
METAL KOOP AVM	Metal Kooperatifi Alışveriş Merkezi
MST	Topraksız Kır İşçileri Hareketi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NCBA	Ulusal Kooperatif İş Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OHAL	Olağanüstü Hal
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
SMF	Sosyalist Meclisler Federasyonu
S.S	Sınırlı Sorumlu
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ZEN-NOH	Tarım Kooperatifleri Üst Birliklerinin Ulusal Federasyonu

GİRİŞ

19. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye’de tarımsal alanlar, uluslararası ticaret ve finans ağlarına eklenmekte üreticiler, “finans ve mal ağlarının” birbirine bağlandığı piyasalar ile tanışmaktadır. Türkiye tarımı 1980’lerden sonraki dönemde kökten bir değişim yaşarken, dünya ekonomisinin Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) kontrolünde neo-liberal sürece girmesi gıda piyasasını liberalleştirmektedir. Bunun sonucunda tarımsal alanlar liberal ekonomiye eklenilmeye çalışılmakta, bir dizi reform ve politika paketi ile tarımsal alanlar devlet denetiminden çıkarılarak liberal piyasalara açılmaktadır. 1950-1980 arası kooperatif (tarım satış ve kredi kooperatifleri) fiyat destek politikaları ve kamu kuruluşları ile tarımsal alanlar korunmakta, tarımsal alanın düzenlenmesi de devlet alanı korumacı stratejilerle belirlemektedir. Yalnız 1980’lerden sonra düzenleyici rejimin, kademeli olarak tasfiye edildiği görülmekte tarımsal alanda devletin denetleyici ve düzenleyici rolü ortadan kalkarak bu alanların liberalleştiği görülmektedir (Keyder ve Yenal, 2018: 58-59).

24 Ocak kararları ve bu kararların uygulanmasına imkân sağlayan 12 Eylül 1980 darbesinden sonra tarımsal ürünlerin fiyatı düşmekte; kâr, rant ve faizler yükselmekte emekçilerin ücreti azalmakta aynı anda işsizlik artmaktadır. 1979’da ülke ekonomisinde tarımın payı %24.33 iken bu rakam 1985’te %20.11’e düşmekte faiz, rant ve kiralar 1979’da %42.88 iken, 1985’te %58.40’a yükselmektedir. Köylü 1 litre mazot almak için 1979’da 1.79 kg buğday satarken, 1985’te ise 2.92 kg buğday satmaktadır. Yine köylü 1 litre mazot almak için 1979’da 6.32 kg pancar satarken, 1985’te ise 14.21 kg pancar satmak zorunda kalmıştır (Erdost, 1988: 201-202). Bilindiği üzere Türkiye’de neo-liberal politikalar bir dizi ekonomik ve siyasi programla devreye girmekte, özellikle siyasal şiddet uygulamaları çerçevesinde şekillenmektedir. Bu durum özelde tarım alanları ve genelde tüm ülke için sosyo-ekonomik açıdan yıkıcı bir etki yaratmaktadır.

Bu doğrultuda 1975-1995 yılları arasında tarımsal alanda ithalat artmakta 1980 sonrası dönemde bu artışın hız kazandığı görülmektedir. Neo-liberalizmin ticareti serbestleştirme ilkesi, tarımsal alanı korumaya yönelik politikaları devre dışı

bırakmakta ve Türkiye’de tarımsal alanı bağımlı bir hale getirmektedir (bu durum DB, IMF gibi küresel örgütlerin önerdiği ve devreye soktuğu ekonomik ve siyasi programlar üzerinde gerçekleşmektedir). Türkiye’de ABD ve AB ülkeleriyle rekabet etmek bir yana tarımsal alanda büyük bir çöküntü yaşamaktaydı. İhracat içinde büyük bir yere sahip olan pamuk ve tütün gibi tarımsal ürünler, neo-liberal politikaların devreye girmesi ile önemli ithal ürünlerine dönüşmekteydi (Köymen, 2008: 152-153).

Tarımsal alan, piyasanın hâkim olduğu bir sürece evrilirken, devlet desteğinin tam anlamıyla kalktığını söylemek hatalı olacaktır. Devlet, tarımsal alanlardaki korumacı ve düzenleyici işlevini bırakarak, piyasayı tamamlayıcı bir rol üstlenmekten daha çok üreticinin piyasa karşısındaki konumunu avantajlı bir hale getirmeyi amaçlamaktaydı. 2001 yılında hayata geçirilen Tarımda Reform Uygulama Projesi ile tarım satış kooperatiflerinin yaşadığı dönüşüm, devletin bu amacının göstergesidir. 1980’de sayısı 33 olan ve 400.000’den fazla üyesi olan tarım satış kooperatifleri, 703 kooperatifin faaliyetlerini denetlemekte ve düzenlemekteydi. Bu birlikler devlet tarafından kontrol edilmekte bununla birlikte ekonomik anlamda desteklenmekteydi. 1980’den sonra bu teşvik ve destekler azalmış 1990’ların sonunda ise sınırlı bir hal almıştır. Tarımda Reform Uygulama Projesi ile başlatılan değişikliklerin iki hedefi vardı. Bunlardan ilki kooperatifleri piyasaya teslim etmektir. Bu doğrultuda kooperatiflerin, finansal anlamda bağımsız ve işletme açısında özerk bir hale getirilmesi hedeflendi. Kooperatiflere verilen finansal destek, 2000’li yıllarda çıkan yasa ile durduruldu. İkincisi ise kooperatiflerin tüketici piyasalarına gıda malı üretmesi yasaklanmasıdır. Yani kooperatiflerin elde ettiği tarımsal ürün “ilk işleme aşamasıyla kısıtlanacaktı”. Kooperatiflerin ürünlerine işlem yapan fabrikaların özelleştirilmesi için teşvikler yapıldı. Kısacası kooperatifler ekonomik anlamda yalnız bırakılırken, gündelik anlamda ise hareketleri denetlenmeye başlandı. Bu kuruluşlara yönelik politik denetim artırılmış oldu (Keyder ve Yenal, 2018: 60-61).

Yakın döneme ilişkin küreselleşmenin tarım üzerinde yarattığı etkilere dair yapılan tartışmalar şu başlıklar üzerinden şekillenmektedir:

- Ticaretin serbestleşmesine bağlı olarak tarımsal ürünlerin ticaretinde ortaya çıkan yapısal dönüşümler ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kendi içinde verdiği ve çevresi ile girdiği mücadeleler
- Tarımsal alandaki finansallaşmanın ve ürünlerin vadeli ticaretine bağlı yaşanan spekülasyonun dünyadaki fiyatlar üzerinde etkisi
- Tarımda devlet desteğinin azalmasının etkileri
- Küresel şirketlerin tarımsal alanları kuşatması ve kuşatma sonucunda çok az şirketin pazar payının büyümesi
- Şirketlerin elindeki teknoloji gücünün üretici ve tüketicilere etkisi
- Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ile biyo-çeşitliliğin kayba uğraması
- Oluşan gıda egemenliğine bağlı olarak tarımsal alanlar gıda tekellerin inisiyatifine bırakılmıştır. Bu şirketler kısa vadeli kâr hırsı ile gübre ve ilaç kullanarak toprağı zehirlenmiştir, endüstriyel tarım uygulamaları doğayı tahrip etmiş ve tüketiciye besin değeri bulunmayan sağlıksız, organik olmayan ürünlerin ulaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda; obezite, bazı hastalıklar, kötü beslenme gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu süreçler küresel gıda sisteminin sorunlu bir hal aldığı gözler önüne sermektedir. (Bernstein, 2009: 104-106).

Küreselleşme tarımsal ürün zincirinin uluslararasılaşmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda DTÖ ve IMF gibi küresel örgütlerin öncülüğünde, uluslararası gıda tekelleri mülkiyet haklarından ürün fiyatlarına kadar hemen hemen her alanda hakim hale gelmiştir. Bu egemen olma durumunun etkisi dünya genelindeki küçük ölçekli çiftçileri, girdi ve ürün piyasasında yaşanan dalgalanmalar karşısında korumasız hale getirmiştir. Bu durum kırsal alanlarda belirsizlik ve güvensizlik durumu yaratmıştır. Yoğun teknoloji kullanımı kırsal alanda kökten bir dönüşüme sebep olurken, tarımsal girdiler metalaşma sürecine girmiştir. Tohum, ilaç ve gübre, piyasaların liberalleşmesiyle hızla ticarileşti ve uluslararası hale gelmiş, ürünler gıda tekellerinin denetimi altında yaygınlaşmaya başlamıştır. Küresel şirketlerin oluşturduğu esnek tedarik, dağıtım ağları perakende ve gıda şirketlerinin küresel eğilimini hızlandırmıştır. Bu durumdan ötürü Türkiye'de gıda ile tarım piyasaları derinden etkilenmiştir. Böylece küresel piyasaların hâkim olduğu ve neo-liberal kuşatma altına

giren Türkiye’de tarımsal alanlar büyük bir sekteye uğramış oldu (Keyder ve Yenal, 2018: 155).

Bu durum Türkiye’nin farklı bölgelerindeki tarımsal alanlarda farklı etkiler yarattı. Ege ve Akdeniz’deki küçük çiftçiler tarımsal alanlardan kazandıkları gelirin ve ekilen arazilerin azalmasıyla farklı işlere yöneldi. Köylerdeki gençler özellikle turizm sektöründe çalışmaya giderek kısmi proleterleşme sürecine girdiler. Neo-liberalizmin eşitsizlik üreten tarım politikalarının yanında Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde 1990’lı yıllarda çatışma ortamının şiddetlenmesi bölgede tarımsal alanları durma noktasına getirdi. Çatışma ortamına bağlı gelişen göç hareketleri binlerce köylüyü *zorla* üretim araçlarından ve toprağından kopardı. İstanbul, Mersin, Adana başta olmak üzere; Van, Diyarbakır, Batman gibi büyük şehirlere gelen mülksüz köylüler bu şehirlerde güvencesiz çalışma koşulları altında proleterleşme sürecine girdi (Keyder ve Yenal, 2018: 157:161).

2000’li yıllara geldiğimizde tekrar IMF ve Dünya Bankası yapısal uyum programlarının küçük üreticiyi topraktan koparma yani mülksüzleştirme süreci daha da derinleşerek devam etmekteydi. Tarım alanları sermaye birikiminin dinamiğı haline gelmekteydi. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (2001), Şeker Kanunu (2001), Tütün Kanunu (2001), Tarım Kanunu (2006) ve Tohumculuk Kanunu (2006)”, Dünya Bankası ve IMF’nin programları çerçevesinde uygulamaya girdi. Böylelikle küresel sermayenin tarım ve gıda tekelleri tarımsal alanlarda serbestçe dolaşmaya başladı. Hukuki düzenlemeler ile küresel sermaye tarımsal alanlarda egemenliğini ilan etti. Böylelikle tarımsal üretim, küresel sermayenin çıkarlarına göre şekillenmeye başladı. Bu durum tarımsal alanda yaşanan metalaşma sürecini hızlandırdı. Gübre, ilaç kullanımı yaygınlaştı. Besin değeri olmayan sağlıksız gıda ürünleri süper marketlerde yerini aldı. Küçük üreticiler, tarımsal alanlarından tasfiye edilirken finansal sermayenin ve ulus ötesi şirketlerin vahşi politikaları sonucu daha da yoksullaştı (Değirmenci, 2014: 138-197).

Bu doğrultuda küreselleşmeyle beraber küresel sermaye, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kentleri ve tarımsal alanları kuşattı. Bu kuşatma sonucunda dünya genelinde milyonlarca köylü topraklarından koparıldı, mülksüzleştirildi. Kentlerdeki proleterler güvencesiz çalışma koşulları altında çok düşük ücretlerle çalışmaya

mahkûm edildi. Küreselleşmenin hegemonik paradigması olan neo-liberal politikalar hükümetler tarafından desteklendi. Neo-liberal politikalar, özelleştirme-piyasalaştırma-metalaştırma araçları ile dünya üzerindeki kırsal ve kentsel mekânları piyasanın çıkarı doğrultusunda düzenledi. Piyasa merkezli toplumlar yaratıldı. Hukuki düzenlemeler, ticaretin serbestleşmesi adına sermaye lehine düzenlendi. Ulus ötesi şirketler, zenginliklerine zenginlik katarken üçüncü dünya ülkelerinde gecekondulu mahalleleri dolup taşı. Eşitsizlik ve yoksulluk sermayenin tükenmek bilmeyen kâr hırsı yüzünden daha da derinleşerek devam etti. Bu noktada çalışma, ilk bölümde; küreselleşme olgusunu ele almakta, küreselleşmenin ekonomik alanda yarattığı dönüşüme dikkat çekmekle birlikte devlet, sermaye ve emek açısından bu dönüşümlerin nasıl gerçekleştiğini değerlendirmektedir. Ardından ise küreselleşmenin dünya genelinde yarattığı eşitsizliğe dikkat çekmektedir. Bu bağlamda “küresel kapitalist üretim biçimine alternatif üretim sistemleri geliştirilebilir mi?” ana sorunsalı üzerinden şekillenen çalışma, liberalizmin piyasa merkezli bakış açısına karşı bir alternatif arama içindedir. İkinci bölümde ise alternatif olarak dayanışma ekonomileri üzerinde durulmakta; piyasanın rekabetçi, kâr merkezli ve hırslı bakış açısına karşı, dayanışma seçeneğine dikkat çekilmektedir. Yerel bir tepki olarak ortaya çıkan dayanışma ekonomilerinin örgütsel ve işlevsel yönleri ortaya koyulmakta, dayanışmacı yapıların özellikleri değerlendirilmektedir. Dayanışma ekonomileri ve dayanışmacı yapılar alternatif bir üretim biçimi olarak “kooperatifçilik hareketi” içinde aranmaktadır. Son bölümde ise bu arayış S.S. Ovacık 94 Mah. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üzerinden gerçekleştirilmekte ve dayanışma ekonomileri yaklaşımı açısından kooperatifte gelişen üretim ve çalışma ilişkilerine odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda Tunceli'nin Ovacık ilçesinde saha çalışması yapılmış, kooperatif içerisinde yer alan yönetici, işçi ve üreticiler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Alandan elde edilen bilgiler son bölümde değerlendirilmektedir. Yalnız bu değerlendirmeden önce dayanışmacı yapıların ortaya çıkışını anlamlandırma ve ekonomiye dayalı indirgemeci bir yaklaşım benimsememe adına bölgenin toplumsal yapısı tarihsel bağlam içerisinde incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.1 Kavramsal ve Tarihsel Bağlamda Küreselleşme

Küreselleşme olgusuna sosyal bilimler içerisindeki disiplinler farklı yaklaşımlar getirmektedir. Antropolojiden ekonomiye birçok disiplinin araştırma nesnesi olan küreselleşme üzerine, uluslararası akademik literatürde yoğun bir tartışma bulunmaktadır. Bu sebepten, küreselleşme olgusuna genel bir tanım koymak yerine olguyu ana hatlarıyla tartışmak ve bu tartışma üzerinden bir tanım koymak daha faydalı görülmüştür.

Küreselleşme mefhumu, bir taraftan dünyanın küçülmesine gönderme yaparken diğer taraftan dünyanın bütünleşmesi sonucu güçlenen bir dünya bilincine gönderme yapmaktadır. Küreselleşme mefhumunun kullanımı 1980'lerin ikinci yarısında artış göstermiş, bununla birlikte de dünyanın farklı yerlerinde kullanımı yaygınlaşmıştır. Modern dünyada ise bu kavramın kullanımını takip etmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir (Robertson, 1999: 21-22). Modern hayatta olduğu gibi sosyal bilimler içinde de küreselleşme olgusunun etkisini takip etmek imkânsız hale gelmiştir.

Küreselleşme olgusunun toplumsal alanda yarattığı etkiyi tartışan sosyolog ve antropologlar özellikle; kültür, modernlik, postmodernlik kavramları üzerinden küreselleşmeye yaklaşmakta bu süreçte, toplumların geçirdiği değişimi ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Örneğin bu değişim sürecinde antropologlar Lavenda ve Schultz küresel ağların etkisiyle “*sanal*” toplulukların oluştuğundan bahsetmektedir. (Lavenda ve Schultz, 2019: 258). Sosyolog Bauman ise küreselleşme olgusunun etkisiyle enformasyon ve iletişim çağında “*siber uzay*” kavramını kullanmaktadır (Bauman, 1999: 26-34).

Küreselleşme olgusunun makro bir kavram olmasından ve tartışmanın sınırlılığı açısından bu bölümde küreselleşmenin ekonomik boyutu üzerinde durulacaktır. Küreselleşme olgusunun etkisi ekonomi disiplini açısından sermaye, devlet ve emek alanlarında kökten bir dönüşüm yaratmaktadır. Küreselleşme ile beraber sermaye

ulusal sınırları aşmakta, devletler ise neo-liberal bir anlayışı benimsemektedir. Emeğin bir önceki dönemdeki örgütlü yapısı parçalanmakta, güvencesiz çalışma koşulları yaygınlaşmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) gibi çok sayıda küresel aktör dünya siyaseti ve ekonomisinde önemli küresel güçler olarak öne çıkmaktadır.

Küreselleşme, toplumsal alanda bulunan sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel aktörleri dönüştürme gücüne sahip olmaktadır. Bu nokta da küreselleşme olgusunun, sosyal bilimler içerisinde bir kaos yarattığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Küreselleşme kavramının kaotik bir kavram olduğunu belirten Jessop, küreselleşme sürecini “çok merkezli çok ölçekli ve çok zamanlı süreçler dizisinin karmaşık, kaotik ve üst belirlenmiş bir sürecin sonucu” olduğunu söylemektedir. Yani küreselleşmeyi kendi içinde özel bir mekanizma olarak ele almak yerine, kompleks bir sürecin karmaşık bir sonucu olarak görmek daha olası bir çözümleme sunmaktadır (Jessop, 2005: 268). Jessop gibi küreselleşmeyi tek taraflı bir süreç olarak görmeyen Giddens da küreselleşmeyi karmaşık birçok sürecin çelişkili ve zıt etkenlerin iç içe girdiği olgular kümesi olarak ele almaktadır (Giddens, 2000: 25).

Küreselleşmeyi “modern dünyanın ampirik durumu” olarak ele alan Tomlinson ise küreselleşme olgusuna *karmaşık bağlantılılık (complex connectivity¹)* mefhumu üzerinden bakmaktadır. Bu mefhum “hızlı gelişen yaşamı karakterize eden ve giderek yoğunlaşan karşılıklı bağ ve bağımlılık ağlarını” göstermektedir. Oluşan bağlantılar birbirinden farklı biçimlerde var olmaktadır. Örnek olarak Tomlinson, daha *somut* bağ kurma biçiminden bahsetmektedir. Daha *somut* bağ kurma biçimi; topluluk ve bireyler arasında gelişen ilişkilerin, birey ve toplulukların dünya genelindeki uluslararası kurumsal ilişkilerin, toplumsal ilişkilerin, malların, bilginin teknolojik gelişmeler ile hızlı bir biçimde artan akışını ve elektronik iletişim sistemlerinin birbirine bağlanmışlığını ifade etmektedir (Tomlinson, 2004: 12-13). Yalnız bu noktada bireylerin, toplumların ve kurumların eylemlerinin bu sürece hız

¹ Conectivitiy Türkçe’de bağlantılılık anlamına gelmektedir. Tomlinson bu kavramı ile bağlantıda ve ya bağlayıcı olma anlamında kullanmaktadır (Eker, 2004:12).

kazandırırken aynı şekilde bu sürece sık sık karşı koyduklarını da belirtmemiz gerekmektedir (Robertson, 1999: 24).

Sosyal bilimler içerisinde küreselleşmenin çıkış tarihine dair yapılan tartışmalarda ortak bir kanıya varılamamaktadır. Yıldızoğlu BBC’de yayımladığı “Koronavirüs (Covid-19) sonrası küreselleşme bitti mi, yeni süreci Çin mi yönetecek?”² başlıklı yazısında küreselleşmenin, "gezegenin yüzeyini, bir küre gibi pürüzsüz erişime açık biçimde yeniden düzenlemek" anlamına geldiği belirtmektedir. Küreselleşme uygarlıkla aynı anlama gelmekte ve bu sürecin ilk insan topluluklarından başladığı görülmektedir. İktisadi (avcılık, toplayıcılık, tarım), kültürel (klanlar arası evlilik - genetik/cinsel, inanç, dil) ve askeri (savaş, yağma) olgular üzerinden birbiriyle iletişim geliştiren ilk insan toplulukları, dünyanın üzerindeki insani etkinliği uygun biçimde düzenleyebilmektedirler.

Küreselleşmenin evrelerini beş ana başlık altında izleyen Robertson ise küreselleşmenin oluşum evresinin 15. yüzyılda başladığını belirtmektedir. Ulus kökenli topluluklar yavaş yavaş oluşması, “Güneş merkezli dünya kuramı ve modern coğrafyanın başlaması” ile miladi takviminin kullanımının yayılması, Katolik kilisenin hâkimiyet alanının artması küreselleşmenin oluşum sürecinde etkin rol oynamaktadır (Robertson, 1999: 99).

Küreselleşme kaosuna, Jessop iki farklı yaklaşım getirmektedir. Birinci yaklaşımında; 1913 (veya yakın dönemler) ve 1990’lar arasında bir kıyaslama yapmaktadır. Buna göre 1990 dönemi ile 1913’te yaşanan küreselleşme düzeyinin aynı olduğunu belirtmektedir. 1990’larda yaşanan küreselleşme hareketinin kapitalist gelişmede bir kopuş yaratma iddiası haklı değildir. İkinci yaklaşımında ise küresel şirketlerin sayılarının az olduğunu belirtmekte ve küreselleşmenin ulusal bir tabana sahip olduğunu göstermektedir (Jessop, 2005: 268-269). Ulus ötesi şirketlerin yönetim ve hisse sahipleri tek ulus-devlet içinde olmaktadır. Ulus üstü kurumların varlıkları yadsınamamakta yalnız ulus ötesi şirketler, birçok yolla ulus-devletlere bağımlı olmaktadır (Wood, 2003: 153). Wood’un bu tespiti Jessop’ın ikinci yaklaşımını destekler niteliktedir.

² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51955474>, Erişim Tarihi: 12.04.2020

Küreselleşmenin tarihine ilişkin tartışmada liberal yaklaşımı benimseyen Friedman ve Rohtbard gibi düşünürler küreselleşmenin tarihini 1970'lere dayandırmaktadırlar. Friedman ve Rohtbard, liberal ekonomi kuramcılarının tarihsel argümanı olan "bırakınız yapsınlar" söylemi üzerinden piyasa *serbestliği* ilkesini çalışmalarının merkezine koymaktadırlar. Bu liberal ilkenin kaynağı, Hayek ve Misses öncülük ettiği Macaristan Ekonomi Okulu'na dayanmaktadır (Kürkçü, 2013: 2). Piyasa merkezli bakış açısını benimseyen Macaristan Ekonomi Okulu radikal küreselleşmeciler olarak bilinmekte ve küreselleşme sürecini sahiplenmektedirler.

Küreselleşme ile ilgili yapılan tartışmalarda farklı düşünürlerin zıt görüşlerine dikkat çeken Giddens ise bu yaklaşımları radikaller ve şüpheciler diye ikiye ayırmaktadır. Şüphecilerin daha çok sol eğilimli olduğunu belirtmektedir. Şüphecilere göre küreselleşme; refah devlet sistemini ortadan kaldırmak ve bunun sonucu olarak, kamu harcamalarını daraltmak isteyen piyasacı bir ideolojidir. Açık küresel bir pazarın 19. yüzyılda da olduğunu söyleyen şüpheciler, küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını altını çizmektedirler. Radikaller ise 1960'lı ve 1970'li yıllara kıyasla ekonominin daha fazla geliştiğini, ulusal sınırların yıkıldığını söylemektedirler. Ulus-devletin sınırlarının kalktığını iddia etmektedirler. Ulusların daha önceki egemenlik alanlarını kaybettiğini belirtmektedirler (Giddens, 2000: 20-21).

Küreselleşmenin etkisi ile dünya çapında; insanların, malların, sermayenin, bilginin, fikirlerin, iletişimin, emeğin, mültecilerin, göçmenlerin, turistlerin ve imgelerin akışı yoğunlaşmaktadır (Lavenda ve Schultz, 2017: 257). Çalışma açısından küreselleşmeye ekonomik bir perspektiften bakmanın daha analitik olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ekonomik alanın üç büyük aktörü olan sermaye, devlet ve emek alanlarının küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiğini ve bu alanlardaki dönüşümün nasıl gerçekleştiği tartışılmaya çalışılacaktır.

1.2 Küreselleşmenin İktisadi Boyutu

1.2.1 Küresel Kapitalizm ve Sermaye

Kapitalist sistemin beş farklı evreden geçtiğinin altını çizen Faulkner, bu evreleri şöyle sıralamaktadır: Tüccar Kapitalizmi (yaklaşık 1450-1800), burjuva devriminin ikinci evresi olarak Sanayi Kapitalizmi (yaklaşık 1800-1875), Emperyal Kapitalizm (yaklaşık 1875-1935) bu dönemde sınıf mücadelesinin temelini oluşturan yeni emek

hareketlerinin oluşumu (sosyalist partiler ve sendikalar), Devlet GÜdümlü Kapitalizm (yaklaşık 1935-1975) ve son olarak da Neo-liberal Kapitalizm (yaklaşık 1975). Neo-liberal kapitalist evrede; sermaye ve dolayısıyla hâkim şirket yapılarının ulusal sınırları aşarak küreselleştiği görülmektedir (Faulkner, 2015:383-387).

Faulkner'in altını çizdiği kapitalist gelişim ve birikim evrelerinin ilk dördü, batı merkezli toplumlar için geçerli iken batı dışı toplumların kapitalist birikim süreçlerine eklenme biçimi farklı bir tarihsel bağlam içinde gelişmektedir. Antropologların "Üçüncü Dünya" toplumları üzerinde yaptığı çalışmalarda, bu toplumların kapitalizm öncesi ekonomik düzenlemelerinin, kapitalist kurumlara karşı direnç gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Yani gelenekten kapitalist moderniteye geçiş süresiz olarak gecikmektedir. Neo-klasik düşünceye yatkın olan antropologlar ise bu geçişin kaçınılmaz olduğunun altını çizmektedirler ancak Marksist antropologlar bu sürecin daha karmaşık olduğunu ifade ederken bu konuya üretim biçimi üzerinden yaklaşmaktadırlar. Kapitalizm öncesi düzenlemelerin ve kapitalist kurumların olduğu ortamlarda iki veya daha fazla net üretim biçiminin ortaya çıktığını, buna bağlı olarak da yeni bir tür toplumsal oluşumun ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Afrika'da, Avrupa kolonisi olmuş toplumlarda, kapitalist öncesi üretim biçimleri ile kapitalist üretim biçimlerinin birbirlerine adapte olduğu görülmektedir. Bu durumda bireyler veya gruplar kapitalist üretim biçimlerine herhangi bir sebeple katılmazsa sömürge öncesi ilişkilerine geri dönebilmektedirler (Lavenda ve Schultz, 2019: 235). Yalnız 1970'li yıllarda başlayan Neo-liberal süreç sadece Avrupa'da değil tüm dünyada etkili olurken, kapitalist sistem küresel bir olgu olarak tarih sahnesine çıkmaktadır. Özellikle 1989'da "Soğuk Savaş" yıllarının bitmesiyle iktisadi, siyasal, kültürel ve toplumsal ilişkilerde değişiklikler yaşanmaktadır. Kültür, zenginlik, kişiler, fikirler, ideolojiler ve maddi bütün unsurlar önceden görülmemiş şekilde dolaşmaktadır. Bu dolaşım yeni yaşam biçimleri sunmakta ve kapitalizmin yeni türlerine ortam hazırlamaktadır (Lavenda ve Schultz,2019: 236).

1929'da yaşanan Büyük Bunalım, dünya genelinde bir ekonomik kriz yaratırken neo-klasik iktisadın fiyat esnekliğine dayanan piyasa-denge analizi ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak işsizlik ve kriz olgularının gerçekleşmeyeceği varsayımını yanlışlamaktadır. Keynes talep yönlü politikalarla krizin aşılabileceğine işaret etmekte, piyasalarda içsel bir denge durumunun yaşanmadığını, piyasaların farklı

denge durumlarında da dengeye geleceğini ileri sürmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde Keynesçi politikalar egemenliğini sürdürmekteydi (Tözüm, 2004: 148).

Bu yılları izleyen dönem yani 1940-1960'lı yıllar, yüksek kâr ve verimlilik oranları nedeniyle kapitalizmin “altın çağı” olarak bilinmektedir. Yalnız 1970'lerde yaşanan krizle beraber kâr oranları ve sermayenin marjinal verimliliği oldukça düşmüştür (Ercan ve Özar, 200: 35). Anti- kriz mekanizması olarak algılanan Keynesçi politikalar, 1970'lerde tekrar patlak veren krizle beraber sorgulanmakta, neo-klasik iktisatçılar gibi Keynesçi politikalar da işsizliğe ve krizlere karşı yetersiz kalmıştır (Rasanvollar, 2004: 46). 1970'li yıllarda Vietnam Savaşı'nın yarattığı etkiyle altın ve dolara dayalı sabit kur düzeni olan, Bretton Woods sistemi çökmüş, dünya ekonomisi için zorlu bir dönem açılmıştır. Petrol fiyatlarının artması sonrasında oluşan enflasyon ve durgunluğa Keynesçi politikalar cevap vermemekte, kamu harcamaları azaltılarak refah devleti politikaları terk edilmiştir (Pamuk, 263: 2015).

1974 ve 75 yılları arasında yaşanan kriz gelişmiş ülkeleri etkisi altına almaktaydı. Yapısal bir karaktere sahip olan bu döngüsel kriz, özellikle elektrikli dayanıklı tüketim malları; otomobil ve hazır giyim gibi “dinamik ürünlere” dayanmaktadır. Sermayenin marjinal verimliliği belli bir eşikten sonra düşmekte bahsi geçen mallar belli bir doyum noktasına ulaştıktan sonra talep azalmakta, pazar daralmaktaydı. İşçi sendikalarının güç kazanması ve işçi eylemlerinin artması emeğin maliyetini artırmış, buna bağlı olarak işletmelerin verimliliği düşmüştür (Tözüm, 2004: 148).

Dünya genelinde yaşanan bu ekonomik durgunluğun nedeni olan iki olay; 1973'teki petrol fiyatları artışı ve 1980'deki borç krizi olarak görülmektedir. Endüstriyel üretimin doğrudan ve dolaylı bir parçası olan petrolün fiyatının artması üretimin maliyetinin artması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda dünya genelinde kâr oranlarının ani düşüşü, üretimin azalması, öncü sektörlerde işsizlikle sonuçlanmaktadır. Böylelikle emeğin maliyetini düşürmek isteyen sermaye, yarı çevresel bölgelere kaymakta, merkez bölgelerde devletler arasındaki negatif yükleri birbirlerine yıkmayı hedefleyen yatırımcıların çoğu ise üretimde kâr arayışlarını “mali (spekülatif)” alanlara taşımaktadırlar (Wallerstein, 1998: 59). Wood ise sermayenin dünya üzerindeki bu özgür ve hızlı hareketinin yağmacı mali

spekölasyon olduğunu belirtmektedir. Bunu kapitalizmin başarısızlığı olarak nitelendirmektedir (Wood, 2003: 150-151).

Küreselleşmenin iktisadi boyutu 1980’li yıllarda başlamaktadır. Küreselleşmenin ekonomik yapılanması her ne kadar 15. yüzyıldaki ticaret kapitalizmine dayandırılrsa da 1980’li yıllarla birlikte küreselleşmenin etkisi ile dünya ekonomilerinin birbirine eklemlendiği görölmektedir. Bu yıllarda üretim, sermaye ve ticaret önündeki tüm engeller ortadan kalkmakta ve piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik sistem oluşmaktadır (Erdem, 2009: 413).

Hirst ve Thompson ise ekonomik alanın küreselleşmesinin 1960’lı yıllara dayandığını düşünmektedirler. Yaşanan krizlerle birlikte bu süreç hızlanmaktadır. Ayrıca ulus-ötesi şirketler ekonomide bir aktör olarak öne çıkarken, diğer taraftan uluslararası ticaret hızla gelişmektedir. Bretton Woods yarı-sabit kur sistemi çökmekte, buna bağlı olarak sermaye piyasalarının uluslararasılaştığı görölmektedir. Aynı zamanda banka kredileri ve uluslararası yatırımlar yaygınlaşmaktadır. Bu süreç, uluslararası ekonomik ilişkinin karmaşıklaşmasına katkıda bulunmakla birlikte bütünleşmiş ve bağımlı küresel bir ekonominin habercisi olmaktadır (Hirst ve Thompson, 2000: 44). Uluslararası ticaretin hızlanması ve sermaye piyasalarının globalleşmesi; ulusal mal, hizmet ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan sermaye önündeki idari ve yasal düzenlemelerin hepsi ortadan kalkarak ulusal ekonomiler, küresel tek pazara eklemlenmektedir (Erdem, 2009: 413).

Yeni karşılıklı bağımlılıklar ile ulus-ötesi şirketler ve küresel örgütler güçlenmektedir. Bu durum ulusal ekonomilerin daha esnek yapılara dönüşmesine sebep olmaktadır. Yani özel teşebbüs ve pazarın liberalleşmesi ile beraber yeni ekonomi politikalarına yön vermek için kuralsızlaştırma ve özelleştirme araçları devreye girmektedir. Küresel ekonomilerdeki bu değişim, ulusal ekonomilerdeki değişik sektörlerin güç ilişkileri üzerinde dinamik bir etki yaratmaktadır. Uluslararası rekabet artarken sermaye üzerindeki vergi yükü azalmaktadır. Özelleştirmeler ise devletler üzerindeki borç yükününün veya finansman ihtiyacının azalması için bir araç olarak kullanılmaktadır (Adda, 186: 2003). Aynı zamanda bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi sermayenin küresel alanda dolaşım hızını

arttırmıştır. Böylece ulus ötesi şirketler, kâr oranlarını artırmak için sınır ötesi satış yapmakta ve daha ucuz kaynaklara kolayca ulaşabilir hale gelmekteydiler. Diğer taraftan uluslararası örgütlerin desteği ile dünya ekonomisinde, liberalleşme eğilimi yayılmakta ve küresel ekonomi sermaye güçlerinin çıkarı doğrultusunda tekrar şekillenmekteydi (Erdem, 2009: 413-414).

Ekonominin liberalleşme eğilimi ve politikaları doğrultusunda küreselleşmenin hegemonik stratejisi olan neo-liberalizm, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası kurumlardan destek görmektedir. Neo-liberalizmin sahip olduğu paradigmatik statü küresel olarak bütünleşmiş bir ekonomiye işaret ederken diğer taraftan sermayenin zaman ve uzay içinde serbestçe akmasına imkân sağlamaktadır (Jessob, 2005: 283-284).

Bu noktada liberal paradigma önemli bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu argümana göre piyasa ve dünya pazarı bütünleşmeye doğru evrilmek zorundadır. Sermayenin, ticari ve hizmet hareketlerinin küresel düzeyde sınırsız dolaşımı sağlanmalı, sınırlar yok edilmelidir. Ayrıca insanların göçü ile sermaye ve mal hareketleri aynı düzeyde olmalıdır. Bunun sonucunda bütünleşen küresel ekonomiler “dünya devleti” anlayışını oluşturmaktadır. Bu anlayışın oluşması için küresel kapitalizm hem parasal hem de siyasi olarak bir dünya örgütlenmesine ihtiyaç duymaktadır. Diğer bir deyişle; bir dünya bankasına ve siyasi bir dünya örgütüne ihtiyaç duyulmaktadır. Burjuva ulus-devletler tarihsel üretim yapılarını, küresel üretim sistemlerine eklemlelendirmekte ve küresel sistemlerin lehine dağıtmaktadır. Çevre ülkelerin sanayileşmesi bu ülkeleri yeni sistem içinde bütünleştirmekte yani dünya devleti anlayışı egemenliğini yaymaktadır (Amin, 1999: 73). Görüldüğü üzere ulusal ekonomilerin küresel ekonomilere dahil olmaları için siyasi ve ekonomik araçlar etkin olarak kullanılmaktadır. Diğer taraftan bu bütünleşme süreci ulusal ekonomileri ve toplumları parçalayarak alternatif kimlik ve alternatif siyasi meşru odaklar yaratılabilmektedir. Bu noktada ulus-devletler halen en önemli aktör olarak var olmakta, küreselleşme sürecinin gelişimini örgütlemekle birlikte ortaya çıkacak yan etkilerle baş etmek için birbiriyle çatışan ve birbirine rakip olan stratejiler izlemektedirler (Josseb, 2005: 298).

1.2.2. Neo-liberal Ulus-devlet

Ekonominin küreselleşmesi, sermaye kadar devletlerin yapısında da büyük bir dönüşüm sağlamıştır. Bu dönüşüm sosyal bilimlerde yoğun bir tartışma yaratmaktadır. Bazı sosyal bilimciler ulus-devlet biçiminin ortadan kalktığını veya aşındığını düşünürken, bazıları ise ulus-devlet biçiminin halen tüm gücüyle ayakta durduğunu söylemektedir. Yani ulus-devlet tartışması küreselleşme kaosunun temel sorunsallarından birini oluşturmaktadır.

Kapitalist üretim biçimine sahip olan modern toplumlarda, devletlerin ulus temelli örgütlendikleri yaygın bir biçimde görülmektedir. Ekonomik ilişkiler bu ulus-devlet sınırları içinde meydana gelmektedir. “Emek, sermaye, sınıf, sömürü, meta, artı-değer, sosyal demokrasi, milliyetçilik gibi kavramlar ve bunların maddi koşulları da” bu sınırları belli olan ulus-devlet içinde gerçekleşmektedir.³ Yalnız küreselleşme ile beraber ekonomik ilişkilerin ulusal sınırları aşarak küresel piyasalarda gerçekleştiği görülmektedir. Ulusal ekonomiler küresel piyasalara eklenmekte, ekonomik alanda yeni aktörler ve farklı dinamikler ortaya çıkmaktadır.

Ohmea gibi düşünürler küreselleşme sürecine karşı konulamayacağını belirtmekte toplumların, küresel piyasanın serbestlik ilkesine tabi olduğunu söylemektedir. Yaşam tarzı ve yerel kültürler küresel piyasaların etkisiyle yeniden şekillenmektedir. Ülkelerin ekonomi ve kültürlerini korumak için uyguladıkları politikalar bu süreçte karşı koymak için yetersiz kalmaktadır. Ülkeler serbest ticaret ve rekabet ortamının getirdiği kazanımlardan faydalanmaktayken diğer taraftan bu süreçte karşı koyan ülkeler ise küresel piyasaların kaybedeni olmaktadır (Erdem, 2009: 406).

Sermayenin yeni alanları fethetme hırsları ve bitmek tükenmek bilmeyen kâr etme arayışı, sermayenin dolaşım hızını oldukça artırmaktadır. Devletler de bu süreçte sermayeyle birlikte eklenerek piyasada bir aktör olarak kendini var etmektedirler. Devletlerin, bir önceki dönemdeki refah sağlama işlevinin ortadan kalktığı görülmektedir. Yeni küresel dönemde devletler dünya ölçeğinde bir piyasa oyuncusu gibi davranmaktadırlar. Bu da devletlerin neo-liberalizmi küresel ölçekte

³ www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/165/ulus-devlet-ve-milliyetcilik#.XP5L-BYzbIV

desteklemesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla devletler düzenlemelerini artık “kamu yararına” değil küresel piyasalar adına gerçekleştirmektedir (Özçelik,2013: 420).

Devletin küresel piyasalarda sermayenin önünü açmak için yaptığı düzenlemeler kapitalist sınıfla devletler arasındaki tarihsel dayanışma ilişkisi açısından tutarlı durmaktadır. Bu tarihsel dayanışma ilişkisi küreselleşen ekonomilerle beraber boyut değiştirmektedir. Bloch’a göre devlet zaten özel mülkiyeti ve eşitsizliği sürdürmenin bir aracı durumundadır. Bloch, Engels’in Alman İdeolojisi’ne atıf yaparak; devletin bir sömürü kaynağı olduğunu söylemektedir. Engels’e göre “devlet, yöneten sınıfın (kapitalist sınıf) sömürdüğü insanlara, iradesini dayatma aracı olmaktadır.” Devlet bunu yaparken özgün antropolojik gereçlerden faydalanmaktadır (Marx ve Engels, 1845, akt: Bloch, 2002: 79). Sermaye ile devletlerin sömürüye ve özel mülkiyete dayalı tarihsel dayanışma ağı, küresel dönemde de özgül koşulları içinde biçim değiştirerek devam etmektedir. Sermayenin küresel ölçekteki hareketi yani yüksek kâr oranlı coğrafyalara yayılma isteği devlet politikalarına yön vermektedir. Devletlerin elinde bulundurduğu ekonomi politikası araçları sermayenin coğrafyalar arası dolaşımına imkân sağlamaktadır (Orhan, 2013: 206).

1970 ve 1980 arası deregülasyon diye tanımlanan süreçle devletler hızlı bir dönüşüm yaşarken, eğitim sağlık gibi alanlar piyasalaşmıştır. Devletlerin yaşadığı bu neo-liberal dönüşüm ile devletlerin piyasadaki hakem rolü azalmaktadır (Bora ve Erdoğan, 2015: 15).

Kapitalizmin yalnızca bir ekonomik sistem olmadığını belirten Amin, kapitalist ekonominin toplumsal ve siyasal boyutların göz ardı edilmemesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu toplumsal ve siyasal boyutlar kapitalist ekonomi içinde devleti gerekli kılmaktadır. Amin, ulus-devletlerin varlığının halen devam ettiğini vurgulamakta bununla birlikte küreselleşmenin devletlerin ekonomideki denetleyici ve düzenleyici rolünü aşındırdığını söylemektedir. Ulus-devletler işlevlerinin ortadan kalkması pahasına egemen sermayenin çıkarları doğrultusunda küreselleşmiş ekonomik yönetime öncelik vermektedir (Amin, 1999: 52). Jessop ise ulusal devletlerin kendi egemenlik sınırlarını korumaya devam ettiğini ve siyasi mücadeleler için ulus-devletlerin halen önemli bir aktör olarak varlığını

sürdüdüğünü söylemektedir. Yalnız devletlerin iktidarını, kendi sınırları içinde uygulama kapasitesi uluslararasılaşmış esnek yapılı üretim sistemlerine geçiş ve ortaya çıkan küresel risklerden dolayı zayıflamaktadır (Jessop, 2005: 316). Ayrıca İMF ve DB gibi küresel örgütler ulus-devlet iktidarlarının karar alma süreçlerini etkilemektedir (Erdem, 2009: 409). Bu doğrultuda devletlerin ulusal sınırları aşmakta ancak ulus-devletlerin eski gücünü kaybettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Küreselleşmeye bağlı olarak neo-liberal politikaların devreye girmesi ile ülkelerin refah sistemlerinde gerileme görülmektedir. Sermayenin aşırı kâr hırsı ve dolaşımının küresel ölçekte artması sonucu en gelişmiş refah sistemine sahip olan devletler bile sosyal yardımlara kaynak yaratmakta yetersiz kalmaktadırlar. Kamuya ait alanların özelleşmesine bağlı olarak eğitim ve sağlık hizmetlerinde piyasalaşma ve emeklilik planlarında bozulma gerçekleşmektedir. Tüm sosyal politikalarından vazgeçilerek devletler refah sağlama özelliğini kaybetmektedirler (Aykaç, 2019: 110).

Özellikle iktidara gelen neo-liberal hükümetler refah devletine saldırmakta, böylelikle devletin gerilediği izlenimi yaratılmaktadır. Yalnız Wood'a göre; ulus-devletlerin sosyal fonksiyonlardan vazgeçmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik kazanım ve toplumsal istikrar için sosyal güvenlikle ilgili asgari düzeyde vazgeçilemez bir güvenlik ağının olduğu görülmektedir. Küresel pazarın ve sınıf sömürsünün neden olduğu ekonomik ve sosyal yıkımları yetersiz de olsa dengeleyen bir devlet olmadan kapitalist ekonominin ayakta durması imkânsız gözükmektedir. Bu nokta küresel kapitalist sömürü biçimi, ulus-devlet sistemine eskiden olduğundan daha fazla bağımlı olmaktadır. Diğer bir deyişle devletler, küresel kapitalizm çağında hayati bir aktör olarak varlığını devam ettirmektedirler (Wood, 2006: 158-159). Küresel kriz dönemlerinde devletler bir güvence kaynağı olmakta ve yaptığı müdahaleler ile krizi yönetebilmektedirler. Özellikle sermayenin çıkarları doğrultusunda devletler para politikaları ile piyasalara müdahale ederken, krizden etkilenen ülkeler ise kemer sıkma politikaları ile krizi yönetebilmektedirler. Devletler çökmekte olan bankaların finansal yapılarına da müdahale ederek gerekli önlemleri almaktadırlar (Aykaç, 2019: 75).

Bu çerçevede ulus-devletler halen ekonomik, siyasi ve toplumsal gücünü elinde bulduran yapılar olarak varlığını sürdürmektedirler. Bu noktada varlığını sürdüremeyen, ulusal refah devletleri ve o devletlerin benimsediği Keynesyen politikalarıdır. Küresel ve serbest piyasa ekonomisi karşısında ulus-devletler, egemenlik anlayışı başta olmak üzere ekonomik, siyasi ve toplumsal rolünü küresel örgütlerin etkisiyle (AB, bunun en net örneği) yeniden tanımlamaktadırlar (Giddens, 2000: 95).

1.2.3 Post-Fordizm ve Küresel Mülksüzler

1970’lerde hem toplumsal alanın hem ekonomik alanın krizlerle sarsılması, kapitalist piyasalarda durgunluk yaşatmış ve durgunluk küresel anlamda bir şok etkisi yaratmıştır. Bu süreçte piyasalardaki durgunluğun yükünü yine Marx’ın deyiimiyle “yedek işsiz ordusu” ve emekçi yığınları yüklenmiştir. Bu dönemde sermayenin düşen kâr oranlarına yeniden ivme kazandırması ve krizden kurtulmak için yeni birikim alanları yaratması gerekmektedir. Bu alanlar kamunun elinde olan üretim alanlarıdır ve özelleştirme-piyasalaşma-metalaşma araçları ile üretim ilişkileri yeniden düzenlenmek istenmektedir. Üretim ve çalışma ilişkilerini yeniden düzenleyen bu süreç yani kâr oranlarını artırmaya çalışan politikalar esnekleşme olgusu üzerinden gerçekleşmektedir. Esnekleşme süreci, emekçi sınıfların yaşam tarzı ve çalışma koşullarında önemli değişikliklere sebep olmaktadır (Türkay ve Tören, 2014: 313-314).

Küreselleşme ile beraber üretim yapısında büyük bir dönüşüm yaşanırken, bu dönüşüm kitle üretimine dayalı Fordist üretim tarzında gerçekleşmektedir. 1970’lerde yaşanan kriz ve teknolojik gelişmeler ile beraber üretim alanı yeniden yapılanmaktadır. Fordizmin kitle üretimine dayanan özellikleri ve bu yeni üretim örgütlenmesi çok boyutlu tartışmalara sebep olmaktadır. Bu tartışmalar, “neo-Fordizm”, “global Fordizm”, “post-Fordizm” ve “esnek uzmanlık” gibi kavramlar üzerinden gerçekleştirilmektedir (Ansel, 1996: 12).

1980’lerde sermayenin artan dolaşım hızı, sermayenin küresel piyasalardaki devrimci gücü ve neo-liberal politikaların aracılığıyla esnek rejime geçiş başlamıştır (Müftüoğlu, 2014: 229). Esneklikle beraber Fordizmin katı uygulamaları

esnetilmekte, bunun sonucunda emek piyasaları ortaya koyulan ürünün niteliği, teknoloji ve iş pratikleri ile yumuşatılmaktadır (Oğuz, 2018: 21).

Esnek biçim, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında İtalya'da ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda İtalya o dönemde emekçi sınıfın devrimci mücadelesine tanıklık etmektedir. Esnek rejimin temelleri İtalyan sermayesinin bu mücadeleye tepkisi üzerinden şekillenmiştir. İtalyan sermayesi üretimin merkezini taşeronlara devrederek üretim sürecini parçalamaktadır. Yani fason üretime geçerek bir yandan üretim maliyetlerini düşürürken diğer yandan emeğin örgütlü yapısını da dağıtmaktadır. İşverenin desteğiyle o dönemde birçok işçinin küçük ölçekli atölyeler açtığı görülmektedir (Ansel,1996: 13).

Sermayenin zaman ve mekân içinde dolaşım hızının artması buna bağlı olarak küresel ölçekte daha karlı coğrafyalara yayılma ve fethetme hırsı, sermayenin akışkanlığına hız kazandırmaktadır. Diğer taraftan özelleştirme ve piyasalaştırma araçları ile devletler, kamuya ait alanları (eğitim, sağlık gibi) sermayenin hizmetine açmaktadır. 1970 ve 1980'de yaşanan bu deregülasyon süreci ile post Fordist üretim diye adlandırılan esnek üretim sisteminin gelişmesi ve iç içe geçmesi esnek rejimin ortaya çıkmasına ortam sağlamaktadır. Esnek üretimin örgütlenmesi mekânsal açıdan sadece fabrikada değil, Bora ve Erdoğan'ın deyimi ile *global coğrafi mekânın fragmantasyonuna*⁴ imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla esnek üretim rejimi üretim sürecinde işçilerin *sosyalliğinin fragmantasyonuna* yol açmaktadır. Bu durum çalışma koşullarında güvencesizlik yaratırken, Bora ve Erdoğan'a göre *çalışan yoksullar ve emeğin prekarizasyonu* olgularını ortaya çıkartmaktadır. Emeğin yapısı toptan bir dönüşüm yaşarken yapısal olarak güvencesizleşme sürecine girmektedir (Bora ve Erdoğan, 2015: 15-16). Güvencesiz kesimin büyümesi işçi primlerinde düşmeye sebep olurken, işçi primlerinin refah sistemine katkısı önemli şekilde azalmaktadır. Devletler yatırımlarını kendi ulusal sınırlara çekmek için vergileri azaltarak iş gücü maliyetlerini düşürmektedirler. Hem işçi primlerinin azaltılması hem de vergilerin düşürülmesi, devletlerin bütçelerinin azalmasına sebep olmaktadır. Devletlerin ekonomik alana müdahale etme gücü azalırken toplumsal alanda yoksulluk daha görünür olmaya başlamıştır. Emek piyasalarının serbestleşmesi,

⁴ Fragmantasyon: parçalanma.

ücretlerin düşüklüğü, sosyal hakların kısıtlanması, devletlerin düzenleme ve denetleme rolünün azalması, ekonomik alanda marjinalleşen kesimlerin yoksulluğuna sebep olmaktadır (Aykaç, 2018: 40).

Esnek çalışma koşulları sermayeye yeni kâr alanları yaratırken, emek açısından artı değere dayalı sömürü sistemini daha da ağırlaştırmaktadır. Sermaye piyasadaki risklere karşı kendini dışsal esneklik uygulamaları ile yani fason üretimle korumaktadır. Esneklikle beraber işçi sayıları azaltılmakta, düzensiz çalışma yaygınlaşmakta ve üretim süreci piyasanın talebine göre gerçekleşmektedir (Aykaç, 2018: 37). Bu doğrultuda emek piyasaları parçalanarak kuralsızlaştırılmaktadır. Esnek rejim emek kullanım tarzında farklılaşma yaratırken, üretimi fabrikalardan evlere ve sokaklara taşımaktadır (Ercan ve Özar, 2000: 35).

Esneklik uygulamalarında dört farklı biçimden söz edilebilmektedir. Sayısal ve operasyonel esneklik, işçi sayılarına odaklanarak kârı en yüksek noktaya çıkarmayı hedeflemektedir. Operasyonel esneklik ile işletmeler, yarı veya tam zamanlı uygulamalarla işçi sayılarını ideal noktada tutmaya çalışmaktadırlar. İşlevsel esneklik ise işçinin birçok alanda vasfını artırmakta ve sorumluluk alanı genişletmektedir. Böylece işçi üretim sürecinin farklı alanlarında çalışabilmektedir. Yani aynı işçi birden çok alanda çalışılmakta böylece daha fazla işçiye ihtiyaç duyulamamaktadır. Finansal esneklik; maliyetleri düşürmeye odaklanmıştır. Finansal esneklik, piyasanın durumuna göre geçici işten çıkarmaları, fason üretim ve dışarıya iş verme gibi konuları kapsamaktadır. “Çalışma-zaman ile çalışma-mekân arasındaki ikili ilişkilerde görülen değişikliklere karşı ortaya çıkan sistematik müdahaleler” ise yapısal esneklik yoluyla yapılmaktadır (Aykaç, 2018: 38).

Esnekliğin fiziksel altyapısının, sermayenin daha elverişli koşullarda farklı ve daha karlı coğrafyalara yayılmasına neden olduğunu belirten Aykaç, bu koşulları sağlayan aracı mekanizmanın ulaşım ve iletişim sistemlerindeki teknolojik gelişme olduğunu söylemektedir (Aykaç, 2018: 38).

Fordist üretimin antitezi olan esnek uzmanlaşma yüksek teknoloji ile tam uyum halinde gerçekleşmektedir. Modern iletişim hızı şirketin global piyasalardaki bilgiye ulaşmasını sağlayarak, esnek uzmanlaşmayı mümkün kılmaktadır. Otomotiv sektöründe Daniel Bell’in uzun montaj hattının yerini uzmanlaşmış üretim adacıları

almaktadır. Otomotiv endüstrisini inceleyen Deborah Morales, piyasadaki talebi karşılanmak için işçilerin görevlerinin sürekli değiştiğinden bahsetmektedir. Hatta günlük görev değişimini anlatmaktadır (Sennett, 2008: 53). Gorz ise 1980’lerde yeni proleterlerin işleri ve toplumsal üretim sürecindeki konumlarıyla tanımlanamaz olduklarını ileri sürmektedir. Çünkü emekçi sınıfının nerde bitip nerde başladığını bilmek muallak bir durum almıştır. Düzensiz çalışma koşulları, kitlelerin artık mesleklerini düzenli bir şekilde icra etmelerine engel olmaktadır (Özkurt, 2018: 115). Bu noktada emek piyasalarının parçalı yapısına dikkat çeken Harrison, ömür boyu tam istihdama sahip olan merkez işçiler ile emek piyasasında marjinal bir görüntü veren enformel çalışma koşullarına sahip olan güvencesiz işçiler arasındaki kutuplaşmaya dikkat çekmektedir. Bunun nedenini işletme ağlarında artan esneklik ile dışarıya iş verme ve fason üretimle birlikte işletmelerde yaşanan dönüşüme bağlamaktadır (Aykaç, 2018: 40). Gortz; Harrison’un belirttiği merkez işçi ve marjinalleşen güvencesiz işçi arasındaki kutuplaşmaya farklı kavramlar üzerinden bakmaktadır. Ona göre işletmeler iki açıdan esneklik stratejilerini belirlemektedir: İlk olarak Harrison’un belirttiği ömür boyu tam istihdama sahip olan merkez işçilere karşılık, Gortz; düzenli çekirdek kavramını kullanmaktadır. İkinci olarak emek piyasalarındaki marjinalleşen güvencesiz kesimi ise periferik el emeği şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla işletmelerin stratejisi bu iki emek gücü çevresinde gelişmektedir. Düzenli çekirdek iş gücü; iş güvencesine karşılık kurum içi eğitim, kariyer, görev ve yer değiştirme dayatmalarına maruz kalmaktadır. Periferik el emeği ise güvencesiz iş ve gelir düzensizliği tehdidi altında varlığını sürdürmektedir (Özkurt, 2018: 115). Dolayısıyla esnek çalışmanın yaygınlaşması ile emek piyasalarının parçalı görüntüsü güvencesiz kesim olarak adlandırılan prekaryanın büyümesine yol açmaktadır (Aykaç, 2018: 39).

Prekarya Türkçe’ye çevrildiğinde “güvencesizlik” anlamına gelen *precarite* kavramına dayanmaktadır. Precarite bazı Fransız sosyologlar tarafından işsiz ve düzensiz çalışanların ortak mücadelesini vurgulamak için kullanılmıştır. Kökeni Latince’de precor yani dua etmek anlamına gelmektedir. Bu dua etme hali çaresizlikten ve belirsizlikten kaynaklanmaktadır (Oğuz, 2011: 11). Kökenlerini ilk olarak Bourdieu’da gördüğümüz kavram, Bourdieu tarafından hegemonyanın yeni bir türü olarak tanımlanmıştır. Ona göre küreselleşme ile ekonomik alanın yeniden

düzenlenmesi buna bağılı olarak iş gücü piyasalarının parçalanması güvencesiz çalışan sınıfın ortaya çıkmasını sebep olmaktadır. Bourdieu'nun bu kavramsallaştırması Standing'in çalışmalarına temel olmaktadır. Standing, prekaryayı yeni yükselen bir sınıf olarak tanımlamakta, Marksist açıdan henüz kendi içinde bir sınıf olmadığını söylemektedir (Oran, 2020: 238). Standing, prekarya ile yeni bir sınıf tipolojisi çizmekte bu yeni sınıfın kendine özgü karakterini tanımlamakta ve bunu yaparken Marksist terimler kullansa da kendi düşünce sistemini anlatmaktadır. Prekaryanın üretim ilişkilerinin kendine özgü karakterini vurgulamakla birlikte iş güvencesinin olmadığını altını çizmektedir. Prekaryaya dahil olan kişilerin bir çalışma kimliği olmadığını, belirsiz çalışma ve yaşam koşulları olduğunu ileri sürmektedir. Bu noktada iş güvenliği ve istihdam güvenliği olmayan bu tehlikeli sınıfın içinde genç eğitimliler, çocuklar, kadınlar, eğitimsizler bulunmaktadır (Oran, 2020: 240-242). Standing'e göre göçmenler, bu sınıf içinde en kalabalık göçebe ve politik durumlardan dolayı çevrelerine duyarsızlaşan döngüsel grup görüntüsü vermektedirler (Oran,2020: 242). Öte yandan Aykaç bu yeni sınıfın büyümesi ile bazı yapısal sonuçlara dikkat çekmekte, iş değiştirme oranlarındaki artış ile tam zamanlı istihdam oranlarındaki azalmanın altını çizmektedir. Esnekleşme ile işçi sayısının azalması, düzensiz çalışma koşulları ve düşük ücretler prekaryayı yoksullaştırmaktadır (Aykaç, 2018: 39).

Sonuç olarak; küreselleşen dünya ekonomisi ve buna bağılı gelişen serbest pazarın dünya çapında eşitsizliği daha derinleştirerek büyümektedir. Sermaye sınıfının çıkarları kârcı ve yıkıcı bir endüstri politikası ile dünyayı tehdit etmektedir. Neo-liberal ideoloji gelişmiş ülkelerde özelleştirme ve piyasalaştırma politikaları ile bu ülkelerin emekçi sınıfının tarihsel kazanımlarını geriletmekte ve var olan haklarını zayıflatmaktadır.

1.3 Küresel Eşitsizlik

Emek piyasalarında yaşanan dönüşüm, sermayenin karlı alanları fethetme hırısı ve ulusal refah devleti anlayışının çökmesiyle beraber toplumsal eşitsizlikler her alanda artmaktadır. Yoksulluk, gelir eşitsizliği, gelir dağılımında adaletsizlik, emek sömürüsü, sosyal dışlama olguları küreselleşme süreci ile derinleşerek devam

etmektedir. Eşitsizlik olgusu makro bir kavramdır ve ekonomik yönü baskın olmakla beraber sosyo-politik yönü de öne çıkmaktadır.

Küreselleşme karşıtı düşünürler, küreselleşme sürecinde derinleşen eşitsizliğin nedenini küresel ticarete görmekte böylece küresel ticaretin sosyo-ekonomik açıdan birçok soruna yol açtığını savunmaktadırlar. Bu yönüyle küreselleşme, sadece küresel ticaret yoluyla ya da sadece zengin ülkelerin çıkarına işleyen bir süreç olmaktan çıkıp birkaç ülkenin hâkimiyet alanını geliştirmektedir. Bu durum özellikle az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünya genelinde gelir dağılımı eşitsizliğine sebep olmakta, fakir ve zengin arasındaki uçurumu artırmaktadır (Erdem, 2009: 414). Örneğin günümüzde dünyanın en varlıklı yirmi insanının, bir milyar insana yetecek kadar kaynağa sahip olması durumu bunu açıkça gözler önüne sermektedir (Bauman, 2014: 15).

Ulus ötesi şirketler, kârın büyük bölümünü almakta gelişmiş Kuzey ülkelerine aktarmaktadır. Böylece gelişmiş Kuzey ülkelerinin zenginleştiği oranda fakir Güney ülkeleri daha da yoksullaşmaktadır. Bu yönüyle küresel eşitsizlik asimetrik bir ilişki üzerinden şekillenmekte, bir taraf zenginleşirken diğer taraf daha da fakirleşmektedir. Giddens bu sürecin kültürel, teknolojik ve politik yönüne de işaret etmekte açgözlü sermayenin pazarı haline gelen yoksul ülkelerin, ekonomik ve politik anlamda sürekli kaybettiğini söylemektedir. Giddens, küreselleşmeyi ekolojik, ekonomik ve kültürel anlamda “global bir yağma” sürecine benzetmektedir (Erdem, 2009: 415). Pariere bu yağma sürecini şöyle özetlemektedir:

Şu bir gerçek; dünyada eşitsiz örgütlenme fiziksel, kimyasal, biyolojik dengeleri bozmaktadır. Belki de ilk kez zenginliklerin insanlar arasında daha dengeli bir bölüşümü bir paylaşımcı felsefenin yüce gönüllü düşleri nedeniyle değil genel bir tehdit nedeniyle istenmektedir; gezegen endüstri tarafında değil, dünya ölçeğinde özel çıkar sağlamaya dayanan kârcı ve yıkıcı bir endüstri politikası tarafından kirletildi. Toprak kimyasal gübreler ve böcek zehirleriyle değil, uluslararası ticaret firmalarının insafsız ticaret stratejileriyle bozuldu. Amazon’da, Afrika’da ve Endonezya’da orman, topraklarından kovulan yoksul köylüler gezici tarım ile yaşam sürdürmeye çalıştıkları ama dahası Avrupalı ya da Amerikalı şu ya da bu fastfood zinciri şu ya da bu tarımsal-gıdasal tröst orada dev bir çiftlik ya da zengin ülkelere ihracat için üretim yapacak bir muz plantasyonu kurmaya karar verdiği için yanıyor. Çöl yoksullukla aynı zamanda ilerliyor, orman adaletle aynı zamanda geriliyor. Yoksul ülkelerin gecekondulu semtleri Üçüncü Dünya topraklarını ele geçiren uluslararası

firmaların kârı ile aynı zamanda büyüyor. Afrika'da yetersiz beslenen çocuklar sararıp solar ve aynı zamanda ölürlerken zengin ülkelerin orta sınıfları fazla kilolarını atmak için ne yapacaklarını bilmiyor (Paraire, 1999: 353).

Yardım şirketi Oxfam'ın 2018 araştırmalarına göre, dünyadaki 26 zenginin mal varlığının dünyanın yoksul yarısından daha fazla olduğunu göstermektedir. Örneğin Amazon Ceosu Bezos'un mal varlığının, 2018'de yüz on iki milyar dolar artmakta Bezos'un mal varlığının yüzde biri, Etopya'nın tüm sağlık harcamalarını karşılamaktadır. 2018 yılında dünya zenginlerinin serveti yüzde on iki artmakta ve bu artış günlük iki buçuk milyar dolara denk gelmektedir. Yani dünyadaki yoksul nüfus günde beş yüz milyon dolar daha da yoksullaşmakta, yoksulların sınırlı olan ekonomik varlığı yüzde bir oranında kaybolmaktadır. Oxfam'ın raporuna göre bu süreçten en çok etkilenenler kadınlar olmakta, erkeklerin zenginliği kadınların zenginliğine göre iki kat daha fazla olmaktadır. Kadınlar yılda ortalama on trilyon dolar karşılıksız bakım hizmeti sunarken bu durum dünyanın en büyük otomobil ihracatçısının şirketi olan Volkswagen'ın satış gelirinin otuz sekiz katına eşit olmaktadır. Oxfam'a göre Alman zenginlerinin serveti geçen yıla göre yüzde yirmi artmakta, Alman milyarderlerin servetinin %1'i, Almanya'da yaşayan yoksulların mal varlığının %87'sine denk gelmektedir. Bu noktada Almanya Avrupa'da gelir dağılımı eşitsizliğinde ilk sırada yer almaktadır. Her beş çocuktan biri yoksul olmaktadır.⁵

Dünyada gelir eşitsizliği bölgelere göre farklılık göstermekte, 1980-2018 yılları arasında Kuzey Amerika, Çin, Hindistan ve Rusya'da hızla artmaktadır. Eşitsizliğin en az olduğu yer Avrupa iken en fazla olduğu yer Ortadoğu'dur. "2016'da, ülkenin en çok kazanan %10'luk kesiminin (en üst %10'luk gelir dilimi) toplam ulusal gelirden tek başına aldığı pay Avrupa'da %37, Çin'de %41, Rusya'da %46, Kanada ve ABD'de %47; Sahra Altı Afrika, Brezilya ve Hindistan'da %55 civarındadır. Ortadoğu, dünyada gelir eşitsizliğini en fazla yaşayan bölgelerin başında gelir. %10'luk kesim ulusal gelirin %61'ine sahiptir" (Alvaredo, Chancel, Piketty, Saez ve Zucman, 2018).

⁵ <https://www.dw.com/tr/oxfam-sosyal-e%C5%9Fitsizlik-art%C4%B1yor/a-47163444>

Alevro, Piketty, Saez ve Zucman gibi iktisatçılar, küresel eşitsizlik konusunda yüzü aşkın araştırmacıyla çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonunda yayınladıkları raporda bireyler arasında yaşanan servet eşitsizliği şöyle yer almaktadır:

Bireyler arasındaki servet eşitsizliği 1980'den beri her ülkede farklı hızlarda artmıştır. Artan gelir eşitsizliği ve geçtiğimiz kırk yılda kamudan özele yapılan büyük transferler bireyler arasında servet eşitsizliğine yol açmıştır. Servet eşitsizliği yine de Avrupa veya ABD'de 20. yüzyılın başındaki seviyelere ulaşmamıştır. Servet eşitsizliğindeki yükseliş her şeye rağmen en üst %1'lik kesimin 1980'de %22 olan servet payının 2014'te %39'a yükseldiği ABD'de hayli büyüktür. Eşitsizlikteki bu artışın büyük bir kısmı en üst %0,1'lik dilimindeki servet sahiplerinin yükselişine bağlıdır. Fransa ve Birleşik Krallık'ta en üst servet paylarındaki artış geçtiğimiz kırk yılda çok daha makul olmuştur, bu da kısmen orta sınıfın konut servetindeki artışın ve ABD'dekinden daha düşük bir gelir eşitsizliğinin frenleyici etkisinin sonucudur. En üst servet paylarındaki büyük artış komünizmden daha kapitalist ekonomilere geçmelerini takiben Çin ve Rusya'da da tecrübe edilmiştir. En üst %1'lik servet dilimi 1995 ve 2015 yıllarında sırasıyla %15'ten %22'ye ve %30'dan %43'e yükselmiştir (Alvaredo, Chancel, Piketty, Saez ve Zucman, 2018).

Küreselleşmenin getirdiği etki ile dünyadaki iş bölümünün değişmesi, küresel eşitsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkeler sermayelerini ucuz işgücü olan az gelişmiş ülkelere kaydırmakta ve buna bağlı olarak hizmet sektörü gelişmiş ülkelerde yükselmektedir. Hizmet sektörünün yükselişi ve sanayisizleşme süreci, bu ülkelerde "post endüstriyel orta sınıfların" daha görünür olmasını sağlamıştır. Diğer taraftan sanayiye dayalı üretimin ve emeğin ucuz olduğu az gelişmiş ülkelerin küreselleşme sürecine eklenme tarzları gelir eşitsizliğini daha da fazla artırmaktadır. Tarım ve sanayi sektörlerinde ücret farkı artarken, sanayi ve hizmet sektöründe yaşanan sosyo-ekonomik farklılaşma, eşitsizlik sürecinin toplumsal alan içinde dağılımını yaygınlaştırmaktadır. Böylelikle küreselleşme süreci ile beraber hem ulusal hem de uluslararası düzeyde görünür hale gelen eşitsizlik sorunu yalnızca ekonomik koşulları etkilemekle kalmayıp, bireylerin sosyal haklara (eğitim, sağlık vb.) ulaşımını da zorlaştırmaktadır (Aykaç, 2018: 105).

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında giderek büyüyen korkunç uçurum, fakir ülkelerde giderek artan yoksulluk ve günde bir doların altında çalışan milyonlar

küreselleşme taraftarı neo-liberal düşünürlerin pek de haklı olmadığını göstermektedir. On yıllardır yoksulluğu azaltacak yüzlerce vaade karşı eşitsizlik ve yoksulluk gün geçtikçe derinleşerek devam etmektedir. Yoksulluğu bir tarafa bırakalım, bu süreç istikrar da sağlamamaktadır. Başta Asya ve Latin Amerika olmak üzere dünyanın her yerinde krizler yaşanmakta, sosyo-politik anlamda da istikrar sağlanmamaktadır (Ateşoğlu, Çeken ve Ökten, 2008: 91).

Sonuç olarak, küreselleşmenin yarattığı yıkım başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere dünya genelinde yayılım göstermektedir. Açlık, fakirlik ve hastalık nedeniyle ölen insanların sayısı bilinmemektedir. Çok-uluslu şirketlerin, büyük mülk zenginlerinin, milyarderlerin aç gözlülüğü yarım milyara yakın köylüyü topraklarından etmekte, bu topraklar karlı yatırım alanları olarak görülmektedir. İki yüz milyon çocuk bugün üretim alanlarında bedava sayılabilecek ücretlere çalışmaktadır. Emekçiler giderek yoksullaşmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise sanaysiz bırakma, düşük istihdam, kırsallıktan koparma, küçük üretim, geçimlik ücret, istihdam yaratmayan büyümeler ile yaşamsal dengeler bozulmaktadır. Hindistan’da dilenci topluluklar gün geçtikçe çoğalmakta, 700 milyona yakın küresel mülksüz, günde bir dolardan daha az ücret ile çalıştırılmaktadır. Güney Kore’deki “sweat shops” yani “terleme atölyelerinde” çocuk işçiler günde on üç saat çalışmaya mahkûm bir şekilde yaşamaktadır. Küreselleşme süreci dünya üzerinde yaşanan eşitsizliğe dayalı ilişkilerin derinleşmesine yol açmaktadır. Yoksulluğun sonunun geleceğini vaat edenler, bugün yetersiz beslenen milyarlarca insanı görmemekte açlıktan ölen yirmi milyon insandan haberi yokmuş gibi davranmaktadır. Aşırı kâr hırsı, sürekli üretim, daha fazla borç, hep aynı kişileri zengin etmekte, bu zenginlik için ormanlar yok olmakta, topraklar ve denizler kirletilmekte, küresel sermaye ekolojik sistemi tehdit eden en büyük tehlike olarak karşımızda durmaktadır. Küresel suç, etnik savaşlar, ortadan kaldırılan çalışma hakları, düşük istihdam oranları, silah kaçakçılığı ve buna benzer sayısız sorun bugün dünya gündemini meşgul etmektedir (Paraire,1999: 353-365).

Egemen neo-liberal iktisadın bakış açısı, küreselleşmenin yarattığı yıkıcı etki ile bir kez daha sorgulanmaktadır. Bu sorgulama hem liberalizmin hem de küreselleşmenin vahşi yüzüne karşı bazı alternatifler geliştirebilir mi tartışmasına neden olmaktadır. Dünyayı saran neo-liberal kuşatmanın etkisini kaldırmak ve alternatif yaşam alanları

yaratmak için alternatif üretim sistemleri tartışmalarına odaklanmak gerekmektedir. Bu çalışma, alternatif arayışını dayanışma seçeneği üzerinden gerçekleştirmektedir. Bundan sonraki bölümde bir alternatif yaklaşım olarak dayanışma ekonomileri üzerinde durulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DAYANIŞMA EKONOMİLERİ VE BİR ALTERNATİF OLARAK KOOPERATİFÇİLİK

2.1 Piyasasız ve Kârsız Yaşam

Tarihi ve antropolojik araştırmalar, insan ekonomisinin sosyal ilişkilerde gömülü olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda bireyler, ekonomik çıkarlarını koruma güdüsüyle hareket etmemekte aksine insanlar, toplumsal konumu, sosyal hakları ve değerleri korumak için bir araya gelmektedir. Maddi zenginlik, bu gayeleri korumak için bir araç olarak var olmaktadır. Yani ekonomik çıkarlar sosyal çıkarları koruma işlevi görmektedir. Sosyal ilişkilerde gömülü olan ekonomik çıkarlar, küçük toplumlarda farklı yaşanırken despotik toplumlarda daha ayrı dinamiklere sahiptir (Polanyi, 2017: 88). Toplular antropolojik olarak iki şekilde birbirinden farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın ilki; devlet şeklinde örgütlenmeyen⁶ kabile topluluklarını gösterirken, ikincisi ise yönetimi devlet şeklinde örgütlenen, devletli topluları işaret etmektedir (Sönmez, 2018: 9). Bu noktada devlet şeklinde örgütlenmeyen kabile toplumlarda ekonomik çıkarın çok önemli olmadığı görülmektedir. Daha çok topluluk içindeki bireylerin aç kalmamasına odaklanılmaktadır. Yani bireysel çıkarlar önemli değilken toplumsal çıkarlar öne çıkmaktadır. Birey yaşamı idame ettirmek için topluma ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla sosyal bağlar oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Bireyler toplumda var olmak ya da toplumdan dışlanmamak için kabul edilmiş belli toplumsal ölçülere uymak zorundadırlar. Cömertliğin ve şerefin bu ölçüler arasında önemli bir yeri bulunmaktadır (Polanyi, 2017: 88).

Amerika yerlileri olan İrakualar'ın bir kolu olan Senekalar kabilesinde barış ve savaş zamanlarında şeflik yapan iki ayrı kişi bulunmaktadır. Toplukta bulunan kadın ve erkekler kararıyla her iki şefi de görevden alabilmektedir. Analık hukukunun hüküm sürdüğü Senekalar'ın aşiret konseyi de klanın isteğiyle şefi görevinden alabilmektedir. Bütün üyeler birbirlerinin kişisel haklarını korumak

⁶Çalışmanın yapıldığı alanda yaşayan toplulukların Cumhuriyetten önceki döneme kadar, devlet şeklinde örgütlenmediği görülmektedir. Bu bölümde devlet şeklinde örgütlenmeyen kabile toplulukların ekonomik yapısı ele alınmaktadır. Alan bölümünde ise çalışmanın yapıldığı alanın toplumsal yapısına dair tartışma yapılacaktır. Toplumsal yapı tartışması içinde devlet şeklinde örgütlenmeyen toplulukların siyasi, sosyal ve kültürel durumları ele alınmaktadır.

zorundadır. Her iki şef de üstün olduğunu asla öne süremez. Klan ile arasında herhangi bir iktidar ilişkisi geliştiremez (Engel, 1998, 101-104).

Clastres, Brezilya ve Venezüella'da yaşayan Yanoman'a toplumu üzerinde yaptığı çalışmalarında, şeflik sisteminden bahsederken şefin cömertlik, çalışkanlık ve özverili olma özelliklerinin önemine değinmektedir. Şef bu üç özelliğe sahip olmak zorundadır. Cömertlik; şefin halka olan bağlılığı ve iyi niyetinin ispatı olmaktadır. Halkıyla elindekileri paylaşmalı, çalışkanlığı ile örnek olmak zorundadır. Aksi durumda şef, elindeki gücü kaybetmeye mahkûmdur. Bu anlamıyla ilkel toplumlarda şeflik, politik bir idare biçimi olsa da bir iktidar modeli olmaktan uzak durmaktadır (Sönmez,2018: 9).

Bu duruma konargöçer Asya toplumlarında da rastlanmaktadır. Örneğin eski Türklerde hakanların veya beylerin çadırını ve malını halkın yağmasına açma geleneği söz konusudur. Yağma/potlaç denilen bu gelenek bir şenlik havasında adeta bir ritüel olarak gerçekleştirilmekteydi. Konargöçer beylerinin bir bakıma toplumun ihtiyaçlarını karşılama ve sosyal konumlarını pekiştirme adına yaptıkları bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelenek, ekonomik kaygıdan çok toplumda sosyal dayanışmanın öne çıktığı bir durumdur (Bakırcı, 2019: 139). Hanı yağma âdetinin en somut örneklerinden birisi, Türk kültürü ve tarihi için önemli bir kaynak olarak görülen Dede Korkut'ta görülmektedir. "İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Hikâye" adlı anlatıda; Üç Ok ve Boz Ok boylarının bir araya gelip Kazan Bey'in evini yağmalaması bahsi geçmektedir. Beyin sadece ailesini alıp çadırından çıktığı ve eşyalarını halka açtığı hikâyede geçer (Erbay, 2016: 793).

İlkel toplumlarda doğal kaynakların kullanımının asgari düzeyde olduğu görülmektedir. Mülkiyet anlayışı oldukça sınırlıdır. İş bölümünde ise cinsiyete dayalı basit bir uzmanlaşmanın olduğu söylenebilir. Ekonomik yapı ve bireyin ekonomik davranışı geleneklere, alışkanlıklara, inanca ve coğrafyaya göre değişmektedir (Nar, 2019: 211).

Polanyi, ilkel toplumlarda üretim ve dağıtım ilişkilerinde iki davranış ilkesi üzerinde durmaktadır. İlk olarak ilkel topluluk içindeki *karşılıklılık ilkesini* işaret etmektedir. Örneğin erkek elde ettiği mahsul ile kadın ve çocuklara bakmakta diğer taraftan topluluk içindeki şöhretini korumaktadır. Önemli olan topluluğun bu davranışı takdir

etmesi ve erkeğin hiçbir maddi kazanç sağlamamasıdır. Böylelikle topluluk, hem üretim hem de aile bağları yani sosyal ilişkilerini sürdürmektedir. İkinci ilke ise *yeniden dağıtım ilkesidir* ve diğer topluluklarla kurulan ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Elde edilen mahsulün çoğu şefe teslim edilmekte ve şef tarafından depolanmaktadır. Savunma, vergi, iş bölümü ve dış ticaret açısından bu depolama işlemi çok önemli bir konumda yer almaktadır (Polanyi, 2017: 91).

Bu doğrultuda kabile veya ilkel toplumların sosyal ve ekonomik sistemi, karşılıklı yükümlülük, bağlılık temelinde şekillenmektedir. Kabile topluluklarının ekonomik döngüsünde artı ürün elde edilmemektedir. Doğa kuralları çerçevesinde mal ve hizmet paylaşımına dayanan bir mübadele ekonomisi görülmektedir. Yeniden dağıtım süreci; paylaşma, tüketim, elde edilen hasılanın toplanması kaynakların birikimi ile gerçekleşmektedir. Para kullanılmamaktadır. Para kullanan toplumlar olsa bile bu durum iki toplum arasındaki ilişki açısından bir şey ifade etmemektedir. Kısacası kabile toplumlarının ekonomik davranışları, kültürel kodlar üzerinden şekillenmektedir (Nar, 2019: 212).

Diğer taraftan konargöçer toplulukların mülkiyete dayalı olmayan ilişkilerini tarihsel süreç içinde gözlememiz mümkündür. Örnek olarak; Orta Asya göçebe toplulukların yaylak ve kışlak olarak kullandığı alanların bir gruba aile ve kişiye ait olmadığı görülmektedir. Bu tarz alanlar toplumun genelinin kullanabildiği yerlerdir. Bu bağlamda konargöçer topluluklarda sosyal ve ekonomik ilişkiler mülkiyet üzerinden gerçekleşmemektedir. Günümüzdeki katı mülkiyet anlayışının aksine daha kolektif bir mülkiyet anlayışının olduğunu söylenebilir (Gökçe, 2018: 16-17).

Yalnız bu noktada Polanyi, kabile toplumlarında yaşanan “piyajasız ve kazançsız” gerçekleşen ekonomik ilişkileri basite indirgememek gerektiğini vurgulamaktadır. Batı Malinezya’da gerçekleşen “Kula Halkası” ticaretinin karmaşıklığına dikkat çekmektedir:

Trobriand Adaları, kabaca bir daire oluşturan bir takımadaanın içinde yer alırlar ve bu takımada halkının önemli bir bölümü, zamanının çoğunu, Kula ticaretlerini oluşturan faaliyetlere ayırır. Yapılana ticaret diyoruz ama ne parasal ne de aynı bir biçimde kâr söz konusu değildir. Mal biriktirmek mallara sürekli bir biçimde sahip olmak diye bir şey yoktur; elde edilen malların kullanımı onların başka birine verilmesiyle gerçekleşir; pazarlık, takas, trampa veya değişim işin içine girmez; işlemler tamamen görgü kuralları ve büyü yoluyla

yürütülür. Yine de yapılan ticarettir, bu halka biçimindeki yarımada'nın yerlileri belirli aralıklarla düzenli seferler düzenleyerek değerli malları, yelkovanın işlediği yönde ilerleyerek, takımadayı çevreleyen uzak adalara götürürler. Diğer seferde de diğer değerli mallar, ters yönde ilerleyerek başka adalar taşınır. Uzun dönemde bu iki tip mal-geleneksel yöntemlerle yapılan beyaz deniz kabuğundan bilezikler ile kırmızı deniz kabuğundan gerdanlıklar tamamlanması- on yıl sürebilecek bir yol izleyerek takımadanın çevresinde döner (Polanyi, 2017: 92).

Karşılıklılık ilkesi ve yeniden dağıtım ilkesi sadece ilkel ile kabile topluluklarında görülmemektedir. Despotik, tabakalaşmanın yoğun olduğu toplumlarda da bu ilkelerin geçerli olduğu görülmektedir. Hammurabi Krallığı, Mısır, İnka, Babil uygarlıklarında farklı biçimlerde karşılıklılık ve yeniden dağıtım ilkesi uygulanmaktadır. Feodal toplumlularda da geçerli olan, yeniden dağıtım mekanizması var olan siyasal rejimin, ekonomik ve sosyal parçalarından biri konumundadır. Üçüncü ilke ise *ev idaresi ilkesidir*. Ev idaresi de diğer ilkeler gibi kâr ve piyasa anlayışından uzak durmaktadır. Sadece toplumların ihtiyacını karşılama ve buna bağlı olarak depolama üretim anlayışını benimsemektedir. Bu noktada toplumun kurumsal örgütlenişinin herhangi bir önemi yoktur. İster baskıcı bir rejim olsun ister demokratik bir rejim olsun isterse “feodal beyin malikânesi” olsun ataerkil bir toplum yapısı ya da toplumun iç örgütlenişi önemsiz kalmaktadır. Bu ilke, ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için üretim ilkesidir. Bu ilke, tarımın yaygınlaşması ile ekonominin bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. “Aristo, kazanç için üretim ilkesini ‘insan doğasına uygun olamadığı’, hiçbir sınır tanımadığı için reddederken, çok önemli bir noktaya, sınırları oluşturan sosyal ilişkilerden bağımsız ekonomik amaçlar olmayacağına işaret ediyordu.” Roma ve Yunan uygarlıklarında ticaret ağlarının gelişmesine rağmen ekonomi içindeki yaygın anlayış ev idaresi ilkesi olmaktadır. Bu durum tarihsel süreç içerisinde piyasanın önemli bir rolünün olmadığını göstermektedir. Batı feodalizminin çöküşüne kadar toplumlarda ekonomik hayatın belirleyicisi karşılıklılık, yeniden dağıtım ve ev idaresi ilkeleri olmaktadır (Polanyi, 2017: 95-99).

Sonuç olarak; tarihsel süreç içinde toplumlar, piyasayı merkez alan bir yaklaşım ile ekonomik faaliyetleri sürdürmemektedirler. Yalnız bu piyasanın olmadığı anlamına gelmemektedir. Piyasa merkezli bir yaklaşımın olmadığı sonucuna varılabilir. Kabile, ilkel ve yerli toplumlarda ekonomik faaliyetler toplum merkezli bir bakış

açısına sahiptirler. Bireyler kâr edinme dürtüsü adına ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmemektedirler. Daha çok şan, şöhret, gurur, şölen, ritüeller için ekonomik ilişkilerini sürdürmektedirler. Yani ekonomik faaliyetler sosyal ilişkilerin devamlılığını sağlamaktadır.

Özellikle Polanyi'nin görüşleri üzerinden kurulan antropolojik tarihsel bağlam liberal iktisatçıların piyasa anlayışının bir eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberal iktisatçıların piyasaya ilişkin nomotetik yaklaşımı, Polanyi tarafından idiografik bir yaklaşım temelinde eleştirilmektedir. Liberal iktisatçıların doğal insan varsayımı yani insan doğasına ilişkin özellikler doğa bilimlerinin doğa yasaları fikri çerçevesinde şekillenmektedir. Buna göre, insanlar ticaret ve değiş tokuşa doğası gereği eğilimlidirler. Bu durum liberal iktisatçılara göre evrensel bir eğilim olma özelliği taşımaktadır. Böylelikle doğa kanunlarının etkisiyle, Smith'in görünmez eli ve arz talep kanunu çerçevesinde kapalı bir ekonomik sistem olan ve kendi kuralları ile işleyen bir piyasa anlayışı oluşmaktadır. Liberal düşünürlere göre toplumsal işleyişin temelinde piyasa mekanizması bulunmaktadır. Liberal iktisatçılar, piyasanın toplumsal alan içinde evrimleşerek bugüne dek geldiğini iddia etmektedirler. Yalnız Polanyi'ye göre piyasa veya pazar toplumun içinde değil dışında işleyen mekanizmalar (örnek Kula ticareti) kendini var etmektedir. Tarihi ve antropolojik veriler doğrultusunda piyasaların böyle bir evriminin olmadığını gösteren Polanyi, aksine merkantilist dönemde şekillenen piyasacı yaklaşımın, tarihsel süreç içinde bir sapma olduğunu belirtmektedir.⁷

Bu doğrultuda bazı alternatif ekonomik yaklaşımlar kendini piyasanın yani ana akım neo-liberal iktisadın karşısında konumlandırmakta ve piyasa içinde gelişen sermaye birikimine, artı değer sömürüsüne, eşitsiz ekonomik ilişkilere karşı çıkmaktadır. Bazı yaklaşımlar, toplumsal üretim ve dağıtım süreçlerinin piyasa tarafından gerçekleştirmediği daha çok yerel düzeyde belirlendiği bir ekonomik sisteme dikkat çekmektedir. Son on yılda ileri sürülen çeşitli alternatif ekonomi teorileri, insanlar arasında dayanışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar piyasalardaki rekabetçi yapıların yerine toplumsal dayanışma ağlarına odaklanır. Bu dayanışma ağları; demokratik, eşitlikçi, sürdürülebilir yapısı ile her türlü baskıcı

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=yZU9xTjSxbQ>

ekonomik hiyerarşinin alternatifi olarak kendini konumlamaktadır. Kâr etme güdüsünden çok insan ihtiyaçlarına odaklanan bu ekonomik yapılar insan potansiyelinin ve yerel toplulukların gelişimini hedeflemekte, çevre ile uyumlu bir yaşam politikası benimsemektedir (Buglione ve Schlüter, 2010: 8).

2.2. Alternatifi Düşünmek: Sosyal Ekonomi ve Dayanışma Ekonomileri

2.2.1 Sosyal Ekonomi

Sosyal ekonomi kavramı ilk olarak 19. yüzyılda Fransa’da ortaya çıkmıştır (Defourny ve Develtere, 1999: 1). Akademide sosyal ekonomi tanımı üzerinde hala uzlaşa sağlanamamıştır. Küreselleşmenin yarattığı yıkıcı etkiden dolayı sosyal ekonomi üzerinde yapılan tartışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Sosyal ekonomi, ekonomik sistem içinde üçüncü bir alternatif sayılabilmektedir. Sosyal ekonominin amacı; ekonomik faaliyetlerin, dünya üzerinde yaşayan tüm toplumların yararına düzenlenmesidir (Aykaç, 2018: 31).

Sosyal ekonomiler hem devlet hem de özel sektöre bağlı olmayan sivil toplum örgütleri, dernek, vakıf, kooperatif gibi kamu yararına ve/veya ortak çıkara sahip, hiyerarşinin daha az olduğu yapılardan oluşmaktadır (Güneş, 2019: 6). Defouny ve Develtere sosyal ekonomilerin 19. yüzyılda şekillendiği belirtmektedir. Dernek veya vakıf şeklinde örgütlenen yapıların tarihi, toplumun kendisi kadar eski bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk lonca tipi örgütlenmeler 9. yüzyılda Germen ve Anglosakson ülkelerinde görülmekteydi. Roma’da zanaat loncaları yaygın olarak örgütlenmekteydi. Avrupa’da dernek örgütlenmesine örnek olarak manastırlar verilebilmektedir. Manastırlarda bilim ve sanat eğitimi verilirken, diğer taraftan da yoksullar için yardımlar dağıtılmaktaydı. Tüccar birlikleri, hayır kurumları, din temelli toplumsal yardımlaşma cemaatleri, usta dernekleri gibi örgütlenmeler İslam coğrafyasında, Hindistan’da, Afrika’da ve dünyanın birçok yerinde bulunmaktaydı (Defouny ve Develtere, 1999: 2-3).

“Üçüncü sektör” olarak da bilinen sosyal ekonomi, kapitalist piyasanın yıkıcı etkisini hafifletmek ve piyasa ilişkilerinde zarar gören birey ve toplumsal kesimler için yardımcı bir güvenlik ağı olarak görülmektedir (Amin, 2009: 31). Dolayısıyla sosyal ekonomi, belli noktalarda kapitalizmin vahşi karakterini değiştirmek, “sermayeye sosyal bir nitelik kazandırmak” ve ekonomi içinde marjinalleşen grupların durumunu

iyileştirmeye odaklanmaktadır (Güneş, 2019: 7). Bu noktada üçüncü sektör veya sosyal ekonomi, kişilerin sosyo-ekonomik durumunu pozitif yönde değiştirme iddiası taşımaktadır. Bunu yaparken herhangi bir kâr amacı gütmemektedir. Özellikle yoksulluk ve işsizlikle mücadele için dayanışma ağları kurmaktadır. Eğitim, sağlık, üretim alanlarında hizmet ağları geliştirerek; toplumu, bireyleri değiştirmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Hükümetlerin refah politikalarının etkisiz kaldığı dönemlerde misyonlarını yerine getirerek büyük bir gelişim sağlamışlardır (Alp, 2009: 272). Bu yönüyle devletlerin refah politikalarının başarısızlığı, sosyal ekonomiye bağlı işletme, kooperatif, vakıf ve dernek gibi hareketlerin gelişmesinde, büyük rol oynamaktadır. Küreselleşme sürecine bağlı olarak refah devletinin tasfiyesi gerçekleşmekte, bu durum dernek, vakıf ve sivil toplum örgütlerinin öne çıkmasına neden olmaktadır.

Sosyal ekonomiler, kâr amacı gütmeyen sosyo-ekonomik oluşumlar olduğu gibi karşılıklı bağımlılık ilkesini benimserler. Bu noktada elde edilen değerın üretim ve tüketim pratiklerinde kolektif fayda öne çıkmaktadır. Aynı durum birikim ve bölüşüm süreçleri için geçerlidir. Piyasanın aksine sermayenin kontrolü emeğin elinde bulunur (Güneş, 2019: 9).

Sosyal ekonomi oluşumları Amerikan şirket modelinde bulunan, dikey örgütlenme modeline karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda sosyal ekonomi, karar alma mekanizmasında çalışanların da olduğu, demokratik bir model olarak var olmaktadır. Bu yönüyle pramidal örgütlenme modeline karşı durmakta böylece katı hiyerarşik yapılardan oluşmamaktadır.

Sosyal ekonomi, demokratik ve katılımcı karar verme süreçleri temelinde çalışan, piyasa ve piyasa dışı mal ve hizmetleri üreten resmi olarak teşkilatlanmış özel işletmeler ve ağlardan oluşur. Sosyal ekonomi girişimlerinde kâr ya da fazlanın ortaklar arasında dağıtımı sermaye ve ücret katkıları doğrudan bağlantılı değildir fakat mal üretimi ve hizmet tedariki konusunda finans yoluyla üyelerin gereksinimlerini karşılamaya yöneltilir (Liger, Stefan ve Britton, 2016: 8).

Avrupa 1997'de Luxemburg Zirvesi'nde sosyal ekonomi oluşumlarının yerel kalkınma ve iş yaratmadaki rolünü kabul etti. İstihdam, ekonomik ve sosyal uyum süreçlerinde, sosyal ekonomi alanı referans alınarak; "üçüncü sistem ve istihdam" pilot eylemi başlatıldı. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (EESC) sosyal

ekonomi şirketlerinin farklı kamu politikası hedeflerine ulaştıklarını gösteren çok sayıda rapor ve görüş yayımladı. 2006 yılında yürütülen çalışmada, Avrupa Birliği'nin 25 üye ülkesinde sosyal ekonomi alanı incelendi. Yapılan çalışmalar ve sunulan raporlar; sosyal ekonomi şirketlerinin, kamu politikası hedeflerine ulaşmak için önemli avantajlar sağladığını ortaya koydu. Bu avantajlar beş başlık altında toplanmaktadır: Birinci avantajı, küreselleşme ve bölgesel kırılabilirlik bağlamında sosyal ekonomilerin, endojen ekonomik kalkınma ve bölgesel özerklik için değerli olmasıdır. İkincisi; sosyal refah hizmetlerinde yaşanan aksamaları düzeltmektedir. Üçüncü olarak; kendi sınırları içinde sosyal uyum düzeyini artırmak için önemli özelliklere sahiptir. Dördüncü avantajı; gelir ve serveti geleneksel şirketlerden daha adil bir şekilde dağıtmakta ve yeniden dağıtım süreçleri için bir kapasite sunmaktadır. Son avantajı ise; yeni istihdam yaratma, istihdam istikrarını artırma, yoksul kesimleri istihdama entegre etmenin yollarını bulma ve piyasadaki dengesizlikleri kontrol etmek için önemli bir mekanizma olarak görülmektedir (CIRIEC, 2006: 23-24).

Sonuç olarak, sosyal ekonomi kapitalizmin yarattığı sosyal ve ekonomik sorunlara belli noktalarda çözüm sunmaktadır. Özellikle Avrupa'da sosyal refah anlayışının çökmesiyle önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmakta, büyüyerek varlığını sürdürmektedir. Sosyal ekonominin, demokratik ve aynı zamanda kâr amacı gütmeyen sürdürülebilir yapılardan oluşması nedeniyle kapitalist piyasa içinde bazı alternatifler sağlanmıştır. Sosyal ekonomi, refah devletlerinin güçlü olduğu durumlarda devletin tamamlayıcısı durumundadır. Zayıf refah sistemlerinde ise devletin alternatifi olabilmektedir.

2.2.2 Dayanışma Ekonomilerinden Ne Anlamalıyız?

Portekizce; *economia solidária*, İspanyolca; *economía solidaria*, Fransızca; *economie solidaire* ve İngilizce; *solidarity economy* anlamına gelen "dayanışma ekonomisi" teriminin kökeni, İspanya İç Savaşı'na dayanmaktadır. Dayanışma hem yerel hem de küresel düzeydeki ilişkilerimiz için aktif sorumluluk almamızı sağlayan ve bu sorumluluğun dinamik kolektif sürecini adlandıran güçlü bir kelimedir. Dayanışma yoluyla başkalarının çeşitliliğini, özerkliğini, gücünü ve onurunu tanırız. Dayanışma

aynı zamanda ortak mücadelenin etik pratiğini de geliştirmektedir. Dayanışma ekonomileri; iş birliği, karşılıklı yardım, karşılıklılık uygulamaları arasında, yeniden değer vermek ve bağlantı kurmak için, kullanılabilir bir organizasyon aracıdır. Böyle bir araç, kapitalist pazarın ve devletin kontrolü dışında yerel olarak köklü, küresel olarak bağlantılı, ekolojik olarak sağlam ve doğrudan demokratik ekonomileri inşa sürecinde kolektif olarak çalışmaktadır (Miller, 2004).

Dayanışma ekonomileri devletin alanının ve kapitalist piyasanın dışında yer alan farklı büyüklük ve kapsamdaki ekonomik faaliyetlerdir. Böyle tanımladığında formel, yapısal ve örgütlü olabilirler ancak olmak zorunda da değildirler. Kaynakları açısından devlete ihtiyaç duymazlar ve kapitalist piyasanın parametrelerine göre yürütülmezler. Dayanışma ekonomileri yerel olarak işler yerel kaynakları ve bulunan ekonomik girdileri kullanırlar, yerel halkın ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar (Aykaç, 2018: 33).

Dayanışma ekonomileri, yerel istihdam yaratmak, yerel üreticileri desteklemek ve demokratik, sürdürülebilir yerel ekonomiler inşa etmek için bir topluluğun ekonomik kalkınma stratejisi olarak görülebilirler (Miller, 2004).

Dayanışma ekonomisi, geçim temelli yerli halkın sosyo-ekonomik ilişkilerinin temel şeklidir. Bu sosyo-ekonomik ilişkiler doğayı sömürmemekte ve toplumun her üyesinin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Çağdaş toplumlardaki dayanışma ekonomileri, halkın her ihtiyacını karşılamaya yönelik temel amacına sadık kalırken sadece halkın geçim ihtiyaçlarını değil, yaşam için temel gereksinimlerini de karşılamaktadır. Dayanışma ekonomileri, toplumsal ekonomik fazlalığın adil bir şekilde tahsis edilmesini hedeflemektedir (Arruda, 2005: 3).

Dayanışma ekonomileri Marksist ve sol eğilimli yapılardan oluşmaktadır. Yalnız iki noktada Marksist perspektiften ayrılır: İlk olarak dayanışma ekonomileri, anti-kapitalist bir ideolojiye sahip olmakta fakat kapitalizmi ortadan kaldırmak yerine daha çok kapitalizme karşı anlık bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Amaçları ve ortaya çıkma nedenleri ekonomik problemleri ortadan kaldırmaktır. İkinci olarak ise dayanışma ekonomileri, teoride devrimci yapılar olsa bile pratikte dönüşümcü olmaktadır (Aykaç, 2018: 30).

Dayanışma ekonomileri tüm insanlığı maddi zenginliğin ortak sahibi ve doğal kaynakların ortak kullanıcıları olarak görmektedir. Ekolojik sistemi koruma perspektifi dayanışma ekonomilerinin temel argümanları arasında yer almaktadır.

Diğer taraftan egemen kapitalist sistem, zenginliğin çok az kişide yoğunlaşmasına ve buna bağlı olarak insanlığın çoğunun haklarından mahrum kalmasına yol açmaktadır. Buna karşılık olarak dayanışma ekonomileri; yoksulların, dışlananların, sömürülenlerin, ezilenlerin, toplumların, halkların, gezegenin her bir üyesinin kendi kendini yöneterek gelişmesi, sürdürülebilir koşullar yaratmak ve herkes için yeterli maddi zenginlik üretmeyi ve bunu paylaşmayı amaçlamaktadır (Arruda, 2005: 3).

Dayanışma ekonomilerin en önemli özelliği yerel olmasıdır. Yerel toplulukların ortak faydasını ve yerel kaynakların adil kullanımını savunmaktadır. Kapitalist piyasanın aksine alternatif üretim, bölüşüm ve örgütlenme ilişkileri inşa ederek, kendini var etmektedir. Bu inşa süreçleri; “mevcut politik hareketlilik, toplumsal dinamikler, demografik özellikler, yerel kaynaklar ve ekonomik ilişkiler” temelinde gerçekleşir. Küresel iletişim ağlarını kullanarak, uzak coğrafyalardaki diğer yerel dayanışma ağları ile iletişim kurabilmektedir (Aykaç, 2018: 223-224).

Dayanışma ekonomileri, egemen kapitalizmin, sermaye birikimi, mülkiyet ilişkileri ve insan kaynaklarını kullanma biçimlerini *sınırlamadıkça* hiçbir işe yaramamaktadır. Özellikle yerel bölgelerdeki kapitalizmin hegemonik kontrol alanlarını, yerel dinamiklerle sınırlı tutması gerekmektedir. Bu noktada dayanışma ekonomileri, yerelerde birlikteliğe teşvik eden iktidar ilişkilerinden uzak duran diğer anlamıyla hegemonik ilişkiler doğurmayan kolektif yapılardan oluşur (Ray, 2012: 46).

Dayanışma ekonomileri, hegemonik kapitalist ilişkileri dört temel işlev üzerinden sınırlandırabilmektedir. Bu işlevler; üretim, bölüşüm, iş yeri demokrasisi ve emeğin yeniden örgütlenmesidir. Üretim ve bölüşüm mekanizmaları ekonomik temelleri ifade ederken, iş yeri demokrasisi ve emeğin yeniden örgütlenmesi sosyo-politik temelleri ifade etmektedir. Üretim ve bölüşüm işlevleri yerel düzeyde kullanılan kaynakların adil ve stratejik kullanımını sağlamaktadır. Elde edilen getirinin adil paylaşımının sürdürülebilir olması için bir çerçeve sunmaktadır. Neo-liberal süreçle beraber refah rejimlerinin tasfiye olması sonucunda işçi haklarında ve işçilerin demokratik süreçlere katılımında gerileme yaşanmaktadır. İşyeri demokrasisi ve emeğin yeniden örgütlenmesi işlevleri tam da bu noktada devreye girmektedir. Yaşanan küresel dönüşüm, işçi hareketlerinin örgütlü yapısını parçalamakta, sendikal

hareketler ise bu sürece teslim olmaktadır. İşyeri demokrasisi hem işyerinde hem de işyeri dışında hak temelli bir yaklaşım sunmaktadır. Emegın yeniden örgütlenmesi; sivil toplum ve işçi örgütleriyle birlikte geleneksel ve yetersiz sendikal hareketleri tasfiye etmeye, diğer taraftan ise örgütlü işçi hareketlerini alternatif modeller ile canlı tutmaya çalışmaktadır. Yerel düzeyde dayanışma ekonomilerinin bu mekanizmaları “hem işlevsel hem de örgütsel bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır.” Bu dört işlev yerel düzeyde örgütlenerek sürdürülebilir hale getirilmeye ve belli noktalarda ana akım örgütsel yapıları sınırlayarak ana akım örgütsel yapıların etkinlik sorununa çözüm olabilmektedir. Yereldeki kitlelere farkındalık kazandırabilmekte, daha geniş alanlara bu farkındalığı taşıyabilmektedir (Aykaç, 2018: 224-225).

Sosyal ekonomi kavramının, ekonomi bilimi içerisinde kullanılması 1830’lu yıllara denk gelmektedir. Bu yönüyle henüz yeni sayılan dayanışma ekonomileri kavramına göre daha derin bir tarihsel anlatı sunmaktadır. Sosyal ekonomi ile dayanışma ekonomileri arasındaki temel fark, ideolojik yaklaşımlarıdır. Sosyal ekonomi yapılarının amacı; üyelerinin refahını düşünmek iken, dayanışma ekonomilerinin temel iddiası kapitalizme meydan okuyarak, kapitalizmi dönüştürmektir. Bu yönüyle daha fazla değişim ve dönüşüm vurgusu yapan dayanışma ekonomileri, daha radikal bir duruş sergilemektedir. Dayanışma ekonomilerinde çevresel duyarlılığın daha fazla olduğu görülür. Sosyal ekonomi, piyasa merkezli bakış açısının ortaya çıkardığı eşitsizlikle mücadele etmektedir. Sosyal ekonomi kurumları, sosyal politika uygulayıcısı konumunda yer almaktadırlar. Dayanışma ekonomileri ise piyasa dışı alanlarda örgütlenmekte ve kendini neo-liberalizm karşıtı olarak konumlandırmaktadır. Dayanışma, iş birliği ve karşılılık ilkeleri hem dayanışma hem de sosyal ekonomilerin ortak noktasıdır. Şemsiye bir tanım olarak, *sosyal ve dayanışma ekonomileri* kavramı; ideolojik yorumlamada farklılıklar taşımasına rağmen sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomilerini ortak noktada buluşturmaktadır.⁸ Bu doğrultuda sosyal ekonomi, dayanışma ekonomileri ve şemsiye bir tanımlama olarak sosyal ve dayanışma ekonomileri kavramları, alternatif kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde dayanışma

⁸<https://www.youtube.com/watch?v=CEgOBL--e9o&t=927s>

ekonomileri kavramı üzerinde durulacak, ilgili saha çalışması bu kavramsallaştırma üzerinden değerlendirilecektir.⁹

2.3 Dayanışma Seçeneğini Kullanmak

21. yüzyılın ilk çeyreği “büyümenin sonuna” geldiğimize dair birçok kanıt göstermektedir. Açgözlülük, borç ile yürütülen kapitalizmin amansız bir büyüme ile ‘hayali bir zenginlik’ yaratmasına böylece küresel ekonomik sistemin yok olmasına neden olmaktadır. Sonsuz refah vaadinin kısa süreli bir rüya olduğu ve kapitalizmin kendi mezarını kazdığı görülmektedir. Son 250 yılda yapılan hızlı ilerleme ‘insanlık tarihinde benzersiz bir bölüm’ bir ‘sapma’ olarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalizm, doğa ve gelecekle olan dayanışmamızı aşındırmakta toplumsal yaşamımızdaki, ahlaki çerçeveyi giderek daha fazla bozmaktadır. “İşsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma ve kutuplaşma savaş, şiddet, suç, intihar” oranları artmakta herkes için güvenlik ve refah sorunu oluşmaktadır. Buna bağlı olarak egemen iktisadın “entelektüel ve ideolojik” söylemleri yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. 2008’de yaşanan finansal krizden sonra kapitalist ekonominin ahlaki yaklaşımı sorgulanmakta

⁹ Çalışmanın araştırma nesnesi olan Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, dayanışma ekonomileri kavramsallaştırması üzerinden incelenecektir. Bunun ilk nedeni dayanışma ekonomilerinin daha sol ve Marksist eğilimli olması ve sosyal ekonomilerin ana akım ekonomiye yakın olmasıdır (Aykaç, 2018: 30). Alandaki failer (kooperatifin kurulmasına öncülük eden belediye ve kooperatif yöneticileri) sözlü beyanlarında, kendilerini, komünist ve sosyalist olarak tanımlamaktadırlar. Bu sonuca, saha çalışması esnasında yapılan gözlem ve alan notları doğrultusunda varılmıştır. Kooperatifin kurulmasına öncülük eden belediye başkanı Fatih Mehmet Maçoğlu sol habere verdiği röportajda şu ifadeler yer vermektedir: "Komünistler olarak, bizim asıl hedeflerimizin başında, tarımda kooperatifleşmeye dayalı ve denetlenebilir, bir halkçı belediyecilik anlayışını hayata geçirmek geliyor" (Bkz: <https://haber.sol.org.tr/toplum/macoglu-sola-konustu-263435/> Erişim Tarihi: 14.05.2020).

İkinci olarak ise sosyal ekonomi kurumlarının amacı üyelerinin refahı olmasıyken, Ovacık Tarımsal Kooperatifi üyelerine maaş, huzur hakkı, yolluk vb. gibi hiçbir ödeme yapmamaktadır (Bkz: <https://www.ovacikdogal.com/ac/makale/2018-yili-faaliyetlerimiz/2018-yili-kooperatif-faaliyetlerimiz/>). Bu yönüyle de dayanışma ekonomileri kavramı üzerinden ilgili alana yaklaşmak tutarlı olacaktır.

Üçüncü olarak da Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin çevreye karşı olan duyarlılığı, ilgili alanı dayanışma ekonomileri kavramı üzerinden değerlendirmemizde önemli bir rol oynamaktadır. Bkz: <https://www.ovacikdogal.com/ac/makale/2018-yili-faaliyetlerimiz/2018-yili-kooperatif-faliyetlerimiz/> Erişim Tarihi: 14.05.2020.

Dayanışma ekonomileri kavramının kullanılmasının diğer bir nedeni; dayanışma ekonomileri, piyasa dışı (Bu kavram; piyasa ilişkilerini reddederek, piyasayı basit bir takas alanı olarak görmemizi ifade eder) ve devlet dışı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aykaç, 2018: 18, 89, 192, 227-228). Çalışmanın yapıldığı Ovacık ilçesinin ulusal ve küresel piyasalarla bütünleşme potansiyeli bulunmamaktadır (Yıldırım, 2019: 66). Bu yönüyle Ovacık'ta piyasaya dayalı ilişkilerin minimum seviyede yaşandığını söylemek doğru olacaktır.

Son olarak; kapitalist küresel piyasaların, tepeden inmece karar mekanizmalarına karşı; dayanışma ekonomileri, yerel düzeyde görülmekte ve yerelleşme olgusunu daha ön plana çıkarmaktadırlar. Bu yönüyle de dayanışma ekonomileri kavramı tercih edilmektedir.

aynı zamanda neo-liberal iktisadın “ekonomideki ortodoksluğunun tiranlığı” üzerine yoğun bir tartışma yaşanmaktadır. Ekonomi bilimi, giderek matematiğin esrarengiz bir kolu haline gelirken, gerçek yaşamdan uzaklaşmakta, iktisadi varsayımlar dogmalaşmaktadır. Ortodoks iktisadın indirgemeci metodolojik yaklaşımı ekonomik alanı mekanikleştirirken sosyal hayatlarımızı da metalaştırmaktadır (Dash, 2016: 61-62).

Ana akım iktisadın 2008 krizini öngöremeyişi ve büyüme teorilerinin çöküşü ile farklı alternatif yaklaşımlar sorgulanmaya başladı. Bu durum 20. yüzyılın sonunda, sosyal ve politik teoride uzun süre göz ardı edilen dayanışma kavramının tekrar hak ettiği ilgiyi görmesine olanak sağladı (Wilde,2013: 68).

Dünya ekonomisinde küreselleşmesiyle beraber yeni yoksulların ortaya çıkışı zengin ve fakir arasındaki uçurumu artırmaktadır. Endişe verici bu tabloya rağmen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, yeni dayanışma biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Radikal toplumsal hareketlilikler artmakta, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi sorgulayan, ekolojik hareketlerin mücadeleleri ilerleyerek büyümektedir. Bir önceki dönemde Batı ülkelerinin çoğunda eşcinsellik hapis cezası ile cezalandırırken sonraki süreçte özellikle ikinci dalga feminist hareketin etkisiyle Batı’da eşcinsel evliliğin kabul edildiği görülmektedir. Kadınların her alanda karşılaştığı ayrımcılığa karşı ikinci dalga feminist hareketin, olağan üstü çabaları hak temelli mücadeleyi büyütme adına önemli politik ve siyasi kazanımlar sağlamaktadır. Irkçılığa karşı mücadele eden örgütler, sosyal yaşamın her alanında ayrımcılığa maruz kalmakta buna rağmen ayrımcılık ve ırkçılık politikalarına karşı, her alanda seslerini yükseltmektedirler (Wilde, 2013: 62).

1960’larda marjinal politik örgütlenmeler olan ekolojik hareketler, yeşil siyasete dönüşüp, yoğun ilgi gördüler. 1983 yılında, yeşillerin Alman Federal meclisine girişi ile politikanın gündemine ormansızlaşma, hava kirliliği, atık, su temini gibi konular girmeye başladı. Diğer taraftan küresel ısınmanın etkileri, tüm dünya üzerinde tartışılmakta ve alternatif enerji kaynakları yaratmanın yolları düşünülmekteydi. Zehir saçan sera gazlarının kullanılmaması için yeşil hareketler hükümetlere yoğun baskı uygulamaktaydı (Wilde, 2013: 63).

Tunus'ta işsiz bir gencin kendisini yakmasıyla başlayan protestolar, Arap ülkelerindeki yoksulluk ve eşitsizlik uygulamalarına karşı geniş halk kitlerinin dahil olduğu ayaklanmalara dönüştü. Arap ülkelerindeki antidemokratik yönetimlere karşı gelişen bu hareketler, bazı ülkeleri derinden sarsarken sonu iç savaşa varacak boyutlara kadar evrildi. Ortadoğu'da bu gelişmeler yaşanırken, Amerika'da da "Wall Street'i işgal et" eylemleri başladı. Diğer taraftan Türkiye'deki toplumsal muhalefet hareketinin bir parçası olarak Gezi olayları yaşandı. İran, Hong Kong, Brezilya protestoları ve Fransa'da sarı yelekliler, olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarında kitlesel halk hareketleri görülmeye başlandı. Farklı dinamiklere sahip olan küresel toplumsal hareketler, alternatif yaşam arayışları, yeni ve farklı dayanışma biçimlerini ortaya çıkardı.

Yaşanan toplumsal hareketlerin küresel düzeyde görülmesi aynı zamanda yükselen kimlik siyasetleri "farklı toplumsal hareketlerin iş birliğine girmesine" ortam hazırlamaktadır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak artan bilginin yayılma hızı, yoğun teknoloji kullanımı, toplumsal hareketlilik için bir araç haline gelmektedir. Sanal mekânda birbiriyle bağlantı kuran, birbirinden uzak coğrafyalarda yaşayan, farklı toplumsal kesimler, bir araya gelerek "katılım, protesto ve müzakereler" gerçekleştirmektedir (Aykaç, 2018: 133).

İletişim araçlarının giderek daha çok, nerdeyse bütünüyle elektronikleşmesiyle birlikte, "yerel" her hareket eşit ölçüde bir hareket iletişim "merkezi"dir; her bir şebekenin düğüm noktası, toplamının yanı sıra, hemen bir adım sonrasında, vermeyi de (örneğin elektronik bülten yayınlarıyla) gerçekleştirebilecektir. Her bir "yerel" bir merkez olduğu kadar, eş zamanlı olarak diğer "yereller" ile de iletişim kurabilir ve çoğuz kez de kurmaktadır. Bu tür bir ilişki ağı içinde, (örgütleyici) bir merkez gerçekten de alt yapısal bir *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) durumuna gelmektedir. Bir bütün olan modern dünya sistemi, giderek daha fazla, hareketlerin alanı bakımından dünya ölçeğinde, kapsamları bakımından da devletler- ötesi bir duruma geliyor. Ve böylelikle ulusal arenalar, giderek daha fazla, aslında dünya çapında değil, eylemciler -yaygın kullanılan terimiyle- "küresel" olarak da adlandırılan mücadele içinde birbirine bağlanmış yerelliklerden oluşur hale gelmektedir (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1995: 131).

Bu doğrultuda, büyüyen toplumsal hareketler ve sivil toplum hareketleri, kurdukları dayanışma biçimleri ve ağlarıyla daha da küresel hale gelmektedir. Çok merkezli heterojen ve farklı dinamikler içinde gelişen bu hareketler, dayanışma seçeneğini

büyütmekte küresel hegemonyaya karşı dayanışma ve iş birliğinin gerekliliğini ortaya koymaktadırlar. Şüphesiz ki 21. yüzyıl toplumlarında dayanışmanın birçok dinamiği bulunmakta, küresel ve yerel düzeyde dayanışma biçimleri gelişmektedir.

2.4. Yerel Bir Tepki Olarak Dayanışma Ekonomileri

Dayanışma ekonomilerinin yereller üzerinden ortaya çıkması en önemli özelliğidir. Yerel kaynakların kullanımını yerel toplulukların ihtiyacına göre düzenler ve organize eder. Alternatif bölüşüm ve üretim sistemleriyle demokratik mekanizmalar geliştirir. Dayanışma ekonomilerinin evrensellik iddiaları bulunmaz. Her yerelin toplumsal dinamiğine, nüfusuna, kültürüne, sosyo-politik yapısına göre kendini inşa eder (Aykaç, 2018: 223).

Dayanışma ekonomisi yaklaşımı, yerelde yaşayan toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre; yerelde bulunan insanlar, ekonomik sorunlara karşı kendi yaratıcı çözümlerini geliştirebilmektedir. Dayanışma ekonomisi yaklaşımı karşılıklı ve destekleyici yollarla mevcut, farklı ve gelişmekte olan alternatifleri görünür kılmayı, bunları birbirine bağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, alternatifler her zaman mevcut olmaktadır. Yereller, bu alternatifleri tanımlamalı ve başka bir ekonomi (egemen ekonominin dışında) için güçlü ve tutarlı bir sosyal hareket inşa etmelidir. Dayanışma ekonomileri, ekonominin örgütlenme sürecine vurgu yaparak bir ekonomik modelden fazlası olmaktadır. Aynı zamanda yerellerin “kolektif vizyonuna” bağlı, sosyo-politik yönü kuvvetli ve demokratik bir yönetim modelidir (Miller, 2009: 28). Bu kolektif vizyon her yerelin kendine özgü yapısına göre değişmektedir. Bundan dolayı, dayanışma ekonomisini tek tanım üzerinden ifade etmek doğru olmaz. Bunun nedeni; dayanışma ekonomileri farklı yerellerin (sosyo-kültürel örgütleniş açısından) çok çeşitli sayıda pratiğini kapsamakta, tek teori yerine “çok sayıda uygulamayı ifade” etmektedir (Ahmed, 2015: 427).

Aynı zamanda bir düşünce biçimi olan dayanışma ekonomileri; adil, sürdürülebilir ve demokratik ilkelerle, umut ve olasılık mekânları inşa etmeye odaklanmaktadır. Bu noktada ekonomik alanı dönüştürmekte ve bunun sonucunda sosyal alanda da bir hareket yaratmaktadır. Dayanışma ekonomileri, bu dönüşümü sağlamak için

yerellerin kolektif bilincini ortaya çıkarıp, bu bilinç doğrultusunda stratejiler oluşturarak sosyo- ekonomik yaşamı dönüştürmeyi hedeflemektedir. Dayanışma ekonomilerinin yapıları, başta yerel ekonomiler olmak üzere toplumun birçok ekonomik sektöründe bağlantılar kurarak adil bir yaşam talebini öne çıkarmaktadır. Bu yönüyle de dönüştürme dinamiğine sahip olan sosyal bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu dönüşüm için dayanışma ekonomisinin elinde sihirli bir değnek bulunmamaktadır. Tüm sorulara cevap verme gibi bir durum söz konusu değildir. Dayanışma ekonomileri yerellerin özgün koşulları içinde cesaret, mücadele ve kolektif yaradılışın bir ürünü olarak var olmaktadır (Miller, 2009: 40-41).

Alternatif üretim ve bölüşüm sistemi olarak dayanışma ekonomileri, *devlet dışı ve piyasa dışı yapılar* olarak ortaya çıkmaktadır (Aykaç, 2018: 18, 89, 192, 227-228). Bu noktada analitik odağımızı piyasanın ve devletin kurumsal sınırlarının “dışına” yöneltmemiz gerekmektedir. Bunun nedeni yerellerdeki dayanışma ekonomileri yapılarını “*özerk ve bağımsız*” işleyiş süreci içinde inşa etmektir (Aykaç, 2018: 89).

Devlet ekonomik alanın düzenlenmesi ve örgütsel amaçlara yönelik bir hukuki çerçevenin sağlanması açısından önemli olsa da herhangi bir nedenle devlete karşı sorumlu ve bağımlı olmak dayanışma ekonomilerinin politik amaçlarını tehlikeye sokar. Ekonomik alanda özerk bir konum alabilmek için mevcut kurumsal yapılara karşı dik duruş sergilemesi kaçınılmazdır (Aykaç, 2018: 90).

Devlet alanına dair algılar, bireylerin ve toplumların devletle kurduğu somut bağ kurma biçimi ve devletle yaşanan deneyimlere göre şekillenmektedir. Kişilerin belirlenmiş konumları, devlet öznesiyle gündelik yaşamda karşılaşmaları bu karşılaşmaların ortaya çıkardığı deneyimler, insanların devlet algıları ve kavrayışları üzerinde etkili olmaktadır. Kişi ve toplumların devlet algılarını, tarihsel olarak devletle kurdukları ilişki biçimi, gündelik hayatta devletle karşı karşıya gelme durumları ve ileriye dönük devletten beklentilerinin birleşimi belirlemektedir. Bu noktada devlet dışı yapıların devletle olan ilişkilerini analiz ederken, “*devlet toplumu*” kavramına değinmek gerekecektir. Meeker’in Trabzon’un Of ilçesinde, devlet antropolojisi alanında yaptığı analiz bu kavram üzerinden inşa edilmektedir. Bu bağlamda yerelde bulunan yerel öznelerin (yerel seçkinlerin), siyasi otoritelerini korumak adına iktidar ve devlet mekanizmalarına entegre olduğu görülmektedir. Böylelikle, devletin kendini yeniden üretimi daha kolay sağlanmaktadır. Bu entegre

olma biçimi tarihsel süreç içinde süreklilik gösterir. Kişi ve toplumların, özellikle “patrimonyal devlet anlayışını” benimseyen deneyimleri, devlet alanına entegre olma sürecini hızlandırmaktadır (Yazıcı, 2018: 67-72). Bu doğrultuda dayanışma ekonomileri yapılarının devlet alanı dışında, faaliyet gösteren yapılar olması ve bu yapıların inşa sürecinde yerellerin, devleti deneyimleme biçimi önemli gözükmektedir.

Devletler, iktidarını tehdit eden yapılara karşı, hukuki çerçevede yaptırım gücüne sahip olmakta ve meşru şiddet kullanımını tekelinde bulunduran, siyasi birlikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet bu yönüyle birey ve toplumların üzerinde “genel bir güç” olmakta şiddet ise bu gücün hem koruyucu hem kurucu unsuru olmaktadır. Güç tartışmalarının odağında “devlet, ordu, hükümet ve bürokrasi” gibi kurumlar yer alırken, şiddet bu kurumların (yani iktidar gücünün) nihai kaynağı konumunda bulunmaktadır. Devletin şiddet uygulama biçimi vatandaşları ile kurduğu ilişkiyi şekillendirebilir. Devletin hukuki çerçevede yasadışı örgütlerle mücadele biçimi, halk desteğine sahip olurken olağan dışı bir biçimde adi veya siyasi şiddet kullanımı sebebiyle “suçlanmış/ cezalandırılmış” kişileri öne çıkararak mücadele aracı haline getirmesi toplumda bazı kesimler tarafından destek görmeyebilir. Diğer taraftan olağan dışı şiddet kullanma pratiği, yetkili kolluk güçlerinin sorunlu bölgelerde güvenliğe yönelik “olağan üstü hal” vb. uygulama biçimleriyle gerçekleşebilir. Ayrıca devletler, “şiddet tekelinin kullanımını” birey veya gruplara devredebilir. “Koruculuk” vb. uygulamalar “devlet adına şiddet kullanımı” olarak örnek gösterilebilir (Komsuoğlu, 2009: 50-52). Toplumların devleti deneyimleme biçimleri farklılaşmakta, özellikle devletin siyasal şiddet pratiğini uyguladığı toplumlarda, “toplumsal hafızanın” devlet tasavvuru, devleti sahiplenmeme veya benimsememe üzerinden gerçekleşmektedir. Bu tasavvur biçimi, devlet alanının yeniden üretimini (ideolojisini, mitlerini, simgelerini, fantezisini) sınırlamakta, devlet dışı alanlardaki özneleri güçlendirmektedir. Bu durumda devlet yeniden üretimini, kurumlar ve yasalar üzerinden gerçekleştirmektedir (Yazıcı, 2018: 71).

Sosyal politika uygulamaları, birey ve toplumların, devlet deneyimlerine ilişkin tespitite bulanacağımız farklı bir alan olabilir. Birey ve toplumlar bu alanda “vatandaşlık, hak, devlet, adalet” gibi olguları anlamlandırmaktadır. Bu alanda

devletin bürokratik mekanizmaları sorgulanmakta sosyal politikalar üzerinden kurumsal pratikler öne çıkmaktadır. Özellikle eğitim alanında devlet varlığını ve egemenliğini tesis etmekte kişiler devlet alanının yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır. Kaplan, Anadolu'nun güneyinde bir kasabada, ulusal eğitim sisteminin çocuklar için ne anlama geldiği sorgulamakta çocukların deneyimlerine okul ve derslerle ilişki kurma biçimlerine bakarak devlet karşısında nasıl bir öznellik inşa ettiklerine odaklanmaktadır. Yoltar ise Yeşil Kart sistemi üzerinden sağlık sistemindeki bürokrasiye ve bu bürokrat kesimle yoksul halkın ilişkisine odaklanmakta var olan bürokrasi sürecinin devlet alanının yeniden üretilmesi sürecine nasıl katkıda bulunduğunu anlatmaktadır (Yazıcı, 2018: 73). Aynı zamanda sosyal politika uygulamalarının yetersizliği ve buna bağlı olarak yaşanan sosyal dışlama devlet alanını daraltmaktadır. Yoksul halk kesimlerinin ve dezavantajlı grupların devletle yaşadığı deneyimler devlet dışı alanların dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Kişi ve gruplar yaşadıkları devleti deneyimleme biçimleri doğrultusunda devlet dışı alanlarda ekonomik ilişkilerini sürdürebilmektedirler.

Dayanışma ekonomileri yerellerin bu tarz deneyimleri üzerinden sosyo-ekonomik stratejisini belirlemekte, içinde bulunduğu yerelin kolektif hafızasını canlı tutmaktadır. “Temel düşünce dayanışma, içerilme ve katılım temelinde farklı modellerin gelişimine imkân tanıyan örgütsel çoğulculuk anlayışıdır” (Aykaç, 2018: 228).

Burada anlatmak istediğimiz; devlet dışı ekonomik faaliyetlerin örgütlenmesinde, toplumun devleti deneyimleme biçiminin, önemli bir noktada durmasıdır. Asla tek belirleyici etken bu deneyim olmamaktadır. Böyle genel bir sonuca varmak yanlış olacaktır. Dayanışma ekonomileri yaklaşımı, bu deneyimi önemsemekte, onun dışında yerelerde bulunan geleneksel ve otoriter yapıların varlığını, aile yapısı, din, kültür gibi olguları göz ardı etmemektedir. Dolayısıyla toplumsal dinamikler, dayanışma ekonomilerinin yapısını belirleyici niteliktedir. Bu noktada önemli olan dayanışma ekonomilerinin, toplumsal dinamiklerle geliştirdiği ilişki biçimidir.

Dayanışma ekonomilerinin diğer önemli özelliği *piyasa dışı* yapılar olmasıdır. Buradaki piyasa dışı kavramı kapitalist ilişkileri reddetmek, piyasayı farklı bir açıdan ele alarak basit bir takas alanı olarak görmeyi içermektedir (Aykaç, 2018: 18).

Tarihsel ve antropolojik veriler, piyasa merkezli bakış açısının merkantilist döneme kadar yaşanmadığının altını çizmektedir. Önceki bölümlerde özellikle Polanyi'nin çizdiği çerçevede insan topluluklarının “karsız ve piyasasız” ekonomik ilişkilerini sürdürdüklerini belirtmiştik. Dayanışma ekonomisi yaklaşımı ana akım iktisadın insan doğasına ilişkin homo economicus varsayımına karşı çıkmakta, piyasanın doğal olarak yarattığı sınıfsal eşitsizliklerle mücadele etmektedir. Dayanışma ekonomileri yapıları bulunduğu yerelerde piyasa aktörlerinin hareket alanını sınırlamakta yerel kaynakları piyasanın çıkarları doğrultusunda değil de halkın faydasına kullanmayı hedeflemektedir. Özellikle yerelerde ortaya çıkan kapitalist rant mekanizmaları ile arasındaki sınırı koruyarak rant mekanizmalarını devre dışı bırakmaya çalışır. Bunu yaparken, yerellerin politik ve örgütsel işlevlerini kullanışlı hale getirerek piyasa dışı ve karşıtı konumunu güçlendirmektedir. Çalışma ve üretim ilişkilerini piyasaya alternatif olacak şekilde örgütlemektedir. Yalnız bu dayanışma ekonomileri yapılarının, devlet ve piyasa ile ilişki kurmayacağı anlamına gelmemektedir. Dayanışma ekonomileri devlet ve piyasa aktörleriyle ilişki kurarak kendini gösterebilmektedir. Kendi koşullarına göre ortaya çıkması, devlet ve piyasadaki ayrı “bağımsız bir alan” yaratmaktadır. “Bu anlamda dayanışma ekonomileri, devlet tarafından kabul edilen ve uygulanan, piyasa tarafından bireylere dayatılan ve aşılana piyasa ideolojisine karşıttır” (Aykaç, 2018: 228).

2.4.1 Dayanışma Ekonomilerinde Üretimin Örgütlenmesi

İdeolojik olarak kapitalist sömürü ilişkilerine karşı çıkan dayanışma ekonomileri, kapitalist yerel kalkınma politikalarına karşı yerel düzeyde ve yeterli ölçekte politika gerçekleştirebilmeyi hedeflemektedir. Bu noktada dayanışma ekonomileri, üretim faaliyetlerinin yerelerde toplumsallaşmasına ve antikapitalist dinamiklere sahip olan üretim yapılarının önemine dikkat çekmektedir. Dayanışmaya dayalı ilişkilerin örgütlenmesi ve üretimin sosyalizasyonu, dayanışma ekonomilerinin yapılarının devamlılığını sağlamaktadır. Dolayısıyla üretici güçler, dayanışma olanakları sunduğu ölçüde kapitalist üretim ilişkilerine alternatif olabilmektedir (Halkçı Yerel Yönetimler, 2012: 87-88).

Kooperatifler; kâr amacı gütmeyen toplumsal temelli kurumlar, gıda toplulukları, takas pazarları, ev eksenli üretim dayanışması gibi alternatif pazarlarla dayanışma

ekonomilerinin yerele hizmet üreten, yerel toplulukların ihtiyacını karşılamayı hedefleyen, yapı ve kurumları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar piyasa koşullarına göre esnek ve uyumlu olmakta, piyasalardaki dalgalanma ise devlet politikalarının baskısına karşı özerk ve bağımsız alanlar yaratmaktadır. Ekonomik politikalarını (fiyat, ücret), devlet ve piyasaya göre belirlememektedirler. Reel sektörde faaliyet gösteren bu yapılar, üretimi talebe göre gerçekleştirmektedir.¹⁰

Marx'ın da belirttiği gibi insanın doğa üzerindeki "hâkimiyet kurma" isteği, kapitalist üretim biçimini var etmektedir. Özellikle, neo-liberal politikaların doğaya yönelik "tahrip" uygulamaları ekolojik sistemi tehdit etmektedir. Sermayenin doğa üzerindeki "hâkimiyeti" artıkça, kapitalist sistemin vahşi yüzü daha da belirginleşmekte ve kapitalist üretimin sömürü düzeyi daha da artırmaktadır. Bu noktada tabiatı "tahrip etme" ile tabiat üzerinde "hâkimiyet kurma" kavramlarının birbirine zıt anlamlar içerdiğini belirtmemiz faydalı olacaktır. Marx'ın kullandığı "metabolik yarılma"¹¹ kavramı, doğayı tahrip etme uygulamalarını işaret etmektedir. "Hâkimiyet kurma" mefhumu ise sermayenin doğaya olan ihtiyacına odaklanmakta ve bu bağlamda doğayı fethetme hırsına vurgu yapmaktadır. Bu noktada sermayenin ihtiyacı doğrultusunda doğa üzerindeki "hâkimiyet kurma" eğilimi ekolojik krizlere neden olmaktadır. Yalnız egemen veya hâkim olma durumunda özne, yarattığı etki alanını kontrol edebilmektedir. Ekolojik veya çevresel kriz olgusu, sermayenin doğa üzerindeki hâkimiyet alanını pek de kontrol edemediğini göstermektedir. Dolayısıyla egemen olma durumunda hiçbir problem yaşanmamalı çevresel kriz olgusu ortaya çıkmamalıdır.¹²

Dayanışma ekonomileri yaklaşımının üzerinde durması gereken noktalardan biri, Marx'ın işaret ettiği "metabolik yarılma" kavramıdır. Tarımsal faaliyet ile geçinen yerelerde metabolik yarılmanın etkileri, bu yerelerde bulunan dayanışma ekonomileri yapıları için önemli bir noktada bulunmaktadır. Özellikle Marx'ın

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=a5f19Mw2aEA>

¹¹ "Marx, metabolizma kavramını kullanırken insan ile doğa arasındaki süreci emek üzerinden değerlendirmektedir. İnsanın doğa ile kurduğu etkileşim ve denetim emek ile bütünleştirildiğinde metabolizma oluşmaktadır. Bu süreçte, kent ve kır düalizminden kaynaklanan bir yarılma yaşanmıştır. Özellikle kapitalist tarıma geçiş, kent nüfusunun artması ve buna bağlı olarak insan ve hayvan atıklarının toprakta yarattığı kirlilik, toprağın verimliliğinin düşmesinde başlıca etkenlerdir. Bu durum, işçinin ve toprağın sömürülmesine, aynı zamanda Marx'ın deyiimiyle "metabolik yarılma" ya yol açmaktadır" (bkz: <https://gaiadergi.com/marxin-ekolojisi/>).

çitleme hareketleri ile ilişkilendirdiği “metabolik yarılma veya yarık” kavramı İngiltere’de toprakların mülkleştirilmesiyle başlayan bir süreç olarak devam etmektedir. Bu süreç sonunda ortaya çıkan, endüstriyel tarım uygulamaları kimyasallarla toprağı zehirleyerek toprağın yeniden üretim sürecini bozmaktadır. Açgözlü sermayenin kısa dönemli çıkarları doğrultusunda toprağın verimliliğı düşmektedir (Benlisoy, 2014).

Metabolik yarılmanın birbiriyle ilişkili iki yönü bulunmaktadır. İlk yönü insanın tabiattan kopmasını işaret ederken, ikinci yönü tarımın biyolojik temeline dikkat çekmektedir. Her iki yön de genel olarak kentleşme, endüstriyel tarım ve kapitalist büyüme süreçleri ile doğrudan bağlantılıdır. Sermaye tarım alanlarına uyguladığı kimyasallar (kimyasal ilaç ve yapay gübreler) ile toprağı zehirlenmekte, buna bağlı olarak tüketim süreçleri etkilenmekte, tüketicilerin doğal gıdaya ulaşması engellenmektedir. Sermayenin bu yöndeki hareketi yani endüstriyel tarım uygulamaları metabolik yarılmanın derinleşmesine sebep olurken diğer taraftan “ekolojik, toplumsal ve ekonomik sorunlara” yol açmaktadır. Metabolik yarılmanın etkisiyle sermayenin hegemonik yapısı, yerellerin iklimsel, çevresel ve kültürel çeşitliliğini yok etmektedir (Keyder ve Yenal, 2015: 22-25). Bu doğrultuda metabolik yarılma, küreselleşme ile derinleşerek artmakta ve yereller için başta ekolojik olmak üzere birçok açıdan tehdit oluşturmaktadır.

Dayanışma ekonomileri üretimin örgütlenme sürecine insan-toplum-doğa merkezli bir bakış açısı getirmektedir. Egemen iktisadın doğayı, toplum ve insan dışı nesnelere olarak gören yaklaşımının karşısında durmaktadır. Doğayı, toplum ve insandan ayırmak imkânsızdır. Doğa üzerinden geliştirdiğimiz ilişki biçimleri ve bu ilişki biçimi sonucu açığa çıkan pratikler kurumları da şekillendirmektedir. Bu süreç ise toplumsal bağlantılar üzerinden anlaşılmalıdır. Örneğin; emeğin tabiat ile olan ilişkisi sadece tabiatla sınırlı kalmamakta hatta emeğin insan ve toplumla olan ilişkisini de belirlemektedir (Özberk, 2017: 82). Emek ve üretimin ne şekilde örgütleneceğı sorunsalına dayanışma ekonomileri yapıları şöyle bir ekolojik perspektif sunmaktadır:

Gerekli olan şey her bir toplumsal/ekonomik yaşam biçiminin kendi özgül bağlamsal koşulları, kaynak malzemeleri, enerji kaynakları ve doğal olarak dolaymlanan sonuçları (“artık” türleri, “kirlenme” vb.) ile karşılıklı ilişkiye girme biçimlerinin kendi özel tarzına ve

dinamiğine sahip olduğunun kabul edilmesidir. Her toplumsal ve ekonomik yaşam biçiminin ekolojik sorunları, bu özgül doğa/toplum eklemlenme yapısının sonucu olarak kuramsallaştırılmalıdır (Benton, 1989: 77, akt. Özberk, 2017: 82).

Yerel halkın ihtiyaçlarına odaklanan dayanışma ekonomileri yapıları, üretim sürecini işçilerin ve üreticilerin lehine örgütlemektedir. Üretimin getirisini işçiler ve üreticilere dönecek şekilde gerçekleştirmekte, yerellerin özgül koşullarına göre alternatifler sunmaktadır. Devlet ve piyasa dışı örgütlenmeler olarak dayanışma ekonomileri, istihdam ilişkileri ve doğal kaynakların kullanımını yerel halkın ihtiyaçları çerçevesinde örgütlerken, sadece ekonomik getiriye odaklanmamakta, sosyal artı değer yaratmayı da hedeflemektedir. Bu noktada dayanışma ekonomileri üretim sürecinde elde edilen fazlayı, kapitalist aktörleri devreden çıkararak işçilerin, üreticilerin ve yerellerin faydasına kullanır. Buradaki amaç; kapitalist üretim biçimini değiştirmek veya ana akım modele alternatif başka bir model oluşturmak değildir. Daha çok yerele göre şekillenen anlık bir tepki olarak devlet ve piyasa dışı alanlar oluşturmaktır. Dayanışma ekonomileri yaklaşımı belli ön kabulleri yapılmış, belli yasalarla desteklenmiş bir model değildir. Asla evrensel bir model olma iddiası taşımaz. Bu anlamıyla sınırlarını çok net çizmek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Daha çok geçirgen ve esnek yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aykaç, 2018: 99).

2.4.2 Dayanışma Ekonomilerinde Bölüşüm İlişkileri

Üretim ve yeniden üretim süreçlerini anlamlandırmak için sadece ekonomik bir yaklaşımın eksik olacağı açıktır. Sermaye ve emek olguları ekonomik olduğu kadar sosyal olgulardır. Bu durum tamamıyla ekonomi politik meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomi politiğin doğuşu, Marx için zenginliğin analizi olmaktadır. Yalnız Marx'ın analizinde toprak, bir ulusun sahip olduğu hazine, bir lordun elindeki mülkiyet ya da bir kralın savaştan kazandığı ganimet gibi nesnel düzeninin yanında, başka bir noktayı da işaret etmektedir. Zenginliğin kaynağı, bu nesnel düzenin dışında, insan aktivitesine yani bir tür insan özneliğine dayanmaktadır. İnsan özneliğinin veya aktivesinin iki tarafı bulunmaktadır: Birincisi emek (yani insandaki üretken faaliyet) diğeri ise sermayedir. Smith ve Ricardo, sermayeyi ve emeği farklı şeyler olarak görmekte özneliği başka şeylerde aramaktadırlar ama

Marx'a göre burjuvazinin artı değer ile çekip aldığı ve buna bağlı olarak kendi özneliğini oluşturduğu zenginliğin kaynağı, kuşaklar arası biriken ve aktarılan “kolektif emekten” oluşmaktadır. Yani “sermaye kristalize edilmiş emekten başka bir şey” değildir.¹² Dolayısıyla bölüşüm ilişkileri, kuşaklar arası oluşan kolektif emeğin ve insan aktivitesi sonucu ortaya çıkan zenginliğin, toplumsal alandaki dağılımına odaklanmaktadır. Bu noktada politik ekonomik yaklaşım bölüşüm ilişkilerine dair şu soruları sormaktadır:

- “Kim, neyin sahibidir?”
- Kim ne yapıyor?
- Kim ne alıyor?
- Kimler aldıklarıyla ne yapıyor?”

“Kim neyin sahibidir?” sorusu daha çok mülkiyet ilişkileri ve buna bağlı ortaya çıkan sosyal ilişkilere işaret etmektedir. Yani “üretim ve yeniden üretim araçları” toplumsal kesimler arasında “nasıl bölüşülmüştür” sorusuna odaklanmaktadır. “Kim ne yapıyor?” sorusu iş bölümü, iş bölümü içerisinde ortaya çıkan uzmanlaşma ve tüm bu süreçlerin sosyal ilişkiler içindeki belirlenme sürecine işaret etmektedir. “Kim ne alıyor?” sorusu ise daha çok “emek ürünlerinin” toplumsal alanda nasıl paylaşıldığı ile ilgili olmakta ve gelir dağılımı konusuna dikkat çekmektedir. “Kimler aldıklarıyla ne yapıyor?” sorusu ise “tüketim, yeniden üretim ve birikim” olgularının sosyal ilişkiler üzerindeki etkisine ve bu etkinin sonuçlarına cevap aramaktadır. Bu yönüyle toplumsal iş bölümünü biçimlendiren, toplumsal mülkiyet ilişkileri, gelir dağılımını da etkilemekte buna bağlı olarak tüketim, birikim ve yeniden üretim süreçleri şekillenmektedir (Bernstein, 2014: 35-37).

Dayanışma ekonomileri yaklaşımı bu noktada “alternatif bölüşüm adaleti” çerçevesinde bölüşüm ilişkilerine yaklaşmaktadır. İlk olarak; “gelir dağılımındaki adaletsizliği” işaret etmektedir. Dayanışma ekonomileri yapıları yönetici, usta ve işçi ücretleri arasındaki uçurumun kalkmasını ve ücretlerin adil dağılımını sağlamaktadır. İkinci olarak; üretim sürecinde eşitliği sağlamak için bölüşümü doğrudan çalışmayla ilişkilendirmektedir. Yani çalışma sürecinde ortaya çıkan getiri, sermayenin rantına ya da faize bağlı olan getiri olarak ortaya çıkamamaktadır. Ücretlerdeki bölüşüm

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=03Qfft7T8Z8&t=140s>

sermaye yatırımlarına göre şekillenmemektedir. Böylelikle sermayedar ve emekçi arasındaki ekonomik ve sosyal ayrımı ortadan kalkmakta, her iki taraf da üretim sürecine doğrudan katılmaktadır. Üçüncü olarak ise, “adil ticaret ve adil emek pratikleri” prensibidir. Bu noktada ücretin dağılımı kadar, elde edilen ürünün fiyatlandırması ve pazarlanması önem kazanmaktadır. Son olarak ise, yerellerin piyasalara bağımlılığını azaltmak için yerel takas sistemlerinin geliştirilmesidir. Yalnız yerel takas prensibi ekonomik bir temelden çok ahlaki yönüyle ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle yerellerin kolektif gayretine bağlı olmaktadır. Yani egemen piyasacı yapılardan kopuş yaşanmaktadır. Örneğin yerellerin tüketim alışkanlıklarını kolektif bir çaba ile piyasaya ihtiyaç duymadan düzenlenmesidir (Aykaç, 2018: 115-116).

Dayanışma ekonomileri yapıları, mülkiyet, gelir ve tüketim ilişkilerine dair ekonomiye dayalı teorik bir perspektif sunmamaktadır. Daha çok ekonomiye yönelik politika geliştirmektedir. Bunu yaparken yerellerin demografik ve yerel kaynaklar kullanımını önemli bir rol oynamaktadır. Üretim sürecinde elde edilen fazla getiriye yerellere dağıtmaktadır. Yerelerde bulunan dezavantajlı gruplara yönelik geliştirilen politikalar bölüşüm ilişkileri için önemli bir noktadır. Dayanışma ekonomileri yerellerin ve dezavantajlı grupların acil ihtiyaçlarına odaklanmakta politikalarını bu çerçevede belirlemektedir. Bölüşümden sorumlu dayanışma aktörleri, yatay bir şekilde örgütlenerek mülkiyet ve artı getiri gibi değerleri yerellerin tabanına yaymaya çalışmaktadır. Bu noktada, önce temel ihtiyaçlara odaklanan dayanışma yapıları ekonomik gelişmeden çok insani gelişmeyi hedeflemektedir. Bölüşüm ilişkileri geliştireceği politikaları, sosyal eşitsizlikle mücadele, gelir ve tüketim eşitsizliği çerçevesinde belirlemektedir. Eşitlik, şeffaflık, katılım, denklik hesap verilebilirlik ilkelerine dayalı kolektif karar alma mekanizmaları, bölüşümün taban yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dayanışmaya dayalı bölüşüm ilişkileri, her yerelin özgül durumuna göre değişmekte, tek biçim olarak ortaya çıkmamaktadır. Geleneksel yapıların daha önde olduğu yerelerde bu yapılar üzerine inşa edilebilmektedir. Dolayısıyla dayanışmacı yapılar, yenilenebilir, yerellerin özgün koşullarına göre biçimlenebilir yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aykaç, 2018: 118-124).

2.4.3 Dayanışma Ekonomilerinde Emek Politikaları

Günümüzde sivil toplum hareketlerinin gelişmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sivil toplum söylemleri, özellikle sol sosyalist siyasetin sınıf temelli mücadele argümanını sorgulamakta eski sınıf mücadelelerine yönelik daha kapsayıcı ve çoğulcu politikalar üretmektedir. Yalnız bu noktada, sivil toplumcu yapıların politik söylemi emeği dışlamakta, emek hareketini kapsamakta yetersiz kalmaktadır. Sivil topluma dayalı ilişkilerde, özgür bir alan olmayan “iş yeri”, sivil toplumcu söylem tarafından dikkate alınmamaktadır. İş yerinde, işçilerin patronla girdiği iktidara dayalı ilişkiler, işçilerin özgürlük alanını oldukça kısıtlamaktadır. Devletten bağımsız bir söylem geliştirdiklerini iddia eden sivil toplumcu hareketler, devletlerin sendikaları hedef alan saldırılarına karşı sessiz kalmaktadırlar. Emeğin sivil toplum hareketleri, kimlik hareketleri ve toplumsal hareketler tarafından dışlanma süreci, emek politikaları açısından yeni stratejiler üzerinde düşünülmesine sebep olmaktadır. Sendikal hareketlerin (özellikle geleneksel sendikalar), toplumsal hareketlere karşı olan düşmanlığı ve duyarsızlığı değiştirilmez bir olgu değildir. Şüphesiz sivil toplumun, yeni toplumsal hareketlerin, kimlik ve emek mücadelelerinin ortak ve dayanışmacı tavrı, adı geçen tüm toplumsal özneler için farklı kazanımlar sağlanmasına neden olacaktır. Özellikle feminist mücadelenin politik söylemi ve pratiği, bahsi geçen tüm özneler için kapsayıcı olmakta ve bu özneler içinde karşılık bulmaktadır. Örneğin feminist hareketin kadın emeği hakkındaki çalışmaları, eşcinsel aktivizmi hatta çevre hareketlerinin politik söylemleri emek hareketleri içinde yayılmaktadır (Panitch, 2000: 91-94).

Bu doğrultuda emek hareketleri Marksist ekonomik indirgemeci yaklaşımdan kopmaktadır. Artık ekonomi temelli çatışma demokratik kitle hareketleri etrafında örgütlenmekte, ekonomi ve siyasetin sınırlarından çıkmakta ve toplumsal alana yayılmaktadır. İşçi hareketleri, yeni toplumsal hareketlerin etkisiyle daha ilerici bir örgütlenme biçimine kavuşmakta daha kapsayıcı bir politik mücadele alanı doğmaktadır. Yeni toplumsal hareketlere bağlı sendikacılık anlayışı gelişmektedir. Yeni toplumsal hareket sendikacılığı, tek boyutlu Leninist sendikal örgütlenmeye karşı farklı deneyimler ve alternatifler sunmaktadır. Bu alternatifler daha iyi çalışma koşulları temelinde daha fazla demokratik talep ve katılımları içermekte yenilikçi, katı hiyerarşilere sahip olmayan, çoğulcu ve ilerici politik mücadeleleri

kapsamaktadır. Geniş kesimleri kapsayan yeni toplumsal hareket sendikacılığı, işçilerin kimliklerini de (cinsel yönelim, etnik vb.) içererek, çoğulcu ve demokratik prensipler çerçevesinde işçilerin ortak çıkarını savunmaktadır (Neary, 2006: 221-224).

İşyeri demokrasisi kavramı, yeni sendikal hareketler ve dayanışmacı yapılar için emek politikalarının uygulanmasında önemli bir noktada durmaktadır. İşyeri demokrasi deneyimleri, ilk olarak ütopyacı sosyalist Robert Owen'ın fabrikalarında görülmektedir. Owen, fabrikalarının karar mekanizmalarına, işçileri de katmaya çalışmakta bu noktada işyeri demokrasisi kavramı üzerinden işyerlerinde katılımcı demokrasi uygulamalarını geliştirmeye çalışmıştır. İşyeri demokrasisi kavramı, ekonomi, siyaset, sosyoloji, psikoloji ve emek tarihinde kökleri bulunan, çok yönlü ve uluslararası bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak düşünürler, işyerindeki demokratik uygulamaların sivil toplumu ve siyaset mekanizmalarını geliştirdiğini söylemektedir.¹³ İşyeri demokrasi kavramı Amerika ve Avrupa'nın erken sanayileşme döneminden beri tartışılmaktadır. Mason, kavramın kökenini Amerika ve Avrupa liberalizminin eleştirisinde aramaktadır. Tarihsel süreç içinde özellikle kooperatif, lonca ve Orta çağ komünlerinde bu kavramın etkilerini görmek mümkündür (Aykaç, 2018: 140).

İşyeri demokrasisi dayanışmacı yapıları, işyeri demokrasisi uygulamalarını işçi meclisleri üzerinden gerçekleştirebilmektedir. Bu meclislerde üretime yönelik kararların yanında ücret, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışma süreleri, iş güvenliği gibi konular çalışanlar ile tartışılır ve karara bağlanır. Bu noktada katılımın doğrudan olması önemlidir. Meclislerde bulunan koordinatörler tarafından, üretim, mali durum, elde edilen fazla getirinin kullanımı gibi konular başta olmak üzere, işçiler bilgilendirilmekte, şeffaf ve hesap verilebilir bir anlayış benimsenmektedir. Bu noktada dayanışmacı yapıların eşitlik ilkesi işçinin, üretim süreçlerine dair bilgi edinmesini sağlamaktadır. Meclislerde bulunan tüm işçi üyeler, hak ve yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır. Üye işçiler tarafından kolektif izleme mekanizmaları geliştirilir, üretim sürecinde yaşanan aksamaların sebebi tespit edilir. Sorumlulukların yerine getirilmesi açısından kolektif izleme mekanizmaları önemli

¹³ <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504672.pdf>,

bir rol oynar. İşyeri demokrasisi uygulamaları, eşit aylık kazanç ve eşit gelir dağılımı ilkelerini benimsemektedir. İşçilerin bu süreçlere katılımı dayanışmacı yapıları güçlendirmekte devamlılığı sağlamaktadır. İşyeri demokrasinin düzeyi ve kalitesi işçiler arasında kolektif bilincin gelişmesine yol açmakta emek dayanışmasını artırmaktadır. İşçilerin bu yöndeki deneyimi hem sendikal mücadeleler açısından hem de dayanışmacı yapılar açısından önemli alternatifler sunabilmektedir. Bu deneyim kişilerin kolektif bilincini açığa çıkarmakta, eşitlikçi, demokratik ve dayanışmacı bir alternatifin gelişmesine sebep olmaktadır (Harnecker, 2007: 30-40).

Dayanışma ekonomileri yaklaşımı için işyeri demokrasisi kolektif yönetim ve katılımcı demokrasi anlamına gelmektedir. Ana akım dikey örgütlenmelerdeki şirket yapılarının aksine işçilerin üretim, bölüşüm, yatırım vb. süreçlere katılımı sağlamaktadır. Buna bağlı olarak kolektif mülkiyet anlayışı öne çıkmaktadır. Dayanışmacı yapılar, işyerinin özgül dinamiklerine göre karar almakta iş yeri dışında oluşan riskleri (yerelerde ekolojik dengeyi bozacak veya yerelerin toplumsal yaşamı etkileyecek üretim faaliyetleri vb.) hesaba katmaktadır. Bu yönüyle sadece işyeri odaklı düşünmemektedir. İşyeri demokrasi uygulamaları emekçi güçleri güçlendirmekte emekçilerin toplumsal alan içinde kurucu bir özne olmasını sağlamaktadır. Bunun sonucunda toplumsal alandaki eşitliklerle mücadele etmek için farklı bir alternatif sunmaktadır. İşyeri demokrasisi uygulamaları üretim ve bölüşüm sürecinde, işçilerin karar alma, kontrol, denetim mekanizmalarını geliştirmektedir. İşyerinin demokratikleşmesi başta kadınlar olmak üzere, diğer dezavantajlı grupların işyerinde bulunan örgütsel yapıya katılımını sağlamaktadır. İşe alım sürecinde yaşanan ırk, cinsiyet, inanç temelli ayrımcılığı ortadan kaldırabilmektedir. İşyeri demokrasisi uygulamaları, demokrasi uygulamalarını siyasetin ötesine geçirerek, toplumsal ve ekonomik yaşamda karşılık bulmasını sağlamaktadır (Aykaç, 2018: 143-145).

Bundan sonraki bölümde alternatif bir deneyim olarak kooperatifler üzerinde durulacaktır. Dayanışma ekonomilerinin en önemli birleşeni ve alternatif üretim sistemleri içinde yer alan kooperatiflerin tarihsel gelişimi ve ortaya sunduğu deneyimler tartışılacaktır.

2.5. Alternatifin Tarihsel Deneyimi: Kooperatifçilik

Alternatif üretim sistemleri arayışlarında kooperatifler, bugün en çok ilgi gören kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kooperatif kavramı, ilk olarak Fransa’da 1525 yılında “cooperatio” yani “iş birliği” anlamına gelen Latince kökenli bir kelimedir. Modern kooperatifçilik, 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa’da yaygın hale gelmiştir. Sanayi Devrimi sonrası “işsizlik, göç, kentleşme” gibi olguların görünür olması ve ekonomik eşitsizliğin artması sonucu ortaya çıkan Kooperatifler, köklü bir tarihe sahiptir (Karadeniz, 2019: 302). Modern kooperatifçilik hareketini, ilk olarak ütopyacı sosyalistlerden Robert Owen, kendi fabrikalarındaki uygulamalar ile başlatmıştı (Can ve Sakarya, 2012: 29). Fabrikalarında çocukların çalışmasına izin vermeyen Owen, çok ağır koşullarda çalışan işçilerin, günlük çalışma saatlerini on buçuk saate indirmiş ağır çalışma koşullarını, sağlık ve emeklilik uygulamaları ile iyileştirmeye çalışmıştır (Halkçı Yerel Yönetimler, 2012, 88). Owen’dan etkilenen Dr. William King ise, 1828’de “Union Shop” diye adlandırılan, birlik mağazalarını kurmuş yalnız aşırı stok birikimi nedeniyle başarılı olamamıştır (Can ve Sakarya, 2012: 29).

Rochdale Haksever Öncüleri Kooperatifi modern kooperatifçilik geleneğinin en önemli öncülerindendir. Kooperatif Manchester’da yoksul bir bölge olan Rochdale’de kurulmuştur. Bu hareketin içeriğini anlatan, Jacob Holyoake’ın “Rochdale Haksever Öncüleri” adlı çalışması, kooperatifçilik literatüründe önemli bir yer tutmakta günümüzdeki kooperatifçiliğin temellerini incelemektedir. 1991 yılına kadar bağımsız yapısını koruyan Rochdale öncüleri, Manchester’ da melez bir şirket olan The Cooperative Group tarafından satın alınmıştır (Çıkin, 2016: 14-16).

Uluslararası Kooperatif Birliği (ICA), 1895’te Rochdale öncülerinin temel ilkelerinden yola çıkarak, Londra’da kurulmuştur. Kooperatif ilk kongresini; Arjantin, Belçika, Avustralya, Danimarka, Hindistan, Fransa, Almanya, İsviçre, İtalya, Sırbistan, Hollanda ve ABD’den gelen kooperatif üyeleri ile gerçekleştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşları sonucunda devamlılığını sürdüren tek uluslararası kuruluştur. ICA’nın tanımına göre kooperatifler; eşitlikçi ve demokratik prensiplere dayanan, üyelerinin ortak

ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen, sadece kârı değil değerleri önemseyen, insan odaklı şletmelerdir. Kooperatiflerin vizyonu, eşitlik ve adalet amacıyla; iş birliği ve dayanışma yoluyla, sürdürebilir bir refah yaratmaktır. ICA'nın verilerine göre, dünyada bir milyara yakın ortak sayısı ile  milyon kooperatif bulunmaktadır. Dünya nüfusunun yüzde on ikisi bir kooperatif içinde yer almakta, kooperatifler dünya genelinde 280 milyon insanı istihdam etmektedir. En büyük 300 kooperatifin, yıllık kazancı toplam 2.034.98 milyar dolara denk gelmektedir.¹⁴ Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) ve Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimler Araştırma Enstitüsü (Euricse) tarafından açıklanan 2019 Dünya Kooperatif İzleme Raporu cirolarına göre ilk ona giren kooperatifler sıralanmakta ayrıca raporda istihdam oranları ve kooperatiflerin faaliyet alanları şu şekilde açıklanmaktadır:¹⁵

Tablo 2.1. İlk 10 Kooperatifin Ciro ve alışan Sayıları

Sıra	Kurum	lke	Ekonomik Faaliyet	Türü	2017 Ciro su (Milyar Dolar)	2017 alışan Sayısı
1	Groupe Crdit Agricole	Fransa	Finansal Hizmetler	Tketic i/Kullanıcı	96,25	139.000
2	Groupe BPCE	Fransa	Finansal Hizmetler	Tketic i/Kullanıcı	59,03	106.463
3	REWE Group	Almanya	Toptan ve Perakende Ticaret	retici	55,85	345.434
4	BVR	Almanya	Finansal Hizmetler	Tketic i/Kullanıcı	55,29	177.248

¹⁴ <https://www.ica.coop/en>

¹⁵ Aktaran: <https://sosyalekonomi.org/2019-dunya-kooperatif-izleme-raporu>

5	Zenkyoren	Japonya	Sigorta	Üretici	51,69	6.282
6	Nippon Life	Japonya	Sigorta	Mütüel	48,36	86.394
7	State Farm	ABD	Sigorta	Mütüel	42,42	65.664
8	ACDLEC-E. Leclerc	Fransa	Toptan ve Perakende Ticaret	Üretici	42,01	
9	Zen-Noh	Japonya	Tarım ve Gıda	Üretici	41,37	7.446
10	Nonghyu NAFC	Kore	Tarım ve Gıda	Üretici	38,82	100.594

Kaynak: (<https://sosyalekonomi.org/2019-dunya-kooperatif-izleme-raporu>)

ICA, kooperatiflerin temel ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır:¹⁶

- Gönüllü ve Açık Üyelik
- Demokratik Üye Kontrolü
- Üye Ekonomik Katılım
- Özerklik ve Bağımsızlık
- Eğitim, Öğretim ve Bilgi
- Kooperatifler Arası İş Birliği

¹⁶ <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity>

- Toplumsal Endişe

Kooperatifleri hâkim şirket yapılarından ayıran en temel özellik ortak karar alma, ortak bölüşüm, ortak sorumluluk mekanizmalarının gelişmiş olmasıdır. Kendi kendini idare eden, ortaklarına hizmet üreten, demokratik ve eşitlikçi yapılar olarak karşımıza çıkar (Karadeniz, 2018: 203). Ana akım şirketlerin temel amacı kâr sağlamak iken kooperatiflerin amacı minimum maliyetle ortaklarının ekonomik çıkarını korumaktır. Ana akım şirketler müşterilerine hizmet üretirken kooperatifler ise ortaklarına hizmet üretmektedir. Diğer taraftan şirketlerdeki ortakların hisseleri, hisse senetleri ile alınıp satılmakta kooperatif ortaklarının hisseleri için böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Şirketlerin hisselerinin alınıp satılır olması bu hisselerin tek elde toplanmasına sebep olabilmektedir (Kalkan, 2018: 350).

Dünyada 96 ülkede kooperatif örgütlenmesi olmakta ve bir milyara yakın üye sayısı bulunmaktadır. Kooperatif örgütlenmeleri 100 milyonu aşan istihdam sayıları ile çok uluslu şirketlerden daha fazla istihdam yaratmaktadırlar. Bu kooperatiflerin büyük çoğunluğu “tarım gıda/ormancılık (%29), finans kurumları (%26), tüketim/ perakende satış (%22), sigorta (%17), emek/ sanayi kooperatifleri (%2), sağlık kooperatifleri (%2), kamu hizmetleri (%1)” sektörlerinde bulunmaktadır. Ayrıca kooperatif şeklinde örgütlenen finansal kurumlar, dünya genelindeki bankaların %23’ini oluşturmakta toplamda 25 trilyon civarında aktif sermayeye sahip olmaktadır. 870 milyon kişiye hizmet sunan geniş ağı bulunmaktadır (Çıkın, 2016: 129-130).

Kooperatifçiliğin gelişme düzeyi ve kooperatifçilik faaliyetine katılım oranının ülkeler arası değerlendirilmesi şu şekildedir: “İrlanda (%70), Finlandiya (%60), Avusturya (%58), Singapur (%50)” iken Türkiye’de bu oran %10 civarındadır. Avrupa’da yüz yirmi üç milyon üyesi bulunan kooperatifler, Türkiye’nin de içinde bulunduğu 37 ülkede faaliyet göstermekte 5,4 milyon insanı istihdam etmektedir. Fransa 23 milyon, Almanya 20,5 milyon, İtalya 13,1 milyon üye ile Avrupa’da en yoğun kooperatif örgütlenmesine sahip ülkeler konumundadırlar. Bu ülkeler yaklaşık 2.830 bin insanı istihdam etmektedirler (Çıkın, 2016: 29-130).

Japonya’da ise ülkenin en örgütlü kooperatifi olan Japon Tarım Kooperatifleri Grubu (JA), 10 milyondan fazla üyesiyle faaliyetlerine devam etmektedir. JA Grubu üç

kademeli bir örgütlenme yapısına sahiptir. En alt kademede 652 tane Tarım Kooperatifleri Üst Birliği, ikinci kademede Tarımsal Kooperatifleri Üst Birlikleri Bölgesel Birlikleri (CHUOKAI) yerini almaktadır. Üçüncü kademe ise Tarım Kooperatifleri Üst Birliklerinin Merkez Birliği (JA-ZENCHU) bulunmaktadır. Ayrıca JA Grubun içinde yer alan Tarım Kooperatifleri Üst Birliklerinin Ulusal Federasyonu (ZEN-HOH), tarım alanlarında girdi tedarik ederken diğer taraftan elde edilen tarımsal ürünlerin satışıyla ilgilenmektedir. Çiftçilerin toplumsal konumunun değerini göstermek için sosyo-kültürel faaliyet yapılmakta diğer taraftan tüketicilere güvenli organik gıda sunulmaktadır. Çevreye olan duyarlılık önemli bir noktada durmaktadır. ZEN-HOH 'un 2017-2018 yılları arası cirosu yaklaşık 42 milyar dolar seviyesindedir.¹⁷

“ABD’de her üç kişiden biri kooperatif üyesi olmakta kooperatiflere bağlı yaklaşık 65.000 kuruluş bulunmaktadır. Yaklaşık 650 milyar dolar civarında gelir üretmektedir. 42 milyona yakın insan elektriğini elektrik kooperatifinden almakta 110 milyona yakın insan kredi birliklerine üye olmaktadırlar. 2 milyon çiftçi tarım kooperatiflerine üye olmakta tarım kooperatifleri ülke genelinde %80 süt arzını sağlamaktadır.”¹⁸ ABD’de 30 binden fazla kooperatif varlığını sürdürmekte iki milyon insanı istihdam etmektedir (Aykaç, 2018: 92). ABD tarım ürünlerinin ihracatında dünyada birinci sırada olmakta, bu süreçte kooperatifler, büyük rol oynamaktadır (Güneş, 2019: 35-36).

Kooperatifler birçok sektörde faaliyet göstermekte yerellerin ortak ihtiyaçları üzerinden örgütlenmektedir. Amaçları sadece kâr sağlamak değil, yerellerin kalkınması için toplumsal sürdürülebilir refahı inşa etmektir. Ortaklık, mülkiyet ve bölüşüm mekanizmaları demokratik prensiplere dayalı olmakta devlete nazaran özerk ve bağımsız alanlar oluşturmaktadır (Aykaç, 2018: 90-91).

Bu doğrultuda kooperatifçilik hareketi içinde diğer bir örnek ise radikal tutumunu sürdüren ve toprak işgalleriyle öne çıkan Brezilya’da ki Topraksız Köylü (Kır-İşçi) Hareketi (MST) olmaktadır. Brezilya ve Latin Amerika’nın en büyük ve dinamik toplumsal hareketi olan MST, 1984 yılında ortaya çıkmıştır. Hareket içinde yer alan

¹⁷ <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/306/kooperatifcilikte-japonya-ornegi>

¹⁸ <https://sosyalekonomi.org/abd-kooperatif-istatistikleri/>

ve çoğunluğu kadın olan binlerce köylü, ücretli tarım çalışanı ve çiftçi toprak sahiplerine karşı büyük bir mücadele vermektedir. MST bulunduğu bölgede toprak sahipliğini sona erdirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca neo-liberalizmin yıkıcı politikalarına karşı koyan MST, bir sınıf hareketi olarak ortaya çıkmaktadır (Löwy, 2013: 210).

Neo-liberalizme ve toprak sahipliğine karşı örgütlenen MST, yirmi yıl içinde iki milyona yakın insanı kooperatiflerle üretime katarak kamulaştırdığı topraklara yerleştirdi. 1500'den fazla aktivisti, bu mücadele süresince devlet güçleri ve toprak sahipleri tarafından öldürülmüştür. Halk, kamusallaşan topraklar üzerinde hem ulusal hem de uluslararası pazara yönelik üretim gerçekleştirmektedir. MST, aynı zamanda erkek egemenliğe karşı kadınları öne çıkarmakta (ulusal liderlerinin yüzde ellisi kadın) ayrımcılığa karşı siyahi ve yerlileri savunmaktadır. Her kurduğu kooperatifin ayrı meclisi olmakta toplam kırk aileyi bu meclislerde bir üye temsil etmektedir. MST, kendisini destekleyen üniversitelerle iş birliği halinde çalışmakta seminer ve kurslarla militanlarına ve halka eğitim imkânı sunmaktadır. MST topraksız işçi, yoksul köylü ve kooperatif çiftçilerinin içinde bulunduğu üç milyona yakın insana hitap etmektedir. MST, ideolojik olarak “Marx, Mao, Gramsci, Özgürlük Teolojisinin fikirlerinden, ekoloji ve feminist düşünce akımlarından, Brezilyalı pedagoğ Paulo Freire'den, ulusalcılık ve enternasyonalizmden” etkilenmektedir.¹⁹ Bu bağlamda radikal çizgisini ve kooperatifleşme deneyimini geliştiren MST, piyasaya olan bağımlılığı azaltmak için tarımsal alanı üretim kooperatifleriyle örgütlemekte, aynı zamanda tüketim ve üretim kooperatifleri arasında bağ kurmaktadır. Demokratik ve ekolojik yapıları geliştirmekte ve kadın öncülüğüne önem vermektedir. Diğer taraftan mülkiyete karşı açtığı savaşı toplumsallaştırmakta piyasanın mülkiyetçi ve bireyci yapısını karşı çıkmaktadır (Halkçı Yerel Yönetimler, 2012: 89-90).

Dünyada yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle kooperatif hareketi yaygınlaşmakta ve en önemli deneyim olarak Mondragon Kooperatif Hareketi karşımıza çıkmaktadır. İspanya'da ortaya çıkan Mondragon Kooperatifinin temelleri, 1941'de Basklı rahip Jose Maria Arizmendiareta öncülüğünde yoksullukla mücadele için atılmıştır.

¹⁹ <https://sendika63.org/2005/08/topraksizlar-brezilyada-topraksiz-koylu-hareketi-mst-metin-yegin-77004/>

Kooperatifinin temel iddiası; kurulduğu bölgedeki halkın ihtiyaçlarını karşılayarak bölgedeki üretim etkinliğini geliştirmek, çalışanlara ve halka yönetim mekanizmalarında yer vermektir. Bu doğrultuda Caja Laboral Popular (Çalışan Halk Bankası) kurarak halka finansal hizmetlerde sunan Mondragon hareketi, ayrıca devlet alanının dışında Lagun-Aro isimli sigorta örgütünü kurmuştur. Diğer taraftan elde edilen kârın bir kısmıyla, mesleki eğitim alanında, politeknik okulunu kurmuş, eğitim ve araştırma gibi konuları yerelde geliştirmeye çalışmıştır (Halkçı Yerel Yönetimler, 2012: 88-89).

İlk sanayi kooperatifi örneği olan Mondragon ortaklığı olan Fagor, buzdolabı, çamaşır makineleri, soğutma gibi elektronik ürünlerde uzmanlaşmıştır. Caja Loboral Popular'ın kurulması Mondragon' a özerk bir finansal alan sağlamış ayrıca kurulan Lagun–Aro sigorta örgütü, İspanya devletinin sosyal güvenlik sisteminin eksik yönlerine karşı alternatif oluşturmuştur. Dolayısıyla eğitim, finans, sanayi gibi alanlarda örgütlenen Mondragon hareketi, yerel halkın ve kooperatif üyelerinin ihtiyaçlarına odaklanmakta görece özerk bir alan oluşturmaktadır (Aykaç, 2018: 188-189).

Mondragon örneğinin tarihsel bağlamı, Katalonya halkının İspanya'dan özerklik talebi ve orada yaşayan halkın dayanışmaya dayalı devrimci ruhu ile şekillenmektedir. Var olan politik direniş kültürü ve Katalanların bağımsızlık talepleri, bölgenin toplumsal yapısını da şekillendirmiştir. Diğer taraftan bölgedeki işçi hareketleri ve sendikal hareketlerin gücüne de işaret etmek faydalı olacaktır (Aykaç, 2018: 191-192).

Mondragon hareketi büyüdükçe İspanya ekonomisine ve küresel pazarlara açılmakta, piyasanın talebi doğrultusunda şekillenmekte, rekabetçi üretim ağlarının içine girmektedir. Bu yönüyle liberal bir eğilimle 1990'ların başında ulusal ölçekte bir kooperatif haline gelerek kuruluş sürecindeki temel prensiplerinden vazgeçmektedir. Bu durumun en önemli göstergesi Mondragon'nun yatırımlarını ucuz emek gücünün bulunduğu Çin'e yöneltmesidir. Dolayısıyla ana akım ekonomik ilişkiler geliştirmekte piyasa merkezli bir bakış açısını içselleştirmektedir (Halkçı Yerel Yönetimler, 2012: 89).

2016 verilerine göre Mondragon, 289 kooperatifi ve 75 bin çalışanı ile sanayi, parakende, eğitim, dağıtım, bilişim alanlarında beş kıtada faaliyet gösteren uluslararasılaşmış bir kooperatif görüntüsü vermektedir. İspanya dışında 93 şubesi olan Mondragon'un yabancı işçilerinin, kooperatif fabrikalarında temsil hakkı bulunmamaktadır. Üye işçilerin fabrikanın kapanması durumunda iş güvencesi (başka kooperatiflere geçme hakkı) bulunurken üye olmayan ve yabancı işçiler için böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Diğer bir nokta ise Mondragon'un kadın işçilere yönelik uygulamalarıdır. Kadın işçilerin erkek işçilere göre daha kötü işlerde çalışması, erkeklere göre işten çıkarılma oranının daha yüksek olması, üye işçilerin kadın işçileri ve diğer işçiler sömürmesi durumu söz konusudur (Karadeniz, 2018: 310-312). Güneş ise Mondragon 'un bugün, 12 milyar Euro'nun üstünde gelirinini olduğunu, 80.818 işçiye istihdam sağladığını ve 266 merkezden oluşan "işçi kooperatifi şirketi" olduğunu belirtmektedir (Güneş, 2019: 35).

Türkiye'de ilk kooperatif, Mithat Paşa tarafından "Memleket Sandıkları" adı altında açılmıştır. 1863'te açılan "Memleket Sandıkları" uygulaması, yayımlanan nizamname ile devlet politikası haline gelmiş, bunun sonucunda "Memleket Sandıkları" ülkenin her yerine yayılmıştır. Sonrasında Menafi Sandıklarına dönüşen "Memleket Sandıklarının", tüm sermayesini Ziraat Bankası'na aktarılmış ve bankanın kurulmasına öncülük etmiştir.²⁰ Yalnız cumhuriyet öncesi dönemde kooperatifçilik, devlet tarafında geliştirilmek istenmekte, halk tabanından destek görmemektedir (Güneş, 2019: 37).

Cumhuriyet sonrası dönemde, ülke ekonomisini kalkındırmak ve savaşın yıkıcı etkisini hafifletmek için tarım sektörü öne çıkmaktadır. 1923-1929 yılları arasında tarım uygulamalarında başarılı olunmakta tarım sektöründe %10'un üzerinde bir büyüme sağlanmaktaydı. Dönemin zor koşullarında tarımsal büyümenin pozitif etkisi, savaş sonrası dönem için önemli bir yerde durmaktadır (Doğan, Arslan, Berkman, 2015: 33). Bu süreçte "1923 tarihli İstihsal Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi, 1924 tarihli ve 498 sayılı İtibari Zirai Birlikleri Kanunu, 1929 tarihli ve 1470 Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yine 1935 tarihli ve

²⁰ <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf>

2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” yürürlüğe girmiştir.²¹ 1929’da yaşanan Büyük Bunalım ve ardından başlayan İkinci Dünya Savaşı bu süreci sona erdirmekte hem tarım hem de kooperatif hareketi duraklama sürecine girmektedir.

1969’da Kooperatifler Kanunu yürürlüğe girmekte 1982 Anayasası’nın 171. maddesinde ülke ekonomisinin büyümesi, üretimin artırılması ve tüketici haklarının korunması açısından kooperatiflerin gelişmesine yönelik tedbirler yer almaktadır. 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri kanunları bulunmaktadır.²²

1960’lı yıllarda Türkiye’de de etkili olan sosyalist mücadele, kooperatif hareketini etkilemekte demokratik bir köylü kooperatifi olan Türkiye Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği (Köy-Koop) ve Halk Tüketim Kooperatiflerinin(Halk-Koop) kuruluşuna katkı sunmaktadır. Köy-Koop, Romanya’dan on iki bin tane traktör getirmiş, alış fiyatının yarısına köylüye ulaştırmış aynı zamanda 54 ilde 800’e yakın halk pazarı açmıştır. Öncelikli olarak ortaklarının ürünlerini pazarlayan Köy-Koop, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) ve kamu kuruluşlarının tüketim mallarını da kendi pazarlarında satmaktaydı. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na (Türk-İş) bağlı Ereğli Demir Çelik Fabrikaları’nda örgütlü işçilerin kurduğu tüketim kooperatifi Metal KOOP AVM, Türk-İş Kooperatifçilik fonu, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (Hak- İş) ve Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (DİSK) konut kooperatifçiliği deneyimleri, kooperatifçilik alanında işçi mücadelelerinin etkisini göstermektedir.²³ 1980 darbesi ile kooperatifçilik sönümlenmekte kooperatif hareketi kabağuna çekilmektedir.

Türkiye’de konut kooperatifçiliğinin 19. yüzyılın sonlarında azınlık olan İngiliz bir grup tarafından uygulandığı görülmektedir. Cumhuriyetle beraber Ankara’da uygulanan konut kooperatifçiliği, bölgedeki konut sorununa çözüm olmak için uygulanmaktadır. Bahçeli Evler Yapı Kooperatifi buna örnek olarak gösterilebilir.

²¹ <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf>
Erişim Tarihi: 28.05.2020

²² <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf>
Erişim Tarihi: 28.05.2020

²³ <https://www.demokrathaber.org/yasam/kriz-ve-hayatta-kalmasavunma-araclarindan-biri-olarak-kooperatifler-h113559.html> , Erişim Tarihi: 29.05.2020

1950'lerde konut kooperatiflerine olan ilgi artmakta, devlet destekler sunmakta, ayrıca 1981'de 2487 sayılı kanun ile devlet konut kooperatifçiliğine kredi desteği sağlamaktadır ancak konutların yapımının uzun sürmesi, konutların sahiplerine teslim edilmemesi, konut kooperatifçiliği üzerinde negatif etki yaratmıştır (Güneş, 2019: 39).

Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2017 verilerine göre, Türkiye'de 35 farklı alanda faaliyet gösteren 6.608.134 ortaklı 51.811 kooperatif bulunmaktadır. Türkiye'de kooperatifler, en çok 26.449 kooperatif ile konut yapı alanında faaliyet göstermektedir. İkinci sırada ise tarımsal kalkınma kooperatifleri (7.196) bulunmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinden sonra motorlu taşıma (5.728), sulama (2.543), ve tüketim (2.157) kooperatifleri gelmektedir. Ortakların en çok bulunduğu kooperatif, 1.430.904 kişi ile pancar ekicileri kooperatifi olmakta bunu sırasıyla 1.222.650 kişi ile konut yapı, 939.998 kişi ile tarım kredi, 776.255 kişi ile tarımsal kalkınma kooperatifleri izlemektedir.²⁴

Türkiye'de tarımsal alanda örgütlenen Hopa Tarımsal Kalkınma Kooperatifi (Hopa Çay Kooperatifi), çay üreticilerinin örgütlenmesi açısından önemli bir noktada durmaktadır. 1959'da kurulan Hopa Çay Kooperatifi, kuruluşunun ilk zamanlarında ortakları ile market açmakta, üreticilere gübre sağlamakta, aynı zamanda çay fabrikası açmaktadır. Çay üreticilerinin üzerindeki kapitalist rant ile mücadele etmekte 2012'de iki bine yakın çay üreticisiyle toplantılar gerçekleştirmektedir.²⁵ 1959'da bölgede bulunan 12 bin üreticiden, 4200 üyesi bulunan Hopa Çay, 2018'de fabrikalarında 675 bin ton yaş çay işlemekte ve 110 bin ton kuru çay elde etmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kadıköy Tüketim Kooperatifi ve birçok kurumla ilişki geliştirmekte, birçok ilde satış büroları bulunmaktadır. Hopa Çay üreticilerine yönelik herhangi bir üretim kotası koymamakta dayanışma temelinde üreticiden tüketiciye hizmet sunmaktadır. Aynı zamanda yerel kalkınmaya yönelik politikalar izlemekte, yerelde sağlık ocağı ve düğün salonu gibi alanların inşasına destek sunmakta, tüm toplumun faydalanacağı alanlar oluşturmaktadır (Şahin, 2018: 97-98).

²⁴ <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/tarihce> , Erişim Tarihi: 29.05.2020

²⁵ <https://www.dayanismakoop.com/kurumsal/hopa-cay> , Erişim Tarihi: 29.05.2020

Diğer bir ilgi çekici örnek ise yeni kooperatifçilik hareketi kapsamında değerlendirebileceğimiz Kadıköy Tüketim Kooperatifi'dir. 2014 yılında kurulan, 2016 yılında yasal statü kazanan Kadıköy Tüketim Kooperatifi, üreticilerden aracısız ürün tedarik ettiği ürünleri tüketiciye ulaştırmaktadır. Toplumsal dayanışmayı artırmak ve ekolojik toplumsal ilişkiler ağını güçlendirmek ilkelerinin arasında bulunmaktadır.²⁶ Kadıköy Kooperatifi kuruluş sürecini Gezi hareketi sonrasında parklarda gerçekleşen formlarda ve mahallelerde kurulan dayanışma ağları üzerinden gerçekleştirmiştir. Kadıköy Kooperatifi, halk temelli, demokratik, hiyerarşilerin bulunmadığı, yerel, karşılıklı sorumluluk, gönüllülük esasına bağlı, katılımcı bir yapıya sahip olmaya çalışmaktadır. 2014 yılında aralarında Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKOOP), Çiftçi Sendikaları Kooperatifi (ÇİFTÇİ SEN) ve Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi'nin de (AYKT) içinde bulunduğu geniş katılımlı bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen çalıştay sonucu Kadıköy yerelinde bir tüketim kooperatifinin üzerine düşünülmüştür. Tohum İzi Derneği bu süreçte aktif rol oynamıştır. Yaşanan anlaşmazlıkların çözülmesi ve yoğun tartışmalar sonucunda 2015'te Kadıköy Tüketim Kooperatifi Girişimi'nin temelleri atılmıştır. 2016 yılında ise yedi ortakla resmi statüye kavuşmuştur (Kadıköy Kooperatifi Gönüllüleri, 2018: 157-161). Yatay bir örgütlenme modeline sahip olan Kadıköy Tüketim Kooperatifi, toplumsal faydayı öne çıkarmayı hedeflemektedir. Çalışacakları üreticileri kolektif bir şekilde belirleyen Kadıköy Kooperatifi, gıda egemenliğine karşı durmakta ekolojik, sömürsüz üretim yapan ve dayanışmayı destekleyen üretici gruplar ile temasa geçmektedir. Öncelikle kadın üreticiler ve dezavantajlı gruplar içindeki üreticilerle çalışmakta küçük üreticileri desteklemektedir. Üreticiler ve tüketiciler arasındaki aracı, komisyoncu ve tüccarları çıkarmaktadır. Böylelikle üreticiler emeğinin karşılıklarını almakta, tüketiciler ise ekolojik gıdalara daha uygun fiyatlara ulaşabilmektedir. İlhamını Gezi hareketinden alan bu deneyim, kurduğu ilişki biçimleri ile dayanışmanın sosyalizasyonunu hedeflemekte, kendi dışındaki yerellerle kurduğu dayanışma ağlarını geliştirmektedir. Üreticiler ve tüketicilerle kurduğu demokratik ve katılımcı anlayış, Kadıköy kooperatif deneyiminin gelişmesine öncülük etmektedir (Kadıköy Kooperatifi Gönüllüleri, 2018: 163-182).

²⁶ kadikoykoop.org

Kooperatifler ekonomik alana dair alternatif arayışında önemli bir yerde durmakta hâkim şirket yapılarına göre toplumsal faydayı daha öne çıkarmaktadır. Her yerelin kendine özgü yapısına ve yerel dinamiklere göre şekillenmekte ortaya koydukları deneyimler, dayanışma ekonomileri yaklaşımı açısından önemli bir yerde durmaktadır. Özellikle krizlere dirençli yapıları, yerel kalkınmada oynadıkları öncü rol, dünya çapında kooperatifçiliğin ilgi görmesine neden olmaktadır. Kooperatiflere yönelik ilgi, küreselleşmenin yarattığı yıkıcı etki ile artış göstermekte kooperatiflerde bu süreçte ana akım şirketler gibi küreselleşmenin etkisini kırmak için stratejiler geliştirmektedir. Bazı düşünürler kooperatiflerin neo-liberalizme karşı durmak ve dönüştürmek yerine, daha çok sisteme eklenilerek sistemin yıkıcı etkisini azaltmak için araç haline geldiğini söylemektedir (Karadeniz, 2018: 303).

Neo-liberal küreselleşmeyle beraber kooperatifler kendine pazar yaratabilmek için, ana akım şirketlerin kullandığı birçok yeni aracı bünyesinde toplamakta şirket-kooperatif sentezi melez yapılar haline gelmektedir. Bu durum için bazı düşünürler “Koopitalizm” terimini kullanmaktadır (Çıkmın, 2016: 73).

Bu süreçte ICA, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve BM küreselleşmenin kooperatifler üzerindeki etkisini kontrol etmeye çalışmaktadır. ICA ve BM kooperatiflerin evrensel kimliklerini korumak için birçok iş birliği geliştirmektedir. Yalnız Ratner, Uluslararası Kooperatif Birliği'nin (ICA) gerçekleştirdiği toplantılara Google, Microsoft gibi çok uluslu şirketlerin katıldığını belirterek kooperatiflerin küreselleşmedeki rolünün şirketler tarafından desteklendiğini, küresel sermayenin birikim sürecinde kooperatiflerin tamamlayıcı bir konumda yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca ABD'de bulunan Ulusal Kooperatif İşletmeler Birliği (NCBA), kooperatifleri neo-liberal uygulamalara teşvik etmekte, kooperatiflerin temel ilkeleri yozlaşmakta, ‘neo-liberal kooperatif’ görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak kâr maksimizasyonu ve rekabetçilik olgularının etkisi, kooperatiflerin sahip olduğu yapılarda değişim yaşatmakta kooperatifleri temel ilkelerinde sapma yarattırarak neo-liberal değişimin etkisine açabilmektedir. Mondragon kooperatifinin uluslararası pazardaki yeri ve işçilere karşı geliştirdiği tutum bunun en bariz örneği olmaktadır. Yalnız sosyalist bir kooperatif olan Çin'in Henan bölgesindeki Nanjie Kooperatifi neo-liberal kooperatif anlayışın alternatifi olarak varlığını sürdürmektedir (Karadeniz, 2018: 314-316).

Geleneksel kooperatifçilik hareketinin, neo-liberal kuşatma altına girmesi, literatüre “yeni kooperatifçilik” veya “yeni nesil kooperatifçilik” olarak giren hareketin yükselmesine neden olmaktadır. 2001’de Porto Alegre’de gerçekleşen, Dünya Sosyal Forumu, “Başka Bir Alternatif Mümkün” sloganı ile yola çıkmakta bundan dolayı, yeni kooperatifçilik hareketinin başlama noktası Latin Amerika olarak görülmektedir. Neo-liberal politikalara tepki olarak ortaya çıkan yeni kooperatifçilik hareketi, geleneksel kooperatiflerin aksine sadece ortakların faydasını düşünmemekte, faydanın toplumsallaşmasını hedeflemekte, geniş kitlelerin ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Yeni kooperatifçilik hareketleri, dezavantajlı gruplara yönelik faaliyetlerde bulunmakta ekolojiye de duyarlı yapılar olmaktadır. Geleneksel kooperatiflerin aksine, kaynaklarını “hükümet sübvansiyonları ve bağış” üzerinden piyasa dışı yapılardan elde etmektedir. Yeni kooperatifçilik hareketinde daha çok gönüllü çalışanlar bulunmaktadır. Yeni kooperatifçiliğin piyasa dışı olma durumu dayanışmacı ekonomi yapılarına yakınlaştırmaktadır. Hükümet destekleri yeni kooperatifçilik hareketinin gelişmesine öncülük edebilmektedir. Yeni kooperatifçilik hareketi, geleneksel kooperatifçiliğin mevcut yapılarında yaşanan dönüşüme karşı; demokratik, katılımcı, hiyerarşi ilişkilerinin bulunmadığı yapılar olarak ortaya çıkmakta tabandan gelen bir hareket olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de 2000’li yılların başında ortaya çıkan yeni kooperatifçilik hareketi giderek yaygınlaşmaktadır. Güneşköy Kooperatifi, Filmmor Kadın Kooperatifi, Nilüfer Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi, Anadolu’da Yaşam Tüketim Kooperatifi, İlk Adım Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi, Tomurcuk Eğitim Kültür Dayanışma ve İşletme Kooperatifi, Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKOOP) Türkiye’de faaliyet gösteren, yeni kooperatifler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güneş, 2019: 42-67).

Bundan sonraki bölümde literatürde halkçı belediyeçilik, toplumcu belediyeçilik ya da belediye sosyalizmi olarak geçen kavramlar üzerinde durulacak. Dayanışma ekonomileri yaklaşımı açısından, toplumcu belediyeçilik ve kooperatif iş birliğinin nerde durduğu ve bunun toplumsal bağlamı çalışmanın alan bölümünde derinlemesine incelenecektir.

2.6. Alternatif Bir Yerel Yönetim Anlayışı Olarak Toplumcu Belediyecilik²⁷: Tartışmalar ve Deneyimler

Marx'ın ekonomi-politik bir kavram olarak kullandığı “emek gücü” kavramı, toplu tüketimi organize eden kurumlar olarak yerel yönetimlere, kent odaklı hizmetlerin karşılanması için kurucu bir rol vermektedir. Yerel yönetim teorileri bu çerçevede şekillenmekte “emeğin yeniden üretim” sürecinde yerel yönetimlerin önemi dikkat çekmektedir. Daha çok yerellere hizmet üretmekle (ulaşım, sosyal hizmetler, su, barınma vb.) sorumlu olan yerel yönetimler, seçim ile göreve gelen özneler olmakta bu durum “hizmet üreten belediye” yapısının ötesine geçmelerini sağlamaktadır. Böylelikle siyasi konumları güçlenmektedir. “Emek-sermaye çelişkisinin merkezinde bulunan yerel yönetimler, kapitalist piyasa pratiklerinin tamamlayıcısı konumunda yer alırlar” (Aydiner, 2020: 355).

Anti-kapitalist²⁸ bir ideolojiye sahip olan toplumcu belediyeciliğin tarihi Paris Komünü'ne dayanmaktadır. 1871 Mart'ında Fransa'da işçi hareketi olarak başlayan Paris Komünü, sol ve sosyalist çevreler açısından önemli bir deneyim olarak görülmektedir. 1917'de Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi'nin temellerinin Paris'te atıldığına yönelik düşünceler de bulunmaktadır. Paris Komünü deneyimi, temsili demokrasinin ortaya çıkardığı yıkıcı etkiyi tüm yönleriyle ortaya koymakta diğer taraftan doğrudan demokrasi pratiklerinin kentlerde uygulanabileceğini göstermektedir. Bu durum 1960 ve 1970'li yıllarda yükselen toplumsal hareketlere ilham olmaktadır. Paris Komünü, 1970'de Avrupa'da yükselen sosyalist belediyecilik pratikleri için bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'lerde Batı'da ortaya çıkan “kıvılcık belediyeler”, Paris'te yaşanan deneyim doğrultusunda

²⁷ Bu bölümde toplumcu belediyecilik, devrimci-halkçı belediyecilik veya sosyalist belediyecilik kavramları alandaki faillerin doğrudan ya da dolaylı aktarımları üzerinden tercih edilmiştir. İlgili alanın belediye başkanı Fatih Mehmet Maçoğlu The Independent'a verdiği röportajda şu ifadeler yer vermektedir: "Dünyanın kaynakları israf ediliyor. Dünyanın servetinin yarısının bir avuç kişiye ait olması insanlarda adalet ve eşitlik imkanı bulunmadığı hissiyatı yaratıyor. Biz sosyalistler bu zihniyetle mücadele eden politikaların mümkün olduğunu göstermek istiyoruz" (Bkz: akt. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201.904.241.038.860.429-the-independent-turkiyenin-komunist-baskani-tum-dunyaya-model-olusturacak-sosyalist-sehir-icin/>). Sol habere yazan Kurtuluş ilgili alanın belediyecilik anlayışı için şunları yazmaktadır: “Ovacık'ta sosyalist bir yerel yönetim pratiği, bu küçük ilçenin sınırlarını aşan bir etkiye sahip olabilir. Ovacık'ta sosyalist belediyeciliğin başarısı ve etkisi, sosyalist siyasetin toplumsallaşması için değerlendirilmelidir” (bkz: <https://haber.sol.org.tr/soldakiler/kurtulus-kilcer-yazdi-belediyecilik-sosyalizm-ve-ovacik-haberi-90943>).

²⁸ Toplumcu belediyeciliğin anti-kapitalist duruşu, dayanışma ekonomilerinin yapıları ile işbirliği geliştirmesini kolaylaştırmaktadır (bkz: Bölüm 2: Dayanışma Ekonomilerinden Ne Anlamalıyız).

yerelerde halk meclisleri ve mahalle komiteleri kurmakta siyasi rejimin ademi merkezietçi yapısına karşı, doğrudan halkın katıldığı öz yönetim modelleri olarak ortaya çıkmaktadır (Güler, 2013: 127).

Diğer taraftan 1870'lerde İngiltere'de yaşanan sosyalist belediyeçilik deneyimi, önemli bir noktada durmaktadır. Birmingham kentinde ortaya çıkan bu deneyime Joseph Chamberlain öncülük etmekte, "gaz ve su sosyalizmi" olarak da bilinen bu deneyim, yerel halkın refahı artırmak için birtakım uygulamaları içermekte ve yerel hizmeti geliştirmektedir. Belediye sosyalizminin etkisi, Avrupa genelinde yaygınlaşmakta Lille, Münih, Verona, Budapeşte kentlerinde birçok uygulama geliştirmektedir. Avrupa'da sosyalist belediyeler "emlak, çocuk sağlığı, sosyal yardım, yaşlı hizmetleri, ekmek fabrikaları ve balık pazarları" şeklinde pratikler uygulamıştır. (Güler, 2013: 128).

Belediye sosyalizmi kavramı ve ilk dönem tartışmalarının arka planı, şehirlerin içinde yaşadığı güncel sorunlara dayanmaktaydı. Refah devletleri, toplumcu belediyeçilik pratiklerini kentlere uygulamakta belediye sosyalizmi, refah rejimlerinin kaynağı haline gelmekteydi. Belediye sosyalizmi, 1950'lerde ortaya çıkan refah rejimlerinin aracı konumundaydı (Aydiner, 2020: 355).

1960'larda Marksist ideoloji hızla yükselmekte, başta İtalya ve Fransa gibi büyük sanayi şehirlerinde sendikal hareketler yaygınlaşmakta, genel grevler ve öğrenci hareketleri Avrupa'yı etkisi altına almaktaydı (Güler, 2013: 137). 1968'de Fransa'da başlayan olaylar kapitalizmin siyasi krizi olarak bilinmekte öğrenci hareketleri ve işçi isyanlarının sonucu, devlet iktidarları sorgulanmaktaydı. Bu kriz başta Portekiz, Şili, Fransa, Almanya ABD ve Britanya'da toplu grevlere, sokak gösterilerine ve geniş toplumsal hareketlere neden olmakta, sokak eylemleri yaygınlaşmakta, dünyanın çoğu bölgesinde şiddetli çatışmalar yaşanmaktaydı. İşçi ve öğrencilerin öncü olduğu eylemler her toplumun kendine özgü dinamiklerine göre şekillenmekteydi. Genel olarak işçiler ve öğrencilerin hak temelli demokratik mücadeleleri, hükümetler tarafından kanlı bir baskı ile pasifleştirilmeye çalışılmıştır. Solun yoğun kafa karışıklığı bu pasifleştirme sürecinde önemli rol oynamıştır (Faulkner, 2012: 358-359). Yalnız hükümetler bu direnişleri dikkate almak zorunda kalmıştır. İşçiler sendikal ve demokratik anlamda büyük kazanımlar elde etmiştir.

1968’de başlayan işçi ve öğrenci hareketleri kentlerde büyük karşılık bularak geniş toplumsal hareketlere dönüşmüştür. Bu süreç kitlelerin politikleşmesine sebep olurken doğrudan demokrasi uygulamaları adına önemli deneyimler yaşanmıştır (Güler, 2013: 130-131).

Yerel otoriteler, yerel politikaların geliştirilmesindeki baskın rolleri nedeniyle, merkezi yönetimin etkisinden özerktir. Yerel otoriteler siyasi partilerin dışında yer alan grupların da etkisiyle, yerel hareketlerin gelişmesinde önemli rol almışlardır. Yerel daha geniş çaplı ulusal eylemlerdeki gibi, bir liderin öncülüğünde olmayıp bizzat işçilerin inisiyatifinde olan eylemler oluşu nedeniyle farklılık gösterir. İşçilerin sınıf mücadeleleri, kentsel toplumsal eylemde, sendikal hareketlerde ya da yerelde her yerde olmuştur. Yerel eylemlerde işçiler, yeni biçimlerde örgütlenme fırsatları bularak bölgede, ilde veya kasabada yerel halkla yeni ilişkiler geliştirmişlerdir. Böylece yerel eylemlerde yerel özgürlüğe adım atılmıştır (Güler, 2013: 133).

Bu doğrultuda işçi hareketleri, halkçı veya toplumcu belediyciliğin kaynağı konumunda olmakta başta Paris Komünü olmak üzere, İngiltere Birmingham Komünü, 1968’de yaşanan öğrenci hareketleri, 1970’lerdeki kentsel toplumsal hareketler, refah rejim uygulamaları, toplumcu belediyciliğin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır. Fabrikalarda, mahallerde özellikle sınıf mücadelesinin verdiği etki ile yerel komiteler ve halk meclisleri kurulmakta doğrudan demokrasi uygulamaları deneyimlenmekteydi.

Toplumcu belediycilik anlayışı kapitalizmin etkili ve tahribat yaratan yıkıcı gücüne karşı tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumcu belediycilik, yerelleri bu tahribata karşı korumayı hedefleyen, insan ve doğayı koruyan ve bu doğrultuda yerellere kamu hizmeti üreten bir yerel yönetim anlayışıdır. Piyasanın kâr merkezli işleyişine karşı durmakta toplumsal faydayı öne çıkarmaktadır. Toplumcu belediycilik doğrudan demokrasi pratiklerini benimseyerek halkın yönetime doğrudan katılması hedefler. Bunu yaparken mahalle ve halk meclisleri araçlarını kullanmakta bu yönüyle yerel yönetimde halk iktidarını geliştirmeye amaçlamaktadır. Katılımcı ve demokratik bir anlayışı benimseyen toplumcu belediycilik, “*kent dayanışmasının yerel kamusal dayanağı*” durumundadır. Ayrıca kentlerde emek sömürsünün önüne geçmek için “*kamu erkinin gücünü*” kullanmaktadır.²⁹

²⁹ <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/MAN%C4%B0FESTO.pdf>

İdeolojik olarak anti- kapitalist bir çizgide olsa bile ortaya koydukları pratik açısından reformcu bir yapıya sahip olmaktadırlar. Neo-liberal politikalara karşı alternatifler geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. Toplumcu belediyeçiliğin ilkelerini ve sunduğu alternatifleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Üretim odaklı düşünmekte, üretici belediyeçilik anlayışını benimsemekte, istihdam yaratıcı faaliyetlerde bulunmaktadır.
- Yoksullukla mücadele etmekte, başta yoksullar olmak üzere dezavantajlı gruplara yönelik kamu hizmeti (gıda yardımı, yakacak, yaşlı hizmetleri, çocuk bakımı, kültür evleri, engelli bakım hizmetleri) sunmaktadır.
- Eğitim ve sağlık hizmetleri ile sosyal politika uygulayıcısı konumunda olmaktadır.
- Toplumcu veya halkçı belediyeler, kolektif yaşama bilinci ile kentleri paylaşma sorumluluğunu güçlendirmektedir.
- Toplumcu belediyeçilik anlayışı neo-liberalizmin mekân üzerinden kentsel dönüşüm aracılığıyla yarattığı tahribata karşı durmakta bu dönüşümde yoksulların yanında durmaktadır. Ayrıca kentin mimari ve doğal yapısını korumakta bu alanları fethetmeye çalışan neo-liberal sermayeye karşı mücadele vermektedir.
- Kentin soyo-kültürel yapısına göre bir kent kimliği yaratmayı hedeflemektedir.
- Toplu taşıma hizmetlerini planlamak ve bu planlamada engellilere öncelik vermektedir.
- “Yeşil alan politikasına” öncelik vererek kentlerde bulunan yeşil alanların betonlaşma ve ticarileşmesinin önünde durmaktadır.
- Sanatsal etkinliklere önem vermekte kentlerde düzenlenen popüler, halk bütçesine uygun olmayan, büyük şovlara karşı alternatif olarak nitelikli ve her kesimin faydalanacağı sanatsal aktiviteleri öne çıkarmaktadır.
- Kolektif spor alanları oluşturarak “kitle sporunu” geliştirerek dezavantajlı grupların, bu alanlara ulaşmasına olanak sağlamaktadır.
- Toplumsal kesimleri yönetime katarak demokrasi anlayışını güçlendirmektedir.

- Kaynaklarını kamusal sorumluluk bilinci ile kullanmaktadır.
- Tüm inanç ve kimliklere eşit mesafede yaklaşmakta eşitlik ilkesine bağlı kalmaktadır.
- Hesap verebilir, şeffaf belediyeçilik anlayışını benimser.³⁰

Dünyada birçok toplumcu belediyeçilik deneyimi yaşanmakta bu deneyimlerin tarihsel arka planı ve toplumsal dinamikleri her yerel için ayrı bir anlam ifade etmektedir. Örneğin Meksika’da yaşanan Zapatista deneyimi, yerli halkın özgürlüğü ve yerli halkın toprak meselesi üzerinden ortaya çıkmıştır ve kimlik siyasetini öne çıkarmaktadır (Topal, 2013: 101). Brezilya’da ortaya çıkan Porto Alegre deneyimi ise halk meclisleri kurarak, katılımcı bütçe uygulamalarını öne çıkarmakta katılımcı demokrasi uygulamalarına ilham kaynağı olmaktadır. Katılımcı bütçe uygulamalarıyla yoksullukla mücadele etmekte dünyaya örnek bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnız Porto Alegre deneyimi bugün birçok noktada eleştirilmekte (özellikle sol, sosyalist çevrelerce) bu eleştirilerin merkezinde dışa bağımlılık ve dış borçlanma olguları bulunmaktadır.³¹ Özellikle çok çeşitli bir politik mirasa sahip olan Hindistan’ın farklı bölgelerinde dikkat çekici fiili yerel yönetim deneyimleri bulunmaktadır. Kızıl Koridor, Dantaweda, Salwa Judum ve Kerala örneklerinin ortaya çıkmasında merkezi devletin zayıflığı ve Hindistan’daki kast sisteminin etkisi belirleyici rol oynamaktadır (Gülbudak, 2013: 154-164).

Türkiye’de ise 1950’li yıllarda, kentlerde yaşanan kriz giderek derinleşmektedir. Köyden kente yaşanan göç hareketi, çarpık kentleşmeyi hızlandırmakta ve sanayiye dayalı büyüme politikaları, sosyo-ekonomik tahribata yol açmaktadır. Kentlerde yaşanan sorunlar karşısında yerel yönetimler daha aktif hale gelmekte ve sorumluluğu artmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de tarihsel olarak gelişen ve sosyo-ekonomik- sosyo-politik gelişmeler doğrultusunda şekillenen “Yeni Belediyeçilik”, “Demokratik Belediyeçilik”, “Devrimci Halkçı Belediyeçilik” anlayışı öne çıkmaktadır (Yüksel ve Kılavuz, 2017: 124).

³⁰ <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2017.12.23/nasil-bir-yerel-program-ya-da-2000li-yillarda-toplumcu-belediyeçilik/> , Erişim Tarihi: 02.06. 2020

³¹ <https://gelenek.org/porto-alegre-belediyeçiligi-iktidardan-kurtulusun-manifestosu/>, Erişim Tarihi: 02.06. 2020

Türkiye’de toplumcu belediyeçilik anlayışının kökenleri 1970’lere Fatsa deneyimine dayanmaktadır. Türkiye’deki ilk halkçı belediyeçilik deneyimi olan Fatsa’da, “söz, yetki, karar” iktidara değil halka tanınmaktadır. Doğrudan demokrasi uygulamaları açısından önemli bir yerde duran Fatsa deneyiminde halkın, yerelin yönetime etkin katılımı söz konusudur. Belediyenin bütçesini koruyan ve sahip çıkan halk, sınırlı belediye bütçesini,artırmak için mücadele etmiştir (Yüksel ve Kılavuz, 2017: 126). Türkiye’de sol hareket açısından önemli bir yere sahip olan ve Fikri Sönmez öncülüğünde gelişen Fatsa deneyimi, geniş halk kitlelerinin yerel yönetime katılmasını sağlamıştır. Kurulan halk komiteleri ile bölge halkının yol, su, kanalizasyon gibi sorunları çözülmeye çalışılmıştır. Geniş katılımlı mitinglerle, bölge halkının geçim kaynağı olan fındık üzerindeki sömürünün kalkması talep edilmiştir. Kurulan halk komiteleri, kültür şenlikleri etkinliği düzenlemiştir. Fatsa’nın o dönemki çamurlu yol sorununa çözüm bulmak için çalışmalar yürütülmüştür. 11 Temmuz 1980’de Fatsa’ya yapılan operasyon sonucunda Fatsa Belediye Başkanı Fikri Sönmez gözaltına alınmıştır. Devletin müdahalesi ile son bulan Fatsa deneyimi, Türkiye’de toplumcu belediyeçilik uygulamaları için ilham kaynağı olmaktadır.³² Sonuç olarak Fatsa’da yaşanan deneyim, halk merkezli üretim ve bölüşüm ilişkilerini geliştirmekte kapitalist piyasaya karşı üretenin yanında olan toplumcu anlayışı ile geleneksel belediyeçilik yaklaşımına bir alternatif oluşturmaktadır.

Diğer taraftan 1972-1977 yılları arasında, İzmit’te, CHP’li belediye başkanı Erol Köse’nin öncülüğünde gelişen uygulamalar toplumcu belediyeçilik anlayışı çerçevesinde değerlendirebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İzmit, sanayi yatırımlarının merkezinde yer alan illerden biri olmakta “kâğıt gübre ve petro kimya” gibi sanayi faaliyetlerinde ülke genelinde ilk sıralarda yer almaktadır. Bu durum İzmit’te çevre, konut, göçe bağlı yoksulluk olgularını ortaya çıkarmakta kentsel sorunları oldukça artırmaktadır. Bu durum karşısında Köse, özellikle konut probleminin çözülmesi için 7 milyon 500 bin metre karelik alanı kamusallaştırarak 30 bin konut projesi ile 150 bin kişiye konut sağlamayı hedeflemiştir. Köse, 30 bin konutun ısıtma sistemini çevreyi kirletmeden çözmeyi amaçlamakta çöplerden elektrik elde etme ve güneş enerjisinden faydalanmak için projeler geliştirmiştir.

³² <https://t24.com.tr/haber/fatsanin-efsane-belediye-baskani-terzi-fikrinin-esi-nurten-sonmez-hayatini-kaybetti,597130> , Erişim Tarihi: 03.06.2020

Gecekondu mahallelerine yönelik iyileştirme çalışmaları yürütmekte halk kahve toplantıları ile bilgilendirilmektedir. Kentin su problemini de çözen Köse, elektrik kesintilerini durdurmak için kentin elektrik hatlarını, fabrikaların elektrik hatlarıyla birleştirmiştir. Böylelikle kentte elektrik kesintisi olduğu takdirde, fabrikaların elektrik hatları devreye girmekte elektrik kesintilerinin önüne geçilmektedir. Köse, İzmit koyununun etrafında bulunan bin iki yüz dönümlük alanı kamulaştırarak sahil talanın önüne geçmeyi hedeflemiştir. Kurduğu fuarla tüketici ile üreticileri bir araya getirerek, aradaki komisyoncuları devre dışı bırakmış köylüyü destekler nitelikte politikalar belirlemiştir (Sezgin 2017: 59-62).

1973-1980 yılları arasında ülke genelinde birçok toplumcu belediyeçilik anlayışı gelişmiştir. Ankara’da Vedat Dolakay (1973-1977) ve Ali Dinçer (1977-1980), İstanbul’da Ahmet İstivan (1973-1977) ve Aytekin Kotil (1977-1980), İzmir’de İhsan Alyanak (1973-1980), Adana’da Ege Bagatur (1973-1977) ve Selahattin Çolak (1977-1980) ve Mersin’de Kaya Mutlu (1973-1980) toplumcu belediyeçilik uygulamaları ile öne çıkmış yoksulluk, çevre, konut problemleri mücadele etmişlerdir (Bayraktar ve Penpecioglu, 2013: 160).

Türkiye’de toplumcu belediyeçilik çalışmaları doğrultusunda Ankara’da 3-4 Aralık 2011 tarihleri arasında “Devrimci-Halkçı Yerel Yönetimler Sempozyumu” düzenlenmiştir. Akademisyenlerin yoğun katılımı ile gerçekleşen sempozyuma çok sayıda sivil toplum örgütü, siyasi parti, yerel temsilci ve Tunceli’ye bağlı Mazgirt, Pertek, Hozat belediye başkanları, Diyarbakır Büyükşehir Belediye başkanı, Hatay’a bağlı olan Samandağ ve Aknehir Belediye başkanları ayrıca Rize Çamlıhemşin belediye başkanı da katılmıştır. İki gün süren sempozyumda 34 konuşmacı yer almıştır.³³ Sempozyumda sunulan bildirimler ve sonrasında dört ay süren atölye çalışmaları kapsamında bir kitap ve atölye sonuç metni yayımlanmıştır.³⁴ Sempozyumun amacı üç başlık altında toplanmaktadır.³⁵

³³ <https://www.demokrathaber.org/etkinlik/devrimci-halkci-yerel-yonetimler-sempozyumu-h5102.html>, Erişim Tarihi: 05.06. 2020

³⁴ Ahmet Kerim Gültekin ve İbrahim Gündoğdu editörlüğünü Devrimci Halkçı Yerel Yönetimler Umud ve Mücadele Mekânlarından Deneyimler ve Devrimci Halkçı Yerel Yönetimler Atölye Sonuç Metinleri

³⁵ <https://www.demokrathaber.org/etkinlik/devrimci-halkci-yerel-yonetimler-sempozyumu-h5102.html>, Erişim Tarihi: 06.06.2020

1. Neo-liberal piyasacılık ve İslamcı muhafazakârlık anlayışı temelinde kentleri birer şirket gibi yöneten egemen belediyeçilik anlayışı karşısında anti-kapitalist bir belediyeçilik alternatifinin hangi eksenler üzerinden inşa edilebileceği ve sahip olduğu potansiyelleri yerel, ulusal ve uluslararası deneyimler ışığında tartışmak;
2. Halkçı-devrimci-sosyalist anlayışlar temelinde yönetilmeye çalışılan belediyeleri bir araya getirerek alternatif deneyimlerin görünür kılınıp, tartışılmasını sağlamak;
3. Emek-meslek örgütlerinin, akademinin ve diğer toplumsal muhalefet kesimlerinin sahip olduğu mesleki ve akademik bilginin sermayenin değil, halkın yararına kullanılmasının araçlarını yaratmak.

Dört ay süren atölyelerde ekoloji, enerji, toplumsal cinsiyet, şehircilik, afet, üretim-bölüşüm- emek, kültür-kimlik politikaları tartışılmıştır. Bu tartışmalar ekseninde nasıl bir yerel yönetim uygulanmalı sorunsalı cevaplanmaya çalışılmıştır (Halkçı Yerel Yönetimler, 2012).

Bu sempozyumda konuşan Hatay Aknehir Belediye Başkanı olan Mübarek, Türkiye ve dünyada yaşanan toplumcu belediyeçilik deneyimlerini şu ifadelerle sahiplenmektedir:

Kendi adıma değil; sol, sosyalist hareketin herhangi bir temsilcisi olarak çok daha uzun vadeli bir çalışma, çok daha uzun vadeli bir başlangıç olarak bunu vurgulamıştık ama ne yazık ki egemenler, sizin de bildiğiniz gibi, kendi amaçları doğrultusunda onlara hizmet edebilecek bir noktadan değişiklikler yapıyorlar ve buna kanunen riayet etmek zorunda bırakılıyorsunuz. Bundan dolayı bizim son dönemimiz hani az önce Fatsa'dan tutun Güney Asya'ya, Meksika'ya, Arjantin'e, Brezilya deneyimlerine değinildi. Dilerim Aknehir'de sol, sosyalist, devrimci, halkçı bir belediyeçilik adına bir deneyim olarak konuşulur. Eğer geleceğe bir mihenk taşı kondurabilirsek, geleceğe bir umut da Aknehir'den yükselebilirse hem kendi, hem de birlikte çalıştığım iş arkadaşlarım yoldaşlarım ve Aknehir halkı adına büyük bir başarı olur bu. (Mübarek, 2013, 218).

Sonuç olarak; Toplumcu, halkçı, devrimci, sosyalist belediyeçilik anlayışı, tarihsel bağlamı güçlü, deneyim alanı zengin bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın farklı yerellerinde yaşanan deneyimler, bu anlayışın gelişmesi için bize farklı perspektifler sunmakta bu anlayış, daha çok sol ve sosyalist mücadele içinde şekillenmektedir. Yalnız bu deneyimlerin birikimi ile, sosyalist gelenek, sadece sınıf

temelli dar bir bakış açısının ötesine geçerek, çevre sorunları, kimlik mücadeleleri, toplumsal cinsiyet gibi olguları öne çıkararak, neo-liberalizmin dünya genelinde yaşattığı yıkıma karşı koymayı hedeflemektedir. Doğrudan demokrasi uygulamaları kapitalizmin sert hiyerarşik yapılarına (ekonomik ve siyasal) karşı çıkmakta yerel örgütlenmeler ön plana çıkarmaktadır. Bu anlamıyla sunduğu alternatifler tarihsel süreç içinde birikerek gelişmekte neo-liberal politikalara direnç gösterebilmektedir. Yukarıda tartıştığımız çerçevede toplumcu belediyecilik anlayışı dayanışma ekonomileri yaklaşımını destekler nitelikte görünmektedir. Elbette bazı riskler de söz konusu olabilmektedir. Özerk ve bağımsız birimler olarak dayanışma ekonomileri yapılarının yerel siyaset birimleriyle geliştirdiği iş birliği, bu yapıların devamlılığı açısından önem arz edebilmektedir. Her iki kurumun birbiriyle benzeşen politik-ekonomik uygulamaları ve katılımcı demokrasi anlayışları bu yapıları birbirine yakınlaştırabilmektedir.

Dayanışma ekonomileri ve toplumcu belediyecilik yaklaşımları, faydanın sosyalizasyonu açısından birbirini tamamlayıcı ilişkiler geliştirebilmektedir. Üretim örgütlenmesi bakımından geliştirdikleri iş birliği, yerellerin kalkınması için önemli olabilmektedir. Dayanışma ekonomileri yaklaşımı açısından öncü bir rol oynayan kooperatif yapıları ve bu yapıların yerel yönetimle kurduğu ilişki bu duruma örnek gösterilebilir. İzmir Büyükşehir Belediyesinin toplumcu belediyecilik uygulaması olarak değerlendirebileceğimiz Tire Süt Kooperatifi ile geliştirdiği ilişki, önemli bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. İki bin ortak sayısı ile Türkiye'nin en büyük süt kooperatifi olan Tire Süt, 2008 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi ile yapılan sözleşmede "üretime dayalı alım ve destekleme" anlaşması yapmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Tire Süt Kooperatifi'nden aldığı sütleri halka ücretsiz olarak dağıtmış üreticiyi destekleyerek süt alım fiyatlarını piyasanın üstünde belirlemiştir. Tefeci, komisyoncu ve tüccarları aradan çıkarmayı başaran İzmir Büyükşehir Belediyesi, küçük üreticiyi destekleyen politikaları ile 2016 yılında süt üretimini %440 artırmıştır. Doğrudan üretici ve tüketiciyi bir araya getirmeyi hedefleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi, halk süt büfeleri ve kooperatifin sütlerinin satıldığı bayiler kurarak alternatif dağıtım stratejileri geliştirmiştir. Tire Süt ve İzmir Büyükşehir Belediyesi iş birliği kapitalist egemen şirketlere ve neo-liberal tarım uygulamalarına bir tepki olarak ortaya çıkmakta kendi içinde alternatifler yaratan bir deneyim olarak

önemli bir noktada durmaktadır. Bu deneyim küçük üreticiyi örgütlenmesi ve yerel kalkınma adına önemli bir rol oynamakta aynı zaman kırsal ve kent arasındaki üretim-tüketim ilişkileri arasında bağ kurmaktadır (Yıldırım, 2019: 44-65).

Kooperatif, yerel yönetim ilişkisi açısından diğer bir örnek ise, İspanya’da özerk bir bölge olan Marinela’da yaşanmaktadır. Marinela Endülüs’ün Sevilla iline bağlıdır. Marinela’daki yerel yönetim, dikkat çekici bir şekilde kendisini kooperatif temelli bir belediye olarak tanımlamaktadır. Marinele deneyiminin kökeni, 1980’lerde yaşanan Endülüs köy komününe dayanmaktadır. Diktatör Franco’nun ardından köydeki seçimleri kazanan “Kolektif İşçiler Birliği Endülüs Sol Cephesi” (CUT-BAI) öncülüğünde, 1991 yılında, Marinele’da halkı vermiş olduğu mücadele sonunda Endülüs bölge yönetiminin kararıyla 1250 hektarlık alanı kamulaştırmıştır. 2012 yılında Belediye başkanı Juan Manuel Sánchez Gordillo (1979 yılından bu yana bölgenin belediye başkanı), bir gazeteye verdiği röportajda politik eğilimini “liberal komünist” olarak tanımlamaktadır. Halk meclislerinin kurulduğu Marinela’da halkın yönetime doğrudan katılımı sağlanmaktadır. Köylerde tarlalarda çalışan köylüler günde 6 saat çalışmakta bu çalışmalarının sonucunda 47 Euro para kazanmaktadır. Elde edilen gelirin fazlasıyla sosyal tesisler (park ve spor alanları) kurulmaktadır. Konut problemi olmayan bölge halkı aylık 15 Euro’ya 70 yıllığına ev kiralanmaktadır. Öğrencilere ücretsiz yemek dağıtan köy kantinleri dikkat çekmektedir. Ayrıca Brezilya ve Venezüella ile ilişkiler kurmakta elde ettiği köy ürünlerini Venezüella’ya ihraç etme girişiminde bulunmaktadır (Çaylak ve Şaylıkay, 2019: 1093-1094).

ÜÇÜNÜCÜ BÖLÜM

TUNCELİ’NİN TOPLUMSAL YAPISINA DAİR TARTIŞMALAR, ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ALAN BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Kavramsal Tartışmalar: Devlet, Kültür ve Kimlik

17. yüzyıl düşünürü Thomas Hobbes, devletsiz bir yaşamı “çirkin, kaba saba ve kısa” olarak nitelendirmektedir. Ancak tarihi etnografik veriler göstermektedir ki dünyada devletler şeklinde örgütlenmeyen pek çok toplum iç ve dış ilişkilerini düzenli bir şekilde yönetebilmişlerdir. Bu toplumlarda devlet şeklinde örgütlenen iktidar yapıları bulunmamaktadır. Dolayısıyla iktidarı sadece “zorlayıcı güç” ve “fiziksel şiddet” tanımıyla sınırlamamak gerekmektedir (Lavenda ve Schultz, 2019: 191). Foucault’a göre iktidar her yerde kendini var edebilmektedir. Foucault iktidarı sadece öznelere arası bir ilişki olarak görmemek, sınırlamamak gerektiğini düşünmektedir. Yani ona göre iktidarın; *eylem üzerinde bir eylem* olduğunu söyleyebiliriz (Vergin, 2012:147). Yalnız bu noktada, zorlayıcı gücü ve fiziksel şiddet kullanımını tekelinde bulunduran ve iktidarın en örgütlü aygıtı olan *devletler*, bu yönüyle diğer iktidar biçimlerinden ayrılmaktadır. Yani devlet şeklinde örgütlenen toplumlarda devletler, *meşru* olarak şiddeti kullanan iktidar aygıtları olarak karşımıza çıkmaktadır. Devleti, şiddet kullanan diğer aktörlerden ayıran noktalarından biri *meşrutiyet* gücüdür. Dolayısıyla iktidarın en örgütlü aygıtı olan devlet ile dönüştürme gücüne sahip olan şiddet arasındaki tartışma önemli gözükmektedir. O halde şiddet nerededir? Cinsiyet gibi şiddetin de kendi başına bir varoluşu yoktur. Tıpkı cinsiyet gibi kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıç noktası düşünme ve dil olan şiddet aynı zamanda tarihseldir. Bu anlamıyla tarihsel ve kültürel olan şiddet; inorganik, organik ve psişik olarak görünürlük kazanmaktadır (Çotuksöken, 2009: 10).

Özellikle modern devletlerin uygulayıcısı olduğu kurucu, koruyucu ve yıkıcı niteliğe sahip olan şiddet, meşru gücünün kaynağını hukuk yolu ile almaktadır. Benjamin’in kanıtlamalarına göre şiddet ile hukuk arasında sıkı bir bağlantı görülmektedir. Ona göre şiddet, hukukun temelinde yer almakta, hukukun güçlenmesi ve desteklenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Arendt ise hukukun geçerliliğinin sağlanması için şiddetle beraber aynı zamanda insanların aktif desteğine ihtiyaç

olduğunu belirtmektedir. Bu destek, şiddeti meşru kılan bazı düzenlemeleri içermektedir. Böylelikle Arendt, Benjamin'nin düşüncelerinin aksini düşünmekte ve hukukun temelinde şiddet değil, uzlaşya bağlı siyasal bir eylemin olduğuna dikkat çekmektedir (Geisen, 2009: 43). Arendt gibi Weber de devleti toplumun üzerinde egemenlik kuran siyasal bir örgütlenme olarak görmektedir. Sınırları belli olan bir toprak parçası üzerinde hâkimiyet kuran devletlerin egemenliği kalıcı ve süreklidir. Yukarıda da belirtildiği gibi devlet, iradesini kabullendirmek için fiziki zora başvurma tekeline sahip, meşru bir örgütlenme biçimidir (Vergin, 2017: 32).

Evans-Pritchard ve Fortes'in Sudan ve Etiyopya üzerinde yaptıkları incelemeye göre Nuer toplumunun devlet şeklinde örgütlenmedikleri görülmüştür. Nuerlerde merkezi bir otorite ve yönetim organı bulunmamaktadır. Kamu iktidarını sağlayacak bir gücün olmadığı, adalet ve yargı kurumlarının oluşmadığı gözükmektedir. Parçalar halinde bölünmüş olan bu toplumlar, sosyal antropologlar tarafından *segmenter* olarak tanımlanmaktadır (Vergin, 2017: 36). Dünyanın farklı yerlerinde geleneksel yaşamlarını sürdüren bu toplulukların, modernitenin kitlesel etkisine (en azından 20. yüzyıldaki şiddetiyle) maruz kalmayarak ciddi bir baskı altında kalmadıkları söylenmektedir (Başaran, 2012: 36). Örneğin; Afrika'da araştırma yürüten bazı antropologlar, geleneksel yaşamlarını sürdüren bu toplulukların, ekonomik faaliyetlerini akrabalık temeli üzerine örgütlediklerini gözlemlemiş ve bu ekonomik faaliyetlere *sülale üretim biçimi* olarak ifade etmişlerdir (Lavenda ve Schultz, 2017: 232).

Devlet biçiminde örgütlenen toplumlardan farklı olarak hiyerarşi, sınıf, statü gibi kavramların kaynağı maddi güç ve mülkiyete dayalı ilişkilerin olmadığı gözükmektedir. Toplumsal eşitsizliklerin temellinde daha çok cinsiyete dayalı ilişkilerin olduğu söyleyebiliriz. Yaşlı, güçlü ve savaşçı erkeklerin söz sahibi olması bu toplumların yaygın özelliklerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Güney Amerika'da Kızılderili topluluklarını inceleyen Clastres, bu toplulukların devletsiz oldukları gibi devlete karşı toplumlar olduğunu belirtmektedir. Bu toplumlarda siyasal rasyonalitenin yani siyaset olgusunun olmadığını belirten Clastres, Guarani Kızılderililerinde, şef olan bireylerin otoritesi kabul edilmektedir. Yalnız bu durumun avlanmada gösterdikleri üstün becerileri ve toplumu tehlikelere karşı korumalarından kaynaklandığının altını da çizmektedir. Balandier ise alan

araştırmalarına dayanarak her toplumda asgari düzeyde de olsa bir siyasal örgütlenmenin olacağını işaret etmektedir. Yani siyaset olgusunun evrensel bir fenomen olduğunu söylemektedir. Ona göre devlet evrensel bir fenomen olarak karşımıza çıkmamaktadır (Vergin, 2017: 36-42). Bu bağlamda devlet şeklinde örgütlenmeyen toplumlarda şiddet pratiği, meşru ve tekel bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Siyasal yönetim daha esnek, merkezi olmayan bir yapı olarak görünmektedir. Mülkiyet ilişkilerinden farklı olarak akrabalığa ve/ veya soya bağlı ilişkilerin toplumsal alanı düzenlediği bilinmektedir.

Hobbes ve batılı gözlemciler bu tarz yaşayan kabile toplumlarını “vahşi” ve “barbar” olarak görmektedir. Bu toplumların standartlara ne derece uygun olduğunu ölçmek için kendi toplumunun uygulamalarını temel ölçüt olarak kullanmaktadırlar. Antropologlar bu yaklaşımı *etnomerkezcilik* olarak tanımlamaktadır. Yani “onları”, “bizden” farklı kılan tüm özellik veya farklılıklar *etnomerkezc* bir bakış açısıyla *onların eksik yönleri* olarak kabul edilmektedir. Yalnız erken dönem antropologlar *kültür* kavramı ile bu tarz *etnomerkezc* yaklaşımların etkisini azaltarak farklı toplumlarda farklı kültürlerin yaşanabileceğini gibi her toplumun (sadece Batı Avrupa toplumunun değil) ya da bireyin bütünleşmiş kültürünün olduğunun altını çizmektedirler. Diğer bir deyişle *eşit derecede insani* olduklarını söylemektedirler. Kültür kavramı toplumlara ait, kendi içinde tutarlı, sistematik görünen dil, inanç, gelenek, dünya bakışı ve algılayışı dizisi olarak tanımlanmaktadır (Lavenda ve Schultz, 2019: 51-52).

Durkheim organik bir toplumun yapısını belirleyen 3 temel olgudan bahsetmektedir. Bunlar, iletişim (dil ve diğer iletişim araçları), dış koşullar (demografik ve ekonomik olgular) ve normatif kurallar (ahlak, hukuk) olarak sıralanmaktadır. Durkheim’ın takipçisi olan Racliffe Brown ise her toplumu özgün bir sistem olarak ele almakta sosyal ilişkileri ve kültürü, sosyal sistemin belirleyicileri olarak işaretlemektedir (İnalçık, 2004: 81). Dolayısıyla sosyo-kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkan toplumun yapısını Sorokin üç öğe ile açıklamaktadır. Sorokin toplumu anlamlar ve değerlerden oluşan manevi kültür, biyofiziksel araçlardan oluşan (ortam) maddi kültür ve toplumsal ilişkilerin (anamlı ilişkiler) tamamı olarak tanımlamaktadır (Kongar, 2002: 41-42). Geleneksel toplumlarda, manevi kültür ögesini inanç belirlemektedir. Dinsel inançlar sembollerle ve toplumsal araçlarla varlığını

sürdürebilmektedir. Din antropoloğu olan Geertz'e göre semboller inanç dünyamızın taşıyıcısı konumundadır. Durkheim ise sembolün eş anlamlısı olarak *ortak temsiller* terimini kullanmaktadır. Kültür bu yönüyle, semboller sistemi olarak karşımıza çıkmakta inanç ise bu semboller sisteminin önemli bir kaynağı haline gelmektedir. Dini inanç bir semboller kümesi ve/ veya formu olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca sosyo-kültürel yapı içinde inanç veya din bir toplumsal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Arslan, 2004: 192-193).

Biyoloji ve kültüre dayalı yapılan araştırmalarda iki alan arasındaki sınıflandırmalar kesin çizgilerle belirlenmemiştir. Bu durum kimlik belirlemek için fiziksel özellikleri veya kültürel özellikleri önemsiz hale getirmemektedir. Antropologlar tarafından ayrıntısı ile incelenen etnik gruplar, kültürel özellikleriyle diğer gruplardan ayrılmaktadır. Genellikle ortak tarih, din, dil ortak gelenekler gibi kültürel özellikler olarak sıralanmaktadır. Bir kültürel kimlik olarak ortaya çıkan ırk veya etnik kimlik karmaşık bir toplumsal düzlemde diğer benzer kimliklere karşıt olarak gelişmektedirler (Lavenda ve Schultz, 2019: 132).

Heisler'in belirttiği gibi çeşitli coğrafyalarda etnik gruplaşma biçimleri farklılaşmaktadır. Bu durum etnisitenin göreceli, sürekli yapılan bozulan ve durumsal karakterini ortaya koymaktadır. Kimlik ve etnisite arasındaki yakın ilişki vurgulanması gereken diğer noktalardan biri olmaktadır. Kişisel aidiyet ve öz tanımlama durumu önemli gözükmekte ve dışarıdan yapılan etnik kimlik tanımları yetersiz kalmaktadır (Aydın, 2018: 231-232).

Connolly ise akıl, haklar ya da ölümün zorunluluğu gibi evrensel ifade gruplarının, kimliği tüketemeyeceğini belirtmektedir. Kimlik bu noktada ne seçilmiş olandır ne de varlıkla uyumlu olmaktadır. Kimlik; genetik yapı, aile hayatı, tarihsel bakımdan özgül gelenekler, kişisel endişeler, özlemler ve talepler içermektedir. Bunlar kökleşmiş huylar olarak karşımıza çıkmakta ve bireyin doğasına bağlı olmaktadır (Connolly, 1995:160). Dolayısıyla kimlik bireyden başlayan toplumsal alana uzanan bir süreci ifade etmektedir. Yani bireysel olduğu kadar toplumsal oluşu, tarihsel düzlem içinde bir kolektif kimlik inşasına neden olmaktadır. Bu inşa etnik kimlik ve etnisitenin yaratılma sürecinde etkili bir konumdadır. Etnik grup daha çok azınlık grupların kendini tanımlaması üzerine kullanılan bir kavram olarak ortaya

çıkılmaktadır. Giddens ise bu grupları etnik azınlık olarak tanımlamakta sosyoloji de azınlık grubun üyelerini nüfusun çoğunluğuna göre dezavantajlı olarak tanımlamaktadır. Etnik azınlıkların bu durumu dilsel, dinsel, kültürel yani toplumsal bir olgu olduğu gibi siyasal bir olgu olarak da karşımıza çıkarmaktadır (Yanık, 2013: 229-230).

3.2 Cumhuriyet Öncesi Dersim Coğrafyasının Toplumsal Yapısına Dair Özgün Tartışmalar

Giddens, tarihçiler ile toplum bilimciler arasındaki yakınlaşmadan bahsederken sosyolojinin ve tarihin bu kadar iç içe olmaması gerektiğini savunmaktadır. Alan tartışmalarına bakıldığında sosyoloji ile coğrafya arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalar tarih ile sosyolojiye göre daha az görülmektedir. Coğrafya entelektüel açıdan daha az ilgi çekici bulunmaktadır. Yani tarih ve coğrafya aynı saygınlıkta görülmemektedir. Çok az sosyolog bu durumdan şikâyet etmektedir. Giddens, toplumsal kuramlarda zaman-uzam olgularının canlandırılmasını savunmaktadır. Araştırma sorununun odağını kuramlaştırmak için: zaman-uzamı, eylem, yapı ve bağlamsallığa kavuşturmak gerekmektedir. Dolayısıyla, bağlamsallık zaman olduğu kadar uzam da olmaktadır. Giddens, zamana göre uzam kavramının daha büyük bir saydamlığı sergilediğini düşünmektedir. Uzamsal düzenlemelerin zamansallık boyutu kadar temel önemini ortaya koymaktadır. Zaman ve uzamı birbirinden ayrı değerlendirmek yerine bu iki kavram ile düşünmek gerekmektedir. “*İnsanlar kendi tarihlerini yaptıkları kadar kendi coğrafyalarını da yapmaktadırlar.*” Durkheim, Ratzel, Braduel, Febvre, Blanche gibi toplumbilimciler tarafından coğrafya tartışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda toplumbilimle coğrafya büyük ölçüde ayrılmaktadır. Yalnız 1960’larda coğrafya ile sosyoloji arasındaki ilişki tekrardan canlanmaya başlamıştır. *Yeni coğrafya* bölgeselleşme kavramını bir kenara koyarak onun yerine uzamsal biçime daha soyut bir vurgu yapmaktadır. Giddens, bu durumu eleştirmekte bölgeselleşme kavramı yerine daha soyut uzamsal biçim modellerinin koyulmasını hatalı görmektedir. Bölgeselleşme toplum kuramında önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamıyla bölgeselleşme bütünüyle uzamsal bir kavram olmamakta ama bağlamların zaman –uzam öbekleşmelerini gösteren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısıyla bölgeselleşme sosyoloji için hem deneysel hem de kuramsal düzeyde önemli bir

görüngü olmaktadır. Bölgeselleşme makro ve mikro toplum bilim çalışmaları arasındaki yanıltıcı ayrımı düzeltmeyi sağlamaktadır. Aynı zamanda “*başka hiçbir kavram toplumun her zaman, kesin olarak belirlenmiş sınırları olan açık seçik bir birlik olduğu varsayımına karşı koymaya yardımcı olamaz*” (Giddens, 1999: 449-452). Bu bölüm, Giddens’in bu tespitinden yola çıkarak tartışılmaya çalışılacaktır.

Dersim coğrafyasının bir kısmında kalan Tunceli ili, Doğu Anadolu Bölgesinin yukarı Fırat bölümünde yer almakta ve 7774 km²lik bir alana sahip olmaktadır. Kuzeyinde Erzincan, güneyinde Elâzığ, doğusunda Bingöl, batısında Malatya, kuzey doğusunda ise Erzurum bulunmaktadır (Işık, 2012: 7). “Dersim, 1847’de teşkil edilen ve merkezi Hozat olan sancağın adı olup idari bir bölgedir. Fakat sınırları da zamanla değişmiştir” (Yıldırım, 2013: 42). Dersim’e ‘Farsça, “dâr” (kapı, ev) ve “sim” (gümüş) kelimelerinin anlamından hareketle “Gümüş Kapı” denildiği gibi; Desimli aşiretinden dolayı bu adın kullanıldığı da belirtilmektedir (Arabacı, 2017: 3). Bölgenin tarihi ile ilgili olarak arkeolojik kazılara göre Neolitik, Kalkolitik ve ilk Tunç Çağa ait verilere rastlanmıştır. M.Ö. 2000’lerde Dersim bölgesine Hurriler sonra sırasıyla Mitaniler, Hititler, Urartular, Medler ve M.Ö. 559’da Persler hâkim olmuştur. Kapadokya eyaleti adı altında Romalılara bağlanan bölge, M.Ö 20’li yıllarda Roma’nın bir ili haline gelmiştir. Sasaniler, Bizans ve Araplar arasında sürekli el değiştirmiştir. Daha sonra Bizans’a karşı bağımsızlığını ilan eden ve bölgeye hâkim olan Ermeni komutan Filaretos, Melikşah’ın gönderdiği Çubuk Bey’e yenilince bölgeye Türkler hâkim olmuştur. Son olarak 1473’te yapılan Otlukbeli Savaş’ı sonrası hâkimiyet Akkoyunlardan Osmanlı ‘ya geçmiştir (Sertel, 2013:270).

Tarihsel olarak devletlerin sürekli mücadelesine tanıklık eden bu bölgede toplumsal yapıyı incelerken, coğrafya önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmakta ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkiler ağına etkisi ve buna bağlı olarak toplumsal yaşamın şekillenmesindeki rolü ise dikkat çekmektedir. Ermeni seyyah Antranik, “bölgenin korku salan dağlarından, dipsiz vadilerinden ve sık ormanlarından kılavuzsuz özellikle, yöreyi iyi tanıyan yerli bir Kürt olmadan geçmenin imkânsızlığını vurgulayarak, “bölgeyi korkunç uçurumlar, sarp kayalar, yokuşuyla inişiyle dünyada eşi görülmemiş ve insan gücünün çaresiz kaldığı aşılmaz engeller” şeklinde betimlemektedir (Antranik, 2012: 60-61, akt. Deniz,2013: 72-73).

Yaklaşık 1518 endemik bitkinin bulunduğu bölgede, geleneksel olarak endemik türler; yakacak yakıt, gıda maddesi ve tıbbi ilaç olarak kullanılmaktaydı. Besin zincirinin altında ve üstünde bulunan vaşak gibi relik türler olmak üzere; ayı, domuz, kokarca, tavşan, dağ keçisi, dağ koyunu, tilki, sincap, kirpi, bozkurt, porsuk, sansar gibi türler de mevcuttur. Özellikle dağlara sığınanlar ve eşkıyalar için dağ keçileri zengin besin kaynağıdır. Dersim'in coğrafi konumu sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik durumunu derinden etkilemiştir. Özellikle "İç Dersim" diye adlandırılan Munzur Nehri'nin doğu yakası ile Pülümür Suyu'nun güney-batı yakasında kalan bölgede coğrafi etki oldukça belirginleşmektedir. Dağların yüksek ve engebeli yapısı nedeniyle ulaşımın çok zor olması dış dünyaya kapalı bakir bir bölge görüntüsü vermektedir. Tarım yapılacak arazinin de sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Onun dışında ekonomik mecburiyetten dolayı hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. Öte yandan toplumsal eylemlerde, değerlerde ve ilişkilerde coğrafyanın şekillendirdiği mekânsal bir biçimin olduğu görülmektedir. Çok eski zamanlardan bu yana Dersim'in toplumsal yapısı kabile ve aşiret şeklinde örgütlenmektedir. Coğrafyanın tamamına bölünmüş olarak yayılan Dersimli topluluklarda mülkiyet ilişkilerinin gelişmediğini ve buna bağlı olarak makro iktidar biçimlerinin görülmediğini söylemek mümkündür. Özellikle İç *Dersim* bölgesinde, toplumsal alanı ve yaşamı Alevi inancı ve inanca bağlı öğretinin düzenlendiğini söyleyebiliriz. Bölgeyi büyük bir kale gibi kuşatan dağlar Dersim ve komşu bölgeleri arasında kesin bir sınır oluşturmaktadır. Korunaklı ve zor bir coğrafyada dağlar aynı zamanda içerdekiler ve dışardakiler arasındaki sınırı çizmektedir. Dersim'deki mekânsal sınırlar insanların belli kalıplar içinde düşünmesine neden olmuştur. Bölgelere hâkim olma üzerine kurulan aşiret ilişkilerine ve bu bağlamda toplumsal alanda kurulan hiyerarşiye bağlı olarak meydana gelen tabakalaşmaya mekânsal sınırların neden olduğu söylenebilmektedir. Toplumsal yapının içine kapanık olması, dışarı ile ilişkinin olmaması, yakın bölgelerdeki gelişmelerden haberi bile olmayan ve kendi içinde muhafazakârlaşan bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle tabiata yoğun ve derin anlamlar yükleyen, doğayı kutsayan ve aynı zamanda toplumsal hareketin alt düzeyde kaldığı ilişki ile karşı karşıyayız. Coğrafya, bölgenin toplumsal kodları için belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmakta eşitsiz güç ilişkilerinde de belirleyici olduğu gibi bölgenin inançsal kodları üzerinde de etkisinin olduğu görülmektedir.

Mekânın, inanç sistemi üzerindeki etkisi bölge insanı için önemli gözükmektedir. Doğaya tapınma, bölgede yaşanan Kızılbaş-Alevi inancının bir kaynağı durumundadır. Bölgede insanlar dağlara, kuşlara, akan sulara, turnalara balıklara tanrısal bir ruh ve anlam yüklemektedir. Coğrafyanın hem koruyan hem de korkutan yönü, bölgede yaşayan insanlar tarafından kutsanmaktadır. Bu noktada coğrafya bölgede üretim biçiminden yeme içme alışkanlıklarına, sosyal ilişkilerden, inanç sistemine kadar her alanda etkisini göstermektedir (Gül, 2015: 159-182).

Mekân-insan, mekân-toplum, mekân-inanç ilişkisi bölge üzerinde belirgin bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Lefebvre, toplumsal şekillenme ile mekânın şekillenmesi arasındaki diyalektik bağa dikkat çekmektedir. “Mekân; zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla da tarihsel olanı birbirine bağlamaktadır.” Mekân-inanç ilişkisi bakımından Dersim Aleviliğinde mekân kültürü önemli bir yer tutmaktadır. “Bu kült mimari bir öz taşımaz, doğrudan coğrafyaya (dağlara, hayvanlara, akarsulara) bir anlam yüklemektedir.” Örneğin; Düzgün Baba, Sultan Baba, Sarı Saltık gibi dağlık alanlara veya Munzur Baba, Ana Fatma, Halbori, Gola Çetu gibi su kaynakları inanç mekânları arasındadır. Bu noktada, mekânın yeniden üretimi doğal alanlara anlam yüklenerek olmaktadır. (Halis,2019: 15-16).

3.2.1 Coğrafya-Devlete Karşı

Coğrafi özelliklerinden dolayı Dersim, tarih boyunca meşru otoriteden kaçanların sığındığı bir sığınak özelliği taşımıştır. Örneğin: 1212 tarihli Moğol saldırılarından kurtulmak için Erzincan, Erzurum, Palu havalisinin ovalarında ve dağ eteklerinde yaşayan pek çok aşiret; 12. yüzyıldaki Moğol hareketinin önünden kaçan aşiretler; İlhanlı döneminde bu devletin baskısından kaçan aşiretler; 1387 yılında doğu illerine Timur akınlarının başlaması üzerine birçok Türk boyu ve Akkoyunlu aşireti; 1473 yılında Akkoyunluların Osmanlı’ya mağlubiyeti üzerine Akkoyunlular ve onlara destek verenler; Yavuz tarafından Şah İsmail’e destek verdiği için cezalandırılanların pek çoğu içinde ordu yürütmenin neredeyse imkânsız olduğu Dersim coğrafyasına sığınmışlardır (Koçlar, 2011: 262-263).

Coğrafyanın bu sert yapısından dolayı diğer toplumlar ve iktidar yapıları ile etkileşim çok az olup bölgede yaşayan insanlar içe dönük ve marjinal bir toplum görüntüsü

vermektedir. Dersim, geçiş yerleri üstünde kuytu bir sığınak durumundadır. Sarp, engebeli arazi tabiatıyla üzerinde yaşayanları da kendisine benzetmiştir. “Dersim coğrafyası, devlete karşı itaatsiz, her dönem eşkıyalık, isyan hareketlerinin görüldüğü, yönetimlerin itaat altına almada aciz kaldıkları bir yöredir” (Arabacı, 2017: 5). Dolayısıyla Dersim coğrafyasında toplumsal yapıyı anlamlandırma çabamızda iktidar ilişkileri ve iktidarın en organize şekli olan devlet, önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgenin siyasi ve kültürel yapısının etkisiyle Dersim coğrafyasında yaşayanlar ve merkezi otorite arasında süregelen bir çekişme görülmektedir. Devlet ve Dersim çekişmesi döngüsel bir karakter üzerinde şekillenirken Dersim’in kendi toplumsal yapılanması dışarıdan merkezi otoritenin ve içerden kendi dinamiklerinin baskısı altında şekillenen bir nitelikte belirginleşmektedir (Deniz, 2013: 81).

Cumhuriyet öncesi Dersim’de yaşayan etno-kültürel topluluklar uzunca bir süre devlet biçiminde örgütlenmemiştir. Bu anlamıyla makro iktidar yapılardan kaynaklanan iktidar ilişkileri, toplumsal alan içinde hissedilmemektedir. Ermeni, Kürt, Türk, Rum, Alevi, Ortodoks, Protestan topluluklar hem kendi içlerinde hem de dışarıya karşı düzenli olduğu kadar çelişkili bir ilişki sürdürmektedir. Dersim coğrafyasında devletin toplumsal alanı düzenlemede vergi ve asker toplamanın ötesine geçemeyerek yetersiz kaldığı görülmektedir. Dersim’de yaşayan farklı kültürel topluluklar için devlet sadece dış ilişkilerde bir aktör olarak görülmektedir.

Devlet-Dersim tartışması akademik ve siyasi çevreler arasında uzun süredir devam etmektedir. Radikal gazetesi yazarı Ayşe Hür’ün yazdığı “Dersim Hakkında Kuyruklu Yalanlar” adlı yazı yukarıda çizilen tablonun aksidir. Devletin Dersim’deki otoritesini, Osmanlı döneminde 1897’de yapılan nüfus sayımı ile göstermektedir. Yapılan sayımda Dersim’in nüfusu; 98.712 Müslüman, 210 Rum, 14.757 Ortodoks, 314 Protestan ve 1 Yahudi olmak üzere 113.994 kişi olarak belirtilmektedir. Askerlikle ilgili Jandarma Umum Kumandanlığının 1932 gizli raporuna göre Ovacık ve Nazmiye ilçelerinde askere gitme oranı çok düşükken, Mazgirt ve Pertek bölgelerinde yüzde yetmiş seviyesindedir. Aynı şekilde Dersim bölgesinin siyasete katılımı belirtilmekte, Dersim’in 1908’de ikinci kez açılan Osmanlı Meclis-i Mebusanı’ndaki temsilcisi Dersimli Lütfi Fikri Bey ve 1920’de Ankara’da açılan

TBMM'ye Dersim'i temsilen Abdulhak Tevfik Bey, Diyab Ağa, Hasan Hayri Bey, Mustafa Ağa, Mustafa Zeki Bey, Ramiz Bey'in katıldığı anlatılmaktadır. Ayrıca bölgenin eğitime katılımına dair İzzettin Çalışlar, Dersim Raporu'nda Osmanlı döneminde 1891'de 170 talebeli altı medrese, 750 talebeli dokuz ilk mektebin olduğunu söylemektedir. 1935'te Tunceli ili kurulduğu zaman ise il genelinde 18 ilk mektep vardır ve talebe sayısının 1412 olduğu bilgisi verilmektedir. Hür o dönem Osmanlı'ya vergi vermeyen tek bölgenin Dersim olmadığını da altını çizmektedir.³⁶

Dersim bölgesi iktidar yapıları ile sürekli çatışma yaşamasının yanında, iktidar ile olan ilişkisini belli noktalarda kurmaktadır. Merkezi otorite ile kurulan ilişkiyi ve bölgenin özerk yapısını anlamak için hem resmi raporlar hem de yapılan çalışmalar doğrultusunda Dersim'i üç kısımda incelememiz önemli görülmektedir. "İç Dersim"den sosyal ve kültürel açıdan farklı olan devlet raporlarında "muti"³⁷ diye tanımlanan üçüncü kuşak bölge; "Mazgirt'in güneyi, Çarsancak, Pertek ve Hozat'ın kuzeyi, Çemişgezek ve Pülümür'ün Erzincan ve Erzurum'a taraf olan" bölgenin adıdır. "İç Dersim" bölgesinden farkı ise tarıma elverişli arazilerin olması ve genelde Sünni ve Türk kökenli ailelerin olmasıyla birlikte aşiret yapılarının esnek ve bazı bölgelerde aşiret yapılarının görülmemesidir. Köylü ve üretici, Ermeni, Kızılbaş Kürt ve Sünni Türklerden oluşmaktadır. İkinci kuşak diyebileceğimiz ara bölge ise "Kızıl Kilise, Pah, Mazgirt'in kuzey bölgesi ve Hozat'a bağlı Pilvenk, Karabalı ve Ferhatuşağı aşiretlerinin" yaşadığı alandır. Bu bölgede de tarımcılık geçim kaynağıdır. Aşiretlerin ağırlığı daha fazla görülmekte Pah dolaylarında yaşayan Alan aşireti Tanzimat'tan beri devlete hem vergi hem de asker vermektedir. Birinci kuşak olarak adlandırılan 1936'ya kadar devlete vergi ve asker vermeyen coğrafyanın sertliği nedeniyle devletlerin elinin ulaşamadığı "Munzur Nehri'nin doğusu ile Pülümür Suyu'nun güney-batısında bulunan "İç Dersimdir"³⁸ (Yıldırım, 2013: 43-45).

³⁶ <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/dersim-hakinda-kuyruklu-yalanlar-1232341>

³⁷ Muti: yumuşak başlı, boyun eğen anlamında kullanılan sıfat.

³⁸ İç Dersim bölgesi, Tunceli merkez, Ovacık, Mazgirt, Pülümür, Nazmiye ve Hozat ilçelerinin oluşturduğu bölgedir. Çalışmaya konu olan bölge, İç Dersim coğrafyasında yer alan, *Alevi-Kızılbaş-Kırmançki toplulukların* yoğun yaşadığı Ovacık'ta gerçekleştirilmiştir.

Devletin, Dersim üzerinde egemenlik kurduğuna veya kurmadığına dair yapılan tartışma Dersim coğrafyasının bölgelerine göre değişmekte üçüncü kuşak Dersim için kısmen iktidar yapılarının nüfuz ettiğini söyleyebiliriz de “İç Dersim” bölgesi için coğrafyanın sertliği ve aşiret yapılarının varlığı nedeniyle bunun pek mümkün olmadığını söylemek mümkündür. Bu bölgede toplumunun aşiret ilişkilerine göre örgütlendiği tarımsal faaliyetin dağlık olmasından dolayı Dersim’in diğer bölgelerine göre iktidar yapısının daha az olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal alanı düzenleyen, koruyan ve kurucu olan ana aktörler var olmadığından daha çok bölünmüş parçalar halinde yaşayan aşiretlerin varlığından söz edebiliriz.

3.2.2. İnanç Yapısı

Devlet otoritesinin bu bölgede kurulamamasının veya otorite ile iş birliğinin sağlanamamasının sebebi; Dersimlilerin yıllar içinde edindikleri deneyimler ve bu deneyimler sonucu ortaya çıkan belleğin yarattığı durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı’nın bölgeyi tehdit olarak görmesinin nedenlerinden biri bölgenin Kızılbaş inancına sahip olmasıydı. Dersim’de yaşayan Kızılbaşlar’a bakış açısı, Anadolu coğrafyasında yaşayan Kızılbaşlar’dan farklı değildi. Kızılbaş topluluklar gayrimüslimlerin dışında ayrı bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Bunun nedeni; bu toplulukların önceden olduğu gibi Safeviler ile iş birliği yapma, Anadolu’yu Safevi kontrolüne sokma ve İslam dünyasında ayrışma yaratarak Sünni kesimi zayıflatma riski olabilirdi. Osmanlı’nın bölgeye bakış açısını güvenliğin yanında inanç yapısının da şekillendirdiğini söyleyebiliriz (Yıldırım, 2019: 111-112). Bu noktada bölgenin inanç ve toplumsal yapısını anlamamız önemli görülmektedir. Dersim bölgesinde varlık gösteren Kızılbaş-Alevi inancı, bir yönüyle doğayı merkezine alan ve doğayı kutsayan bir temelde gelişmiştir. Diğer taraftan doğa merkezci inanç sistemini kaybetmeden İslam ve Hıristiyanlık dinlerinden de etkilenmiştir. İnanç yapısının bir çeşit sentez olduğunu söylemek mümkündür. Doğayı merkezine alan Kızılbaş-Alevi inanç sistemi, inanç sistemini merkeze alan aşiret ilişkileri, kendi içinde ve dışarıda devlet ile sürekli çatışan aşiret yapıları söz konusu olmaktadır.

Alevi topluluklarının Balkanlardan, Ortadoğu ve Kafkaslara uzanan farklı coğrafyalarda, farklı yaşam tarzları ve dillerle zenginleşen kültürel bir yapıya sahip

oldukları görülmektedir. Alevi toplulukların yaşadığı coğrafya ve kültüre göre sosyal yapıları, bu yapıların örgütlenme modeli ve inanç biçimleri değişmektedir. Alevilik, İslam ve Hristiyanlık gibi büyük dini sistemlerden daha eski bir tarihe uzanarak kendine özgü yaşam tarzı pratiğini oluşturmuş kendine özgü düşünsel inanç biçimi olarak ifade edilebilir. Alevi toplulukları birbirine teolojik ve etno-kültürel açıdan benzerlikler gösterirken, yaşadıkları geniş coğrafyadan dolayı yaşam tarzları ve konuştukları dil gibi faktörler farklılık göstermektedir. Türkiye’de Bektaşilik, Kızılbaşlık, Tahtacı, Yörük, Abdal veya Caferi gibi isimlerle tanımlanan hem dini ritüel hem de yaşam tarzı olarak birbirinden farklı “Alevi inanç biçimleri” vardır. Örneğin Caferi (Şii) Alevi toplulukları ile Dersim’de yaşayan Raa Haqi (Hakikatin Yolu) Alevi inancı arasında ciddi kozmolojik farklar bulunmaktadır. Çoğunlukla Dersim bölgesinde yaşayan Alevi Kürtler’ in Ortadoğu’da çoğu topluluk gibi aşiret tipi örgütlenme modeline sahip olduğu görülmektedir. Yarı göçebe ve yerleşik olan bu topluluklar etno-kültürel ve sosyo- politik açıdan çevresindeki topluluklara göre değişiklik göstermektedir. Dersim’de yaşayan Alevi toplulukların sahip olduğu “kast sistemi” onu diğer Alevi topluluklardan ayrı kılmaktadır. İslam peygamberiyle kan bağına sahip olan “seyit aileleri” aşiret tipi örgütlenen toplumun merkezinde bulunmaktadır. Seyit aileleri toplum içindeki meşru otoritesini ve tartışılmaz iktidarını peygamberle olan “kutsal soy” bağından almaktadır. Güç sahibi olan seyit aileleri ve onlara tabi olan “talip” aşiretler bazı alanlara hâkim olmaktadır. Kutsal ailelerin yani seyit ailelerin içinde bulunan kutsal aşiretler tarihsel süreçte ve demografik artışın etkisi ile ana kollardan koparak alt soy grupları oluşturmuştur. Kutsal aşiretler kendi arasında dinsel politik bir hiyerarşiye sahip olmakta, diğer aşiretler ile arasındaki ilişkiyi net sınırlarla çizdiği görülmektedir. Topluluk kurallarına uymayan sınırları çiğneyenler ise topluluktan atılarak “düşkünlük” ile suçlanmaktadır. Bu toplumsal örgütlenme modelinde pir-rayber (rehber) talip kastları ortaya çıkmakta belli bir hiyerarşiye bağlı olarak kendi içinde ilişkiselliğini sürdürmektedir. Pir, yıl içinde talipleri gezmektedir. Sosyal sorunları görüşmekte ve çözmeye çalışmaktadır. Pir ile beraber cem tutulmaktadır. Pir yolculuğunu yaya olarak sürdürmekte ve ona birkaç kişi eşlik etmektedir. Bu yolculuk dinsel ve mistik bir karaktere sahiptir. Rayber (rehber) ise pirin yokluğunda dini ve sosyal konularda

yol gösteren kişi konumundadır. Talip ise bu hiyerarşinin en altıda bulunan pir ile raybere tabi olan kişi durumundadır (Gültekin, 2016: 48-54).

Cumhuriyet öncesi Dersim’de, inanç merkezli gelişen bu kast sisteminin en tepesinde seyit aileleri ve o ailenin bir ferdi olmak zorunda olan pirlar, onun altında rayberler ve en altta ise talipler bulunmaktadır. Pir, dede, ocak zadeler ve rayberlerden oluşan bir ruhban sınıfın vardır. Genellikle yoksul köylülerden oluşan talipler, ruhban olmayan sınıfa aittirler. Kapalı bir toplum görüntüsü veren Dersim’de yaşayan topluluklarda toplumsal hareketlilik yani kastlar arası geçiş yoktur. Kan bağı ve kutsal kabul edilen soy, kastlar arası geçişi net sınırlar içinde engellemektedir. Dersim’de yaşanan toplumsal tabakalaşmanın temelinde inanç sistemi bulunmakta sosyal ve ekonomik alanın her noktasında zuhur etmektedir. Dersim coğrafyasında gelişen feodal ilişkilerin toprak sahipliği üzerinden gelişmediği görülmektedir. Toplumsal yapısına ait özgünlüğünü bu noktada sağlamaktadır. Ruhban sınıfın iktidar devşirmesi geniş tarımsal arazilerin olmayışı nedeniyle toprak sahipliği üzerinden değil, daha çok inanç sistemi üzerindedir yorumunu yapmak yerinde olacaktır. Yalnız ruhban sınıfla ruhban olmayan sınıf arasında bir sömürü ilişkisi görülmemektedir. Ruhban sınıfa ait bir statü veya saygınlık ilişkisi demek daha doğru olacaktır. Alevi inancının öğretisi, sömürü ilişkisini engellemektedir. Aynı zamanda da özel mülkiyet ilişkilerinin gelişmediği görülmektedir. Aşiretler hâkimiyetlerini belli alanlar üzerinden kurmaktadır. Ekonomik alan ve siyasi alan inanç sistemi üzerinde gelişmesiyle birlikte net sınırlar ile ayrılmamaktadır. Kişiler sosyal statülerini mensubu olduğu aşiretten almaktadır. Örneğin; peygamber soyundan geldiğine inanılan bir aşiretin üyesi olarak doğan bir kişi, doğal olarak sosyal statü elde etmektedir.

Bölgede oluşan halkın inanç yapısı hetedoroksi ve çok yönlüdür. Bu durum inanç alanını karmaşık bir hale getirmektedir. İnanca bağlı gelişen siyasi, ekonomik ve sosyal alanın şekillenmesinde birbirinden farklı etkenlerin olduğu görülmektedir. Örneğin; kutsal soya bağlı ilişkilerin gelişmesinde İslam peygamberi önemli iken doğa ile yani mekanla kurulan ilişkilerde animistik öğeler öne çıkmaktadır. Dağa, taşta, suya, ateşe ruh atıf edilmekte ve dua edilmektedir. Dersim’de yaşanan Alevilik inancında Paganizm, Zerdüştlük, Yezidilik gibi dini sistemlerin etkisinden de bahsetmek mümkündür. Dersim’deki inanç sistemi bölgenin yerli halkına ait eski

inanç ögeleri, eski Türk inançları, İslam dini, Kürt kültürü ve Ermenilerin bu coğrafyada yaşamasından dolayı da Hristiyanlığın etkisi ile gnostik³⁹ (sentezci) bir yapıya sahiptir. Bu inanç sisteminden yola çıkarak Dersim’de gelişen sosyal ilişkiler için kabile ve feodal toplum ilişkilerinin iç içe geçtiğini söylemek doğru olacaktır.

3.2.3. Kızılbaş- Alevi Topluluklarında Etnisite Tartışmaları

Etnisite kavramı, antropologların ve aktivistlerin “ezilen halklara” yönelik ilgisinden dolayı kavramın siyasallaştırılarak işlevinden uzaklaştırıldığını söylemek mümkündür. Etnisite kavramı olarak bir anlama aracıdır. Etnik grupları anlamak ve bu grupların oluşum, kopuş, kırılma, canlanma süreçleri görebilmek için etno tarihsel boyutu ile bakmak gerekmektedir (Aydın, 2018: 219-231).

Modern dönemde etnisite ile politika arasındaki bağa dikkat çekmek gerekmektedir. Etnisitenin ulusçuluk/ulus-devlet ile çeşitli durumlarda örtüştüğü görülmektedir. Bir etnisitenin diğer etnisiteler üzerinde kurduğu hegemonik ilişkiden beslenerek ulusa dönüşmesi bu örtüşmenin yapay bir üretim olduğunu göstermektedir. Ulus-devlet içinde bulunduğu politika sonucu belirli bağlamlarda etnisiteye ihtiyaç duyarken etnisite ulusçuluk fikri dışında varlık alanı bulur ve herhangi bir ulusa ihtiyaç duymamaktadır. Etnik kökenin ulus-devletle tarihsel bir ilişkisi bulunmadığı, kültürel temelli ortak ata veya kökenden geldiği varsayılmaktadır. Dersim bölgesinde yaşayan Aleviler ortak ata ve köken vurgusunu, güçlü bir Horasan göndermesiyle ifade etmekte ve kendilerini Kırmanç olarak tanımlamaktadırlar (Halis, 2019: 12-13).

Tylor’a göre kültürel fenomenlerin ortaklığı, bir toplumun kendinden “biz” diye bahsetmesine ve bu toplumun kendi dışındaki toplumları “onlar” olarak kodlamasına neden olmaktadır. Ortak ata kültürüne ve mirasına sahip olan toplumlar belli tarihsel süreçlerden geçerek bir bilinç haline sahip olmaktadır. Bu bilinç, kültürel fenomenlerin toplamı olarak kültürel bir form haline gelmektedir. Toplumsal yapı ve buna bağlı olarak kültürel formun yeniden üretimi ile mekan arasındaki ilişki, etnisitenin oluşumunda belirleyici nokta durumundadır. Dersim Aleviliğinde mekân kültürünün yeri oldukça önemli ve mekânsal üretiminin coğrafyanın tamamını kapsadığı söylenebilmektedir. Dersim’de kendilerini Kırmanç diye tanımlayan insan

³⁹ Gnostisizm; Antik Mısır hermetizmini, Antik Yunan ezotizmini, İbrani geleneklerini, Zerdüştlüğü, bazı Doğu geleneklerini ve dinlerini, Hristiyanlığı eklektik bir tutumla sentezleyen, birçok tarikatın benimsediği mistik felsefeye verilen genel addir.

topluluklarının yarattığı kültürel ve tarihi değerler ayrıca ortak bir mekân pratiği üzerinden oluşmaktadır. Bu da mekânsal üretimin içinde şekillenen tarihi ve kültürel değerlerin dışında kalan grupların Kırmançların bir parçası olmadığı anlamına gelir (Halis, 2019, ss.12-16).

Dersim’de yapılan etnisite tartışmaları kültürel bağlamın çok yönlülüğü ve bölgede yaşayan halkların çeşitliliği nedeniyle sürekli tartışma konusu olmuştur. Günümüzde ise kültürel bağlamından koparak politik bir alana taşınmıştır. Tunceli’de yaşayan nüfusun çoğunluğunu Alevi Kürtler oluşturmakta, Alevi Kürtlerin tarihsel yerleşim alanı olarak Dersim coğrafyası sınırları karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de Kürt Alevi topluluklarının Kurmanci ve Kırmancki dillerini konuştukları bilinmektedir. Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan bu dillerin birbirinden bağımsız olup olmadıkları konusu politik bağlamı güçlü ve derin bir tartışmayı ima eder. Kurmanci Kürtçe olarak Kırmancki ise Zazaca olarak bilinmektedir. Kırmancki’nin yani Zazaca’yı Kürtçe’nin bir lehçesi olarak tanımlayan görüş “Kürt ulusalcılığını” işaret etmekte Zaza ulusalcılığı savunan görüş ise Kırmanck’nin ayrı bir dil olduğu ifade etmektedir. Bilim dünyası ise ikisinin ayrı diller olduğunu işaret etmektedir. Yalnız günümüzde Alevi Kürtlerin çoğu Türkçe konuşmaktadır. Dersim coğrafyası başta Tunceli’de yaşayan Alevi Kürt toplulukları ve çevresinde yaşayan Alevi Kürt toplulukları için “kutsal toprak” haline gelmiştir. Bunun nedeni; Tunceli yani *İç Dersim* bölgesinde bazı kutsal ailelerin yaşaması coğrafyayı kapsayan “etno-dinsel” kimliğin varlığı ve güçlü bir sosyo-politik yapının bulunmasıdır. Bu bağlamda Dersim bir kültür alanıdır. Yani Dersim’i kültürel bir coğrafya olarak tanımlamak mümkün gözükmemektedir. Antropoloji literatüründe popüler bir kavram olarak karşımıza çıkan “kültürel alan veya kültürel çevre” kavramları etnolojik bir perspektifle üretilmiş, birbiriyle ilişkili maddi ve manevi kültür öğelerini sınıflama, ortaya çıkma ve yayılma süreçlerini tespit etmek ve tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kavramsallaştırma toplulukların üretim, yaşam ve düşünüş biçimlerinin boyutları ve ortak karakteristik özelliklerinin tanımlanması amacıyla günümüzde kullanılmaktadır. Ayrıca kültürel ortaklık gösteren bu toplulukların, coğrafi dağılımlarının sınıflandırılmasında bu kavrama sıklıkla başvurulmuştur. Kültürel ve coğrafi tanım olan Dersim için bu tanıma kullanabiliriz. Bu bağlamda “*kutsal ailelerin*” ve “*kutsal mekânların*” merkezi olan *İç Dersim* yani Tunceli’dir.

Dolayısıyla bu geniş kültür alanı sadece Kurmanci ve Kırmancki konuşan Alevi Kürtleri değil aynı zamanda kimi diğer Alevi topluluklarını da içine almaktadır (Gültekin, 2019: 197- 202).

Sonuç olarak, Dersim'in toplumsal yapısını anlamlandırmak, bu coğrafyada gelişen toplumsal olgu ve süreçleri belli tanımlar ve ön kabulü yapılmış bir teoriye dayandırmak mümkün görünmemektedir. Bugünlerde sosyal teori açısından genelleme, tanım, genel kavram ve kalıplar sorunlu bir yaklaşım yaratmaktadır. Öte yandan "Dersim kültür alanı" kavramsallaştırması, tarihi ve kültürel bir coğrafya olarak Dersim bölgesi için birçok değişkenin farklı açıdan birbiriyle ilişkisini ifade etmektedir. Yalnız bu kavram anlamlılığını hem bölgede yaşayan çok çeşitli kültürel topluluklardan hem de inanç sisteminin sentezci yapısından almaktadır. Dersim/Tunceli sınırları belli olan bir alan olma özelliği dışında çevresiyle onu ayıran sosyal kültürel bağlamda bir "anlamlılık" alanıdır. Mumford'a göre öz tarihin bulunduğu yer olan kent, bir toplumun güç ve kültürünün azami ölçüde yoğunlaştığı bir noktada durmaktadır. Toplumsal etkililik ve anlamlılık olmak üzere her iki alanda da yaşamın farklı ışınlarından yayılan ışınların odaklandığı entegre olmuş sosyal ilişkilerin bir formu ve sembolü olmaktadır (Deniz, 2009: 1).

Dersim'de toplumsal alandaki değişkenleri incelerken doğa (mekân)-insan ilişkisi ve bu ilişkiselliğin diğer değişkenlere etkisi yeniden toplumsal üretimin bir dinamiği konumunda durmaktadır. Dersim'de *mekânsal kutsallık*, bölgenin tarihsel bağlarının gelişmesine, geçmiş ve gelecek arasında köprü kurarak tarihsel varlığını sürdürmesine olanak sağlayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. *Mekânsal kutsallığın* tarihsel bağlamının iki yönü dikkat çekici görünmektedir. Bunlardan biri doğaya tapınmanın bir türü olarak kutsal mekânlar ve ziyaretler üzerinden doğa ile ilişkilendirilirken diğeri ise ata kültü olarak aşiret ve ocakların Alevilik içinde konumlanması bu konumlanmanın sonucu olarak tek tanrılı dinlerle temas kurulmasıdır. Bölgede hem doğa ile hem de Alevilik ile kurulan bu ilişki biçimi oluşan inanç sisteminin özgünlüğünü işaret etmektedir. İnanç sistemine bağlı olarak kurulan bu ilişki biçimi kimliğin ve kişiliğin oluşmasında, öğretilmesinde, tanımlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Etno-dinsel çerçevenin yani Kürt ve Alevi olma durumunun, doğayı kutsama ilişkisinden etkilendiğini, anlam bulduğunu ve kendine yaşam alanı yarattığını söylemek mümkündür. Bu anlamıyla *Dersim*;

kültürel, coğrafi ve tarihi özelliklerin dışında sosyal dokuyu ve bu sosyal doku içinde kimlik ilişkilerini de belirleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Deniz, 2009: 1-3).

Dersim coğrafyasının iktidar ile kurduğu ilişkiler sınırlı bir şekilde gelişmekte Cumhuriyet öncesi dönemde devletler bölgede tam anlamıyla hâkimiyet kuramamaktadır. Bu nedenle içine kapalı ve devlet-dışı topluluklar olarak yaşamaktadırlar. Toplumsal tabakalaşma inanç temelli gelişmektedir. İnanç sistemi ekonomik-siyasi-sosyal hayatın düzenlenmesinde önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok kültürel grubun yaşadığı coğrafyada çalışmamız açısından en çok Kızılbaz Alevi ve Kırmancki kültürel topluluğu üzerinde durulmuştur. Tartışmanın devamında Tunceli'ye dair güncel tartışmalar ve cumhuriyet sonrası tarihsel bağlam birlikte ele alınacaktır.

3.3 Cumhuriyet Sonrası Tunceli'ye Dair Sosyo-Ekonomik Tartışmalar

Bu bölümde Tunceli'nin cumhuriyet sonrası sosyo-ekonomik yapısı incelenecektir. Cumhuriyet sonrasında, Dersim/Tunceli'nin sosyo-ekonomik yapısının geçirdiği değişim tartışılmaya çalışılacaktır. Dayanışma ekonomileri yaklaşımı açısından önemli bir yerde duran bölgede yaygın olarak görünen yerğat⁴⁰ geleneğine değinilecektir. Ardından bölgede kolektif bir üretim biçimi olarak karşımıza çıkan Geyiksuyu/Deşt toprak işgali üzerinde durulacaktır. Ovacık'ta gelişen kooperatifçilik deneyiminin tarihsel arka planı sosyo-ekonomik açıdan ele alınmaya çalışılacaktır.

Cumhuriyetle birlikte Dersim olan bölgenin adı Tunceli olarak değiştirilmiştir. 25 Aralık 1935'te 2885 sayılı Kanunla beraber Erzincan'ın Pülümür, Elazığ'ın Nazımiye, Hozat, Mazgirt, Pertek, Ovacık ve Çemişgezek ilçeleri, Tunceli'ye bağlanmıştır. 1946 yılında Kalan kasabası Tunceli'nin il merkezi haline gelmiştir.⁴¹

Türkiye İstatistik Kurumu 2019 verilerine göre Tunceli ilinin nüfusu 84.660 kişiden oluşmaktadır (TÜİK, 2019). Tunceli, TÜİK'in 2015 "eğitim boyutu endeksi" verilerine göre ilk sırada yer almaktadır. Tunceli'de, 2016-2018 yılları arasında kadın cinayeti görülmemektedir. Türkiye'de en az çocuk gelinin olduğu il olarak karşımıza

⁴⁰ Toplumsal seferberlik maksatlı birbirlerine veya ihtiyaç sahiplerine iş yapmak için organize olan, bir araya gelen insanlar topluluğu, imece kültürünün bölgedeki adı.

⁴¹ <http://www.tunceli.gov.tr/hukumet-konagi-tarihce>, Erişim Tarihi: 09.06.2020

çıkmaktadır. TÜİK'in 2018 "illere ve cinsiyete göre mutluluk düzeyi" verilerine göre Türkiye'nin en mutsuz ili Tunceli olmaktadır. (TÜİK).

1938'de yaşanan devlet müdahalesi ve buna bağlı olarak zorunlu göç hareketinden sonra bölgenin sosyo-ekonomik yapısında büyük bir yıkım yaşanmış, ekonomik açıdan hayvancılık ve tarımsal faaliyetler durma noktasına gelmiş genel olarak coğrafyada bölgesel kıtlık durumu yaşanmıştır (Aktağ, 219: 28-31).

1938'de yaşanan sürgünden sonra bölgede yaşayan bazı Ermeniler duvar ustalığı ve semercilikle uğraşmakta, halkın bir kısmı ise tuz ticareti yapmaktaydı. Bazıları ise vergi ödemek adına yol inşaatında çalışmakta ya da bölgede yaşayan zengin ağalara hizmet etmekteydi (Aktağ, 2019: 33-35).

Tunceli'de politik tartışmalarının ana hattı, 1938'de yaşanan devlet müdahalesi üzerinden şekillenmektedir. Aktüel sanatsal ve kültürel üretimin ana kaynağı 1938'de yaşanan olaylar olarak gözükmektedir (Sözen, 2013: 250). Tunceli'de 1938'de yaşanan devlet müdahalesi, 1994'te yaşanan göç olayları ve bölgeye yapılan Hidroelektrik Santralleri (HES), bölgenin ekonomik yapısının üzerinde etkili olurken bir de siyasi tartışmaların odağında bulunmaktadır.

2019 yılında Aktağ'ın hazırladığı "Dersim'de Neo-liberal Dönemde Yeni Sermayenin Oluşumu ve İşçi Sınıfının Dönüşümü"⁴² adlı yüksek lisans tezi çalışması, bölgedeki emeğin tarihsel süreç içinde dönüşümüne ve 2000'li yıllarda sermayenin Dersim coğrafyasındaki etkisine dikkat çekmektedir. Aktağ çalışmasında çok kapsamlı görüşmeler gerçekleştirmekte tarihsel bağlam içinde bize Dersim'deki emeğin tarihine ilişkin zengin bir perspektif sunmaktadır. Aktağ'ın dikkat çektiği bir nokta da bölgedeki halk arasında dayanışma örneklerinden biri olan yerğat geleneğidir. Bu gelenek, bir tür imece örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolektif iş yapma kültürü olarak yerğat geleneği, 1938 öncesine dayanmaktadır. 1970'lerde bölgede sol siyasetin güçlenmesi ile bölgede çalışma yapan sosyalist politik yapıların bu geleneği tekrardan canlandığı görülmektedir. Aktağ, gerçekleştirdiği görüşmeler doğrultusunda, 1977-1980 yılları arasında politik propaganda için sosyalist öğrenci gruplarının bölgedeki köyleri dolaştıklarını ve gittikleri köylerde

⁴² Aktağ, Nülfir, (2019). *Dersim'de Neo-liberal Dönemde Yeni Sermayenin Oluşumu Ve İşçi Sınıfının Dönüşümü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET000690.pdf>, Erişim Tarihi: 21.06.2020

dayanışma, örgütlenme amaçlı üretici köylülerle beraber, kolektif bir biçimde, gönüllü çalışma yürüttüklerini belirtmektedir. Görüşmeci anlatımlarına göre zaten var olan “kolektif ürün hasadı” politik grupların varlığı ile düzenli ve sistematik bir hal almakta, diğer taraftan üreticiyi üretime teşvik etmekte yerğat geleneği Aktağ’ın deyimi ile politikleşmiş bir biçim almaktadır (Aktağ, 2019: 47-50).

1970’lerden beri bölgede bulunan silahlı politik grupların varlığı, elli yıla yakın süren çatışma ortamı Tunceli nüfusu içinde sivil bürokrat-asker-polis sayısının fazla olmasına sebep olmaktadır. Tüketim harcamaları daha çok kamu personelleri üzerinden gelişmektedir. Buna bağlı olarak hizmet ve ticaret faaliyetleri daha çok kamu personellerinin talebi üzerinden şekillenmektedir. Nüfus üzerinde en etkin grup kamu personelleridir. Ayrıca Tunceli, coğrafi konumu nedeniyle ekonomik açıdan az gelişmiş bir yapıya sahip olmaktadır. Sanayinin gelişmemiş olması, buna bağlı işçi sınıfının yokluğu, kentleşme sürecinin zayıf kalmasına sebep olmaktadır. Bu anlamıyla Tunceli, azgelişmiş “garnizon-memur şehri” görüntüsü vermektedir (Doğan, 2013: 309-310).

Yine 1979 yılında bölgedeki köylerden Geyiksuyu/Deşt’te gerçekleşen toprak işgali, kolektif üretim açısından önemli bir noktada durmaktadır. Sol, sosyalist grupların öncülüğünde gerçekleşen bu deneyim, o zamanın politik tartışmaları açısından dikkat çekici bir konumda yer almaktaydı. Yaklaşık 15-20 köyün katıldığı, 400’e yakın insanında bölge dışından geldiği ve bölgenin en büyük kolektif üretim deneyimlerinden olan Geyiksuyu/Deşt toprak işgallerinin sonucunda araziye ekim yapılmış ardından ise devlet müdahalesi ile karşı karşıya kalınmıştır. Daha çok o dönemki sol yapıların, topraksız köylüye üretim alanı açmak adına ve politik bir perspektif üzerinden gerçekleşen bu deneyim, bölgedeki üretim alanlarında yaşanan sorunlara karşı bir çözüm önerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köylü talebi üzerinden geçecek olmayan daha o çok dönemdeki yapıların öncülük ettiği ve öncülük eden gruplardaki bireylerin öğrenci olması (yani üretimle bağının olmaması) bu deneyimin boğulmasına neden olan etkenlerden biri olmaktadır (Aktağ, 2019: 50-54).

1990’ların ortasına gelindiğinde ise güvenlik nedeniyle bölgede uygulanan zorunlu göç uygulamaları, sosyo-ekonomik açıdan büyük bir tahribat yaratmakla birlikte göç

uygulamalarından önce %62 olan kır nüfusu, 2000'lerin başında %42'ye düşmüştür. 1994 zorunlu göç uygulamaları sonucu 420 köyden 287'si boşaltılmıştır. Tarım arazilerinin sadece %14'ü kullanılmış, hayvancılık ise mera yasaklarından dolayı %70 azalmıştır. 1991'de 841 ton olan fasulye üretimi 550 tona düşmüştür (Tuna, 2013: 190-191). Tunceli Barosu'nun 2003 yılında hazırladığı "Tunceli'de Boş Köy ve Mezraların Durumu, Köye Geri Dönüşte Engeller ve Çözüm Önerileri" başlıklı raporda, yaşanan göç hareketinin boyutları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Raporda göç öncesi 160 bin olan bölge nüfusunun bugün 80 bine düştüğü belirtilmiştir. Bölge genelinde 392 köyden 101'i boşaltılmıştır. Ayrıca köylere bağlı 300'e yakın mezranın göç yüzünden terk edildiği belirtilmektedir. Bölge genelinde boş olan köylerin oranı %26 olarak kaydedilmiştir.⁴³ Göçün etkisiyle Tunceli merkezde iş bulamayan birçok kişi başta Elâzığ olmak üzere büyük kentlere yerleşmekte bir kısmı ise Avrupa'ya göç etmektedir. Böylelikle üretim araçlarından ve topraklarından kopartılan köylü, mülksüzleştirilerek yoksullaşmakta buna bağlı olarak gittikleri yerde işçileşme sürecine girmektedir (Aktağ, 2019: 58).

Her bölgenin kapitalistleşme süreci birbirinden farklı ekonomik bağlam ve ayrı hızlarda gerçekleşmektedir. Bu yönüyle Tunceli'de sanayileşme süreci çok zayıf olmakta ve buna bağlı değişim yok denecek kadar az olmaktadır. Bu noktada az gelişmişlik kavramı üzerinden "*sermayenin birikim süreci ve sermayenin mekânsal olarak eşitsiz dağılımı*" ilişkilerini ortaya koymak, daha olası bir tanımlama sunmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin büyük şehirlerinde sermayenin birikimi süreci ile Tunceli arasındaki ilişki incelenmelidir. Sermaye birikimi süreci kentlerde yoğunlaşmakta sermayenin birikiminin yoğunlaşmadığı bölgelerde ise belli bir iş gücü akışı yaşanmaktadır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Tunceli'nin kırsal nüfusu, kent nüfusunun 5-6 kat fazlası iken 2010'dan sonra kentte yaşayan nüfus, kırdaki nüfusun 2 katına yaklaşmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de 1950'li yıllarda kentleşme giderek yaygınlaşmakta ve kent nüfusunda büyük bir artış gözükmektedir. Kentleşme aynı zamanda sermaye birikiminin yoğunlaştığı alanları göstermektedir. Tunceli 1960-1970 yılları arasında yurtdışına da önemli ölçüde göç veren illerden biri konumundadır. 1990'larda kırsal alana yönelik zorunlu göç uygulamaları, kır nüfusunun azalması neden olmuştur. Yani demografik özellikler açısından da

⁴³ <https://www.evrensel.net/haber/142756/tunceli-de-koyler-bos> , Erişim Tarihi: 21.06.1990

Tunceli, Türkiye'nin genel demografik yapısını çok geriden takip etmekte ve kentleşme olgusu henüz 2000'lerin başında ortaya çıkmaktadır. 2012 yılına geldiğimiz zaman ise bölge halkının %76'sının, kendi topraklarının dışında yaşadığı görülmektedir (Tuna, 2013:180-182).

Tunceli'de 1990'da kurulan organize sanayi bölgesinde inşaat malzemeleri üretimi, çağrı merkezi faaliyetleri, plastik saklama kabı üretimi, meyve suyu üretimi, yaş ceviz paketleme, bakliyat paketleme, PVC alüminyum doğrama, gıda işleme-paketleme, gıda ürünleri hizmeti sunan firmalar bulunmaktadır.⁴⁴

Bölgede 1999'da kolektif bir şirket olarak kurulan Munzur A.Ş, bölgede yerli sermayenin yükselmesi açısından dikkat çekici bir örnek olmaktadır. Munzur suyunun şişelenip Munzur A.Ş tarafından satılması birçok tartışmaya neden olmuştur. Tuna bu durumu Dersim'de toplumsal metalaşma sürecinin bir parçası olarak görmektedir. Dışarıda bulunan Tuncelili iş adamları, Tunceli derneklerine bağlı yönetici, siyasetçi ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun da aralarında bulunduğu bir grup, toplantılar gerçekleştirmekte ve yaşanan zorunlu göçün bölge ekonomisinde yarattığı yıkıma karşı çözümler aramaktaydılar. Bunun sonuncu Munzur suyu üretim tesisleri kurulmuş ve Munzur A.Ş projesi hayata geçirilmiştir (Tuna, 2013: 191-192).

2000'li yıllarda Şaroğlu ve Demir gibi lüks oteller aktif olarak çalışmaya başlamış Tunmar, Canmar ve Çarşım gibi büyük marketler yaygınlaşmıştır. Defacto ve Collezion gibi markalar bölgeye girmiştir. A101, BİM ve MİSAŞ gibi İslami sermayeye ait olan perakende marketler Tunceli piyasasındaki yerini almıştır (Doğan, 2013: 128).

2000'li yılların başında, neo-liberal sermayenin oluşum sürecine girdiği "garnizon memur kenti" Dersim'de, üniversitenin açılmasıyla beraber inşaat sektörü yoğunlaşmakta 2012-2013 yılları arasında 1300'e yakın bina yapılmıştır. Buna bağlı olarak kentin, sosyal dokusu önemli ölçüde bozulmuştur (Doğan, 2013: 326-327). Üniversitenin açılmasıyla beraber kentin tüketim harcamalarına öğrenciler de eklenmekte onun dışında genellikle yazları dışardan gelen tatilciler de tüketim harcamalarına dinamik bir biçimde katılmaktadır. Son dönemde kentin gelir kaynağında etkin belirleyici grubun, asker ve polislerin yanında öğrenci ve tatilciler

⁴⁴ <http://www.tunceliosb.org.tr/firmalar.php?uzmanlik=tumu>, Erişim tarihi: 26.06.2020

olması genel tüketim harcamalarının bu gruplar üzerinden şekillenmesine neden olmaktadır (Tuna, 2013: 189). Güvenliğe dayalı problemlerin son yıllarda azalması, kentteki turizm potansiyelini açığa çıkarmıştır. Vali Tuncay Sonel, 2019 yılında bölgeye 129 bin turistin geldiği belirtmiştir. Sonel, NTV'nin internet sitesinde yayımlanan habere göre şunları aktarmaktadır:⁴⁵

Munzur Nehri'nin 36 kilometrelik kısmı, Dünya Rafting Federasyonu tarafından Uluslararası Rafting Parkuru ilan edildi. 2018 yılı içerisinde Tunceli'de ilk kez Türkiye Rafting Şampiyonası, Türkiye Su Jeti ve Flyboard Şampiyonası, Türkiye Yamaç Paraşütü ve Akrobasi Şampiyonası düzenlendi. Yine 8-13 Haziran 2019 tarihlerinde Türkiye'de ilk kez Munzur Nehri'nde Dünya Rafting Şampiyonası yapıldı. Tunceli, Brezilya'dan Fransa'ya, Şili'den İtalya'ya, Çin'den Hindistan'a, Kosta Riko'dan Rusya'ya kadar 20 ülkeden 800 sporcu ve teknik heyetin katıldığı ve binlerce seyircinin izlediği şampiyonaya ev sahipliği yaptı.

2017 yılında yine İş-Kur, Munzur Üniversitesi ve Tunceli Valiliği'nin öncülüğünde tekstil fabrikaları açılmıştır. Sonel açılan fabrikaların kent açısından önemini şu sözlerle ifade etmiştir:⁴⁶

Açtığımız üç tekstil fabrikamızın birinden Almanya, Rusya, Polonya, İngiltere, Ukrayna, Fransa, İspanya ve Romanya'ya ihracat yapılmaktadır. 2017 yılında Tunceli'de çalışan kişi sayısı 8 bin 682 iken 2018 yılında bu sayı 11bin 438 'e yükselmiştir. Tüm bu çalışmalar sonrasında ilimiz ülke genelinde istihdamda iki yıl öncesine kadar son sıralarda iken şu anda genel istihdamda dördüncü, kadın ve engelli istihdamında ise birinci sıraya yükselmiştir.

Munzur Vadisi Milli Parkı'na yapılan ve yapılması planlanan barajlar bugün neo-liberalizmin bölgede uyguladığı en vahşi politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel düzeyde enerji sektöründe yaşanan rekabet ortamına bağlı olarak yapılan barajlar, Munzur Vadisinin sular altında kalmasına sebep olmakta ayrıca bölge, insansızlaştırma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır (Tuna, 2013: 194).

Sonuç olarak, tarihsel süreç içerisinde Tunceli'de kapitalist piyasa ilişkileri, bölgenin kendine özgü dinamikleri çerçevesinde şekillenmekte sermayenin oluşmasında devlet destekli yatırımlar önemli bir yere sahiptir. Son zamanlarda üniversitenin bölgeye girmesi ile inşaat sektörü gelişmekte turizm sektörünün ise canlandığı görülmektedir.

⁴⁵ https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/turizmin-yeni-gozdesi-tunceli,wODxs3NOHUO3gK6xwkRCcQ/_4-AWaUujE24-mF9ty1i5Q , Erişim Tarihi: 20.06.2020

⁴⁶ https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/turizmin-yeni-gozdesi-tunceli,wODxs3NOHUO3gK6xwkRCcQ/_4-AWaUujE24-mF9ty1i5Q , Erişim Tarihi: 20.06.2020

Buna bağılı olarak artık kapitalist ilişkilerin bölgeye sirayet ettiği 2000’li yılların sonunda, piyasanın Dersim coğrafyasında genelleştiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bölgenin tarihi açısından 1938’de gerçekleşen devlet müdahalesi ve 1994’te uygulanan zorunlu göç uygulamaları bölgenin sosyo- ekonomik yapısında önemli tahribatlara neden olmuştur. Zorunlu sürgün ve göç uygulamaları, binlerce yoksul köylünün topraklarından kopartılarak *mülksüzleşmesine* neden olmuştur. 1994 göç hareketinden sonra binlerce Dersimli topraklarından ayrılarak, büyük kentlerde *proleterleşme* sürecine girmekte, bunun sonucunda güvencesiz çalışma koşulları altında esnek piyasalarda yerini almaktadır.

3.4 Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, niteliksel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmacı, çalışma sahasını kavramak için, “toplumsal bağlama” dikkat çekmektedir. “Toplumsal eylemin” anlamını, ortaya çıktığı bağlama vurgu yaparak savunmaktadır. Bu noktada nitel araştırmacı, çalışmanın odağına işaret etmeden önce onu saran, değiştiren, oluşturan, dönüştüren ve üzerinde etki gücüne sahip olan olguların toplumsal bağlamını ortaya koymaya çalışır (Neuman, 2017: 234). Nitel araştırma, interdisipliner perspektifi benimsemekte, araştırma sorunsalını yorumlayıcı bir yaklaşımla, bütüncül bir şekilde ele almaktadır (Karataş, 2015: 62). Nitel araştırma gözlem, görüşme ve yazılı materyaller elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada kullanılan en yaygın yöntem, görüşme yolu ile bilgi toplama yöntemidir. Görüşme, görüşmecilerin deneyimlerini, duygularını, tutumlarını ve algılarını anlamlandırmak açısından, önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Karataş, 2015: 64). Bu doğrultuda çalışma, görüşme yöntemi ile yüz yüze sözlü bir şekilde, derinlemesine mülakat yoluyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerden izin alınarak ses kaydı alınmış, ardından deşifre edilerek alan hakkında ilgili dokümanlar toplanmıştır. Yalnız görüşmecilerden iki tanesi ses kaydı alınmasına izin vermemiştir. Söz konusu görüşmecilerle soru cevap şeklinde yazılı olarak mülakat gerçekleştirilmiştir. Yapılan deşifreler ile elde edilen veriler belli temalar üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler konu başlıklarına ve sorulara göre kategorilendirilmiştir. Dokümanlar yazılırken saha gözlemleri ve saha notlarından da yararlanılmıştır.

Araştırmacı niteliksel yöntemin imkânlarından faydalanarak, eleştirel sosyal bilim yaklaşımını benimsemektedir. Bu doğrultuda araştırmacı pozitivistin “değerden bağımsız bilim” (Neuman, 2017:128) anlayışının aksine eleştirel sosyal bilimin “eylemci yönelimi”ni tercih etmektedir. Eleştirel sosyal bilim anlayışına göre toplumsal araştırma politik ve ahlaki bir etkinlik olmaktadır. Bu noktada, araştırmacı bir değer konumuna bağlanmaktadır. Yani tüm toplumsal araştırma örnekleri zorunlu olarak bir ahlaki bakış açısı içermektedir. Eleştirel sosyal bilim anlayışı, bilimsel çalışmanın, politikanın dışında tutulması savını reddeder (Neuman, 2017: 151). Bu noktada araştırmacı, belli bir politik ve ahlaki tutum içinde kendini pozitivist neo-liberal anlayışın karşısında konumlandırmakta ve bu konumlanışın politik yönü sınıfsal bir içerik taşımakta ahlaki yönü ise liberalizmin insan doğasına ilişkin temel varsayımlarını reddetmektedir.

Diğer bir nokta ise araştırmacının alan ve görüşmecilerle olan ilişkisi yani “araştırmacının konumlanışı” meselesi olmaktadır. Bourdieu, araştırmacının kendi konumlanışı üzerine düşünmesi gerektiğini ve öz-düşünümsel (*self-reflexive*) olması gerektiğini savunur. Çünkü araştırmacı da toplumsal dünyaya gömülüdür. Dolayısıyla bakış açısı toplumsal konumlanışıyla iç içe geçmiştir. Bu nedenle Bourdieu’ya göre araştırmacının da toplumsal bir özne olduğunu inkâr etmek ve böylece onu bütün konumların, değerlerin, ilgilerin ve çıkarların üzerinde konumlandırmak araştırmayı ve üretilen bilgiyi nesnel hale getirmez. Aksine araştırmacı bu kaçınılmaz konumluluğun sorumluluğunu alarak ve bunun kendi bakışı üzerindeki etkileri üzerine düşünerek daha nesnel bir bilgiye ulaşabilir (2016: 28- 35). Bourdieu’ya kulak vererek bir araştırmacı olarak kendi konumlanışımı düşündüğümde araştırdığım saha ve görüşmecilerim ile belirleyici bağlarım olduğu ve bu bağların benim bakış açımı da etkilediğini söylemeliyim. Yani kendi toplumsal konumlanışım, bütün araştırmacılar için kaçınılmaz olduğu gibi araştırma sorunsalıyla ve sahamla kurduğum ilişkide etki göstermiştir. Çalışma saham ile en belirgin bağ, her ne kadar Tunceli’de (Dersim) doğup büyümemiş olsam da, “kök/köken” ilişkisidir. Tunceli ile aramda var olan aileden kaynaklı kökensel bağ, çalışma sahamda yaygın olan kültürel ve inançsal eğilimlerle, değerlerle, fikirlere, bakış açılarıyla ve yaşam biçimiyle oldukça tanıdık ve yakın bir ilişki kurmamı sağlamıştır. Öte yandan hem farklı şehir ve kültür deneyimlerim hem de sosyal bilim

öğrencisi olarak eğitim tedarikatı sayesinde Tunceli’de baskın olan kültürel formu ve yaşam biçimini “doğal” bir yapı olarak değil, diğer kültürel formlar gibi toplumsal ve tarihsel bir yapı olarak anlamam ve onu nesnel biçimde ele almamı kolaylaştırmıştır. Yine bu araştırmadaki konumlanışımın “içerlikli-dışarıklı bir konum (outsiders within)” olduğunu söyleyebilir (Wolf, 2009; Colins,1995). Bu konum sahayı daha derinden kavramam için bir ayrıcalık vermektedir. Saha ile başından beri araştırmacı olarak ilişki kurmam, görüşmecilerime ve gözlem yaptığım ortamlara karşı şeffaf olmam benim “bir arkadaş” veya “bir gönüllü” değil dışarıdan bir araştırmacı olarak orada var olmamı da sağlamıştır. Görüşülen ve gözlemlenen kişi ve ortamlara karşı bu şeffaf yaklaşım onlarla aramda analitik bir mesafe kurmamı kolaylaştırmıştır. Bu özdeşünümsellik ve analitik mesafe çabası çalışma sahamı ve verilerimi daha nesnel bir anlayışla ele almama imkan vermektedir.

3.5 Çalışmanın Konusu ve Sorunsalı

“Alternatif Bir Üretim Biçimi Olarak Kooperatifçilik: S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’nin Dayanışma Ekonomileri Açısından İncelenmesi” isimli bu çalışma temel olarak, küreselleşmenin hegemonik paradigması olan liberalizme karşı alternatif bir perspektif sunan dayanışma ekonomilerini konu edinmektedir. Bu noktada, çalışma “Küresel kapitalist üretim biçimine karşı alternatif üretim sistemleri geliştirilebilir mi?” ana sorunsalı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Çalışma bu sorunun cevabını, dünyada ve Türkiye’de endüstriyel uygulamaların kuşatması altında olan tarımsal alanlar içinde aramaktadır. Bu alternatif arayışı hem tarihsel bağlamı güçlü ve dinamik hem de deneyim alanı geniş ve zengin olan, kooperatifçilik hareketini karşımıza çıkarmaktadır. Çalışma bu yönüyle kooperatifçilik hareketini de konu edinmekte dayanışmacı yapıları bu hareket içinde aramaktadır. “Çalışmanın yapıldığı alanda gelişen kooperatifçilik deneyimi, dayanışma ekonomileri yaklaşımı açısından bize ne ifade etmektedir” sorunsalı bu çalışmanın diğer temel sorunsallarından biri olmaktadır. Başka bir temel sorunsal ise “Kooperatifte gelişen üretim ve çalışma ilişkileri, küresel kapitalist üretim ve çalışma ilişkilerine alternatif olabilir mi?” sorunsalı olmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma alanına dair bazı alt sorunsallar şu şekilde belirlenmiştir:

- Kooperatifte gelişen ilişkiler nasıl bir toplumsal dinamik içinde şekillenmiştir?
- Kooperatif işçileri açısından kooperatifte çalışmak ile diğer başka alanlarda çalışmak arasında fark veya benzerlik var mıdır?
- Kooperatif işçileri, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin örgütlenmesinde söz sahibi midir?
- İşçiler karar alma süreçlerine nasıl katılmaktadır?
- Kooperatifin tarımsal ve yerel kalkınmaya herhangi bir etkisi var mıdır?
- Kooperatif, hâkim şirket yapılarının hiyerarşik örgütlenmesine alternatif olabilir mi?
- Kooperatifte gelişen ilişkiler eşitlikçi, demokratik ve dayanışmacı uygulamalar çerçevesinde mi oluşmuştur?
- Dayanışma ekonomilerinin devlet ve piyasa dışı tanımı, kooperatif için ne anlama gelmektedir?
- İşyeri demokrasisi uygulamaları kooperatifte nasıl gerçekleşmektedir?

Yukarıda bahsedilen ana ve alt sorunsallar çerçevesinde dayanışmacı yapıların sunduğu alternatif yaklaşım değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.6 Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Türkiye’de kooperatifçilik çalışmalarına olan ilgi son dönem artmakta kooperatifçilik daha çok neo-liberalizmin yıkıcı etkilerine karşı bir çözüm yolu olarak değerlendirilmekteydi. Özellikle dünyada ve Türkiye’de 2000’lerde yükselen yeni kooperatifçilik hareketi kapitalizmin bireyci, rekabetçi, tüketime dayalı ilişkilerini reddetmekte ve daha çok gönüllü, eşitlikçi, demokratik ve dayanışmacı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kooperatifçilik hareketi açısından kooperatif ve belediye ilişkisi dikkat çekici olmakta, İzmir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifinin geliştirdiği ilişki yerel kalkınma açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda toplumcu belediyecilik uygulamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Kooperatifin kurulmasına öncülük eden, dönemin Belediye Başkanı Fatih Mehmet Maçoğlu, uyguladığı sosyalist belediyecilik anlayışı ile ülke genelinde

yazılı, sosyal ve görsel medyada büyük ilgi görmektedir. Kooperatifin toplumsal faydayı öne çıkaran uygulamaları (elde edilen gelir ile öğrencilere burs verilmesi, ihtiyacı olan ailelere yardım edilmesi) araştırmanın evreni olarak seçilmesinde etkili olmaktadır. Kooperatif işçileri, yöneticileri ve kooperatifle çalışan üreticiler olmak üzere toplam 19 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla örneklem kümemiz üç gruptan oluşmaktadır. Yönetici kümesinin içinde o dönem (2014-2019 yılları arası) kooperatifin kurulmasına öncülük eden Belediye Başkanı Fatih Mehmet Maçoğlu, ayrıca belediye azası olan bir kadın yönetici de dâhil edilmektedir. Örneklem modelindeki kümeler oluşturulurken olasılıklı olmayan örneklem metotlarından biri olan kartopu örneklem modeli seçilmiş tüm görüşmecilere kişisel bağlantılar yolu ile ulaşılmıştır.

3.7 Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, neo-liberal ekonomik politikaların eşitsizliği derinleştiren uygulamalarına karşı alternatif sunmayı hedeflemektedir. Bu amaç, ilk bakışta büyük bir iddia olarak görünse de bu çalışma iddiasını yerel ve tarımsal alanlar üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın asla neo-liberalizme küresel düzeyde alternatif olma iddiası bulunmamaktadır. Çalışmanın iddiası yerel düzeyde küreselleşmeye karşı alternatif sunan ve alternatif üreten sistemlerin incelenmesidir. Bunu incelemeyi dayanışma ekonomileri yaklaşımı üzerinden yapmaktadır. Özellikle kooperatiflerin işlevsel ve örgütsel biçimi, dayanışmacı yapıların ortaya çıkmasına kurumsal bir zemin sağlamaktadır. Bu noktada çalışma, dayanışma ekonomilerinin dayanışmacı yapılarını kooperatif hareketi içerisinde aramayı amaçlamaktadır. Yalnız dayanışma ekonomileri yaklaşımı genel ön kabulleri olan ve belirli varsayımlar içeren, sınırlar çizen ve evrensel bir model olma iddiasını taşımamakta dayanışmacı yapılar esnek ve geçirgen yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dayanışmacı yapılar genellikle yerel bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tepki doğrudan ve dolaylı yoldan piyasacı ve devletçi yapılara karşı gelişmektedir. Çalışmanın önemi dayanışma ekonomileri yaklaşımını, sahada incelemek ve ilgili alan üzerinden dayanışmacı yapıların ortaya çıkışını anlamlandırarak bu minvalde literatüre katkı sağlamaktır. Çalışma, tarımsal mekân içinde dayanışmacı yapıları aramakta bu noktada endüstriyel tarım uygulamalarına karşı bir alternatif arayışı

içinde olmaktadır. Çalışma, ülkemizde kapitalist tarım uygulamalarının durma noktasına getirdiği tarımsal üretimin canlanması açısından bir çözüm önerisi sunmayı da hedeflemektedir. Çalışmanın önemi, bu çözüm arayışını daha çok tarımsal kooperatifler içinde aramak ve tarımsal alanda dayanışmacı yapıların önemini ortaya koymak ve bu doğrultuda literatüre katkı sağlamaktır.

3.8 Görüşmecilerin Demografik Özellikleri ve Görüşmecilerin Tanıtılması

Bu bölümde görüşmecilerin demografik yapıları hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Görüşmecilerin alanla olan ilişkisi, kooperatifteki konumları bu sürece nasıl dahil oldukları alan notları doğrultusunda anlatılmaya çalışılacaktır. Tüm görüşmeciler yaş, medeni durum, eğitim, cinsiyet ve gelir durumlarına göre kategorize edilmiştir. İşçiler ise tam zamanlı, gönüllü ve yarı zamanlı çalışan olarak sınıflandırılmıştır. Kurum yöneticileri ise belediye ve kooperatif yöneticileri şeklinde ikiye ayrılmıştır. İlk olarak aşağıda verilen tabloda yönetici grubun demografik özellikleri verilmiştir. Ardından ise kurum yöneticileri kısa bir şekilde tanıtılmıştır. Kooperatif ve belediye kurumlarında bulunan yöneticiler K (K1, K2, K3, K4, K5) olarak kodlanmaktadır.

Tablo 3.1. Görüşme Yapılan Belediye ve Kooperatif Yöneticilerinin Demografik Özellikleri

Kurum Yöneticisi	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Gelir	Eğitim Durumu	Doğum Yeri	Çocuk Sayısı	Bağlı Olduğu Kurum
K1	Erkek	25	Bekar	2.000	Lisans	Ovacık	-	Kooperatif
K2	Erkek	28	Bekar	Belirtmedi	Lise	Adana	-	Kooperatif
K3	Kadın	37	Evli	Belirtmedi	Yüksek lisans	Tunceli	1	Belediye Azası

K4	Erkek	40	Evli	4.000	Lisans	Ovacık	1	Kooperatif
K5	Erkek	51	Evli	-	Lise	Ovacık	2	Belediye Başkanı

Kooperatifte kurum yöneticisi olan (K1), uzun yıllar Ovacık'ta yaşadığını sadece üniversite okumak için Ovacık dışına çıktığını belirterek üniversite yıllarında politik nedenler dolayı kısa bir cezaevi sürecini yaşadığını anlattı. Kooperatifin kuruluş süreci boyunca çalışmalara katılan K1, kooperatifi sahip olduğu sol sosyalist düşünceden dolayı bir mücadele alanı olarak gördüğünü dile getirdi. K2 ise Ovacık'a yeni geldiğini, bundan önce Adana'da yaşadığını sonradan Ovacık'ta kooperatif çalışmalarına katıldığını belirtti. K2'nin de kooperatifi bir mücadele alanı olarak gördüğü ve sol-sosyalist çizgide bir politik konumlanışının olduğu söylemleri üzerinden anlaşılıyordu. Belediye yöneticisi olarak görüşme yapabildiğim tek kadın görüşmeci olan K3, 2014-2019 yılları arası TKP'li belediyede meclis azalığı yapmış ayrıca kooperatifin kuruluş sürecinde çalışmalarda bulunmuştu. Ovacık'ta uzun yıllardır yaşayan K4 ise, kooperatifin kurucu yöneticilerinden biri olmakta aynı zamanda Ovacık'ta kafe işletmecisi olarak çalışmaktaydı. K5 (Fatih Mehmet Maçaoğlu) ise, 2014-2019 yıllarında Ovacık Belediye Başkanlığı yapmış, kooperatifin kuruluş sürecinde aktif olarak rol almış, benimsediği belediyecilik anlayışı ile Türkiye kamuoyu tarafından dikkat çekmiştir. Şu anda Tunceli Belediye Başkanlığı görevine devam etmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise kooperatifte 2017-2019 yılları arasında çalışmış veya halen çalışmakta olan görüşmeci işçilerin demografik özellikleri verilmiştir. Görüşmeci işçiler İ (İ1, İ2, İ3... İ10, İ11) olarak kodlanmaktadır. Ardından görüşmeci işçiler kısaca tanıtılacaktır.

Tablo 3.2. Görüşme Yapılan Kooperatif Çalışan İşçilerin Demografik Özellikleri

İşçi	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Gelir	Eğitim durumu	Doğum yeri	Çocuk sayısı	Çalışma durumu
İ1	Kadın	42	Evli	2.000	Ortaokul	Ovacık	2	Maaşlı-gönüllü
İ2	Erkek	39	Bekar	2.000	Lise	Tunceli	-	Gönüllü
İ3	Kadın	35	Evli	2.000	Lise	Adana	1	Maaşlı
İ4	Kadın	38	Evli	2.000	İlkokul	Ovacık	2	Maaşlı
İ5	Erkek	29	Bekar	2.000	Lisans	Ovacık	-	Yarı zamanlı ve gönüllü
İ6	Kadın	48	Dul	2.000	Okuma-Yazma yok	Ovacık	1	Yarı zamanlı
İ7	Erkek	29	Bekâr	Belirtmedi	Lisans	Ovacık	-	Maaşlı
İ8	Erkek	42	Bekâr	2.000	Lise	Ovacık	-	Maaşlı
İ9	Erkek	39	Bekâr	Belirtmedi	Ortaokul	Ovacık	-	Gönüllü ve maaşlı
İ10	Kadın	29	Bekâr	2.000	Ön lisans	Ovacık	-	Maaşlı ve Gönüllü
İ11	Kadın	38	Boşanmış	2.000	Ortaokul	Ovacık	2	Maaşlı

Kooperatifte, ilk önce gönüllü olarak çalıştığını belirten İ1, tarlada ve kooperatifin kargo bölümünde maaşlı olarak çalıştığını belirtti. Bir süre İstanbul'da yaşadığını belirten İ2, şu anda kooperatife bağlı kültür evinde gönüllü olarak müzik öğretmenliği yapmakta yerelde bulunan çocuklara müzik ve sanat dersleri

vermektedir ayrıca Ovacık'ta bir terzi dükkânı bulunmaktadır. İ3 uzun yıllar Adana'da yaşadığını ve çalıştığını sonrasında ise Ovacığa geldiğini belirterek kooperatife bağlı kadın tekstil atölyesinin ilk çalışanlarından olduğunu ifade etti. İ4, ses kaydı ile görüşme vermeyi kabul etmedi. Yazılı bir şekilde görüşmeyi kabul eden İ4, zorunlu göç uygulamaları sonucunda köyünü terk ederek uzun yıllar Denizli'de yaşadığını belirterek uzun yıllar tekstil atölyesinde çalıştığını, evlendikten sonra memleketine geri döndüğünü söyledi. İ5 üniversiteden sonra Ovacık'a geldiğini, yarı zamanlı ve gönüllü olarak kooperatifte çalıştığını belirtti. Üniversite okuduğu sırada kafelerde garsonluk yaptığını söyledi. İ6 eşini kanserden kaybettiğini belirterek evi kendisinin geçindirmek zorunda kaldığını söyledi. Bunun için kooperatife başvurduğunu ve kooperatifte ihtiyacı olduğu için çalışmaya başladığını söyledi. Kooperatife bağlı mandırada gıda mühendisliği yapan İ7 ise, bir süre Ovacık dışında çalıştığını, yalnız çalışma şartlarının ağır olduğunu bunun üzerine de kooperatifte çalışmaya başladığını ifade etti. Ovacıktan hiç çıkmadığını belirten İ8, kooperatife bağlı mandırada işçi olarak çalışmakta ve peynir yapımından sorumlu olduğunu ifade etmektedir. İ9 ses kaydı ile görüşme yapmayı kabul etmeyerek yazılı bir şekilde görüşmeyi kabul etti. Beş yıl politik sebeplerden dolayı cezaevinde kaldığını, ardından kooperatifle ilişkiye geçerek, gönüllü ve maaşlı çalıştığını söyledi. İ10 ise ön lisans adalet mezunu olduğunu, ondan sonra bir süre işsiz kaldığını, sonrasında kooperatifte iş bulduğunu belirtti. İ11 ise zorunlu göç uygulamaları sonucunda İstanbul'a yerleşmiş, burada tekstil atölyelerinde işçi olarak çalışmış, sonrasında eşinden boşanınca Ovacık'a yerleşmiştir.

Ardından Ovacık'a bağlı Koyun Gölü, Kızık, Yeşilyazı, Ada Köylerinde, kooperatifle çalışan üreticilerle görüşülmüştür. Üretici köylüler Ü (Ü1, Ü2, Ü3) olarak kodlanmaktadır. Üreticilere ait demografik özellikler aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Tablo 3.3. Görüşülen üretici köylülerin demografik özellikleri

Üretici	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Gelir	Eğitim durumu	Doğum yeri	Çocuk sayısı	Bağlı olduğu köy

Ü1	Kadın	60	Evli	3.000	Lise	Ovacık	4	Koyun Gölü
Ü2	Kadın	22	Bekar	1.500	Lise	Ovacık	-	Kızık
Ü3	Kadın	56	Evli	2.000	Okumamış	Ovacık	5	Kızık

Ü1, çok yoksulluk çektiğini belirterek çocuklarını zor şartlar altında büyüttüğüne dikkat çekti. Fasulye ekerek geçimini sağladığını ayrıca hayvancılıkla da uğraştığını ifade etti. Ü2 ise Kızık Köyü Buzlubağ mezrasının muhtarıdır. Kendisi bölgenin ilk kadın muhtarı olma özelliğine sahip. Babasının politik sebeplerden dolayı cezaevinde olduğunu, güvenlik nedeniyle Buzlubağ'a gidemediklerini bundan dolayı Kızık köyünde ikamet ettiklerini söyledi. Ü3 ise kooperatifin Kızık Köyü'nde gerçekleştirdiği ilk kolektif ekimde yer alan üretici köylülerden biri olmaktadır.

3.9 İlgili Alanın Tanıtılması ve S. S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Kuruluş Süreci

Tunceli ilinin kuzeyinde bulunan Ovacık ilçesi, il merkezine 65 km uzaklıkta bulunmaktadır. İlçenin kuzeyinde Erzincan, doğu tarafında Tunceli'nin ilçesi olan Pülümür ve merkez ilçe, güneyinde ise Tunceli'nin Hozat ilçesi, batısında ise yine Erzincan ilinin bir kısmı bulunmaktadır. İlçe dağların içinde 74 km² alana yayılan ovidan oluşmaktadır. 2000 genel nüfus sayımına göre köylerle beraber ilçenin nüfusu 8522'dir. Munzur Vadisi Milli Parkı içerisinde yer alan ve geniş arazilere sahip olan ilçenin en önemli geçim kaynağı tarımdır. Buğday ve fasulye üretimi yapılmakta yalnız zorlu kış koşullarından dolayı tarımsal faaliyetler üç ay sürebilmektedir. Yaz aylarında arıcılık yapılmakta yerel halk küçük çapta hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmaktaydı. Özellikle inanç bakımından kutsal bir niteliğe sahip olan Munzur Gözeleri (Ovacık merkeze 20 km) yaz ayında pek çok ziyaretçiye ev sahipliği etmektedir. İnsanların, bu bölgeye ilk kez ne zaman geldiğine dair net bir bilgi bulunamamaktadır. 639 yılında Tunceli'nin Hozat ilçesine gelen

Arap kavimlerinin bu bölge üzerinde hâkimiyet sürdükleri bilinmektedir. Munzur Çayı bölgedeki en önemli akarsuyu olmaktadır. “Kırmızı Benekli Alabalık” dünyaca bilinmekte ilçenin ürünleri arasında yerini almaktadır. 1071 yılında Malazgirt Savaş’ı sonrası Türk kavimleri bölgeye yerleşmiş 1230’larda ise bu bölge, Anadolu Selçuklu Devleti’nin egemenliğine girmiştir. Çaldıran Savaş ile Osmanlı sınırları içinde yer almıştır. 1839 yılında Hozat merkezli Dersim vilayetine bağlanan Ovacık, 1886 yılında Elâzığ vilayetine bağlanmıştır.⁴⁷

Ovacık’ta kurulan “Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi” ismini 1994’te yaşanan köy boşaltmaları sonucu kurulan ve 94 ismi verilen mahalleden almaktadır. Bu yönüyle 1994’te yaşanan köy boşaltmaları, bölge halkının hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Eski CHP Tunceli milletvekili avukat Hüseyin Aygün, Bianet’te yayımladığı makalede Ovacık’ta 41 köy, 102 mezranın köy boşaltmaları sonucu göç ettirildiğini ifade etmektedir.⁴⁸ Şerif Karataş’ın evrensel haber sitesinde yayımladığı makaleye göre o dönem “Olağan Üstü Hal” (OHAL) valiliğinin 1997 yılı raporlarına göre Tunceli bölgesinde 1994 yılında, 823 mezra, 183 köy, 8 bin 439 hane boşaltılmış, 41 bin 939 kişi zorunlu göçe maruz kalmıştır.⁴⁹ Dolayısıyla yaşanan bu göç hareketi ile Ovacık’ta tarımsal faaliyetler durma noktasına gelmiştir. Köylüler topraklarından kopartılarak mülksüzleşme sürecine girmiş bunun sonucunda büyük şehirlere giderek güvencesiz koşullarda proleterleşmişler. Yaşanan göç sonrası Ovacık halkı, başta sosyal olmak üzere ekonomik ve siyasal anlamda yıkıcı politikaların etkisi altına girmiştir.

2014 yılında Ovacık’ta yapılan yerel seçimleri Türkiye Komünist Partisinin (TKP) adayları olan Fatih Mehmet Maçoğlu kazandı.⁵⁰ Belediye başkanı olduktan sonra toplumcu belediyecilik uygulamaları ile gündeme gelen Fatih Mehmet Maçoğlu, sosyal, görsel ve yazılı medyada büyük bir ilgi ile karşı karşıya kaldı. Sosyalist Meclisler Federasyonu’nun⁵¹ (SMF) politik programı içinde yer alan, devrimci halkçı

⁴⁷ <http://www.tunceliovacik.gov.tr/ovacik-tarihi>, Erişim Tarihi 10.06.2020.

⁴⁸ <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/108510-iki-tarih-bir-felaket>, Erişim Tarihi: 10.06.2020

⁴⁹ <https://www.evrensel.net/haber/340018/ohalde-yakilan-koylerin-belgeseli-1994>, Erişim Tarihi: 10.06.2020

⁵⁰ <https://www.haberturk.com/secim/secim2014/yerel-secim/ilce/ovacik-787>, Erişim Tarihi: 10.06.2020

⁵¹ <https://www.sosyalistmeclisler.net/>, Erişim Tarihi:14.06.2020

yerel yönetimler anlayışını benimseyen Türkiyeli komünist başkan, uluslararası Alman haber kanalı Deutsche Welle'e (DW) verdiği röportajda Ovacık'ta uyguladığı üretim modelini ve toplumcu belediyeçilik uygulamalarını şu sözlerle ifade etmektedir:⁵²

Ovacık'ta yaptıklarımız hakkında yazdığımız çizdiğiniz aslında dünyanın birçok yerinde ve Türkiye'de farkındalık yarattık. Biz Ovacık'ta üretim alanlarının genişlemesiyle köylünün, işçinin aslında doğaya geri dönmesini ve kendi temel ihtiyaçlarıyla buluşması, bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir alanın üretime açılmasını sağladık. Toplum üzerinde bir kooperatif örgütlenme gelişti. Bu anlamda Ovacık aslında üretimle birlikte kooperatiflerin, halkın örgütlülük alanı oldu. Ovacık sosyalist bir anlayışı, özellikle; şeffaf olabilme, sorgulanabilme, halkla iç içe olma, halkla birlikte yaşayabilme kültürünü geliştirdi. Birçok şeyin satılmadan, birçok şeyin mümkünse yoksula, ihtiyacı olana destek verilmesiyle aslında sınıfsız ve sınırsız bir dünya hedefinin küçük de olsa bir destek kültürü gelişmeye başladı. Mesela belediyelere olan güven gelişti. Vatandaş bir sıkıntı yaşadığında, belediyenin küçük de olsa bir destek sunacağını biliyor. Ve bir de eğitim meselesi... Çocukların dışarıda okuması, bursların verilmesi, 150 çocuğa burs verilmesi, bilişim sınıfları kurularak bilimsel eğitime destek verilmesi, ekonomik sıkıntıları olan öğrencilere kitap, defter destekleri gibi şeyler; ama bunları yaparken de insanların hakkının korunması, doğanın kirletilmemesi, ekolojik dengenin korunmasının göz önünde bulundurulması da bizim siyasetimizin bir parçası haline geldi.

Ovacık'ta ortaya çıkan ve Türkiye kamuoyunda Ovacık modeli olarak geçen toplumcu belediyeçilik uygulamaları ülke genelinde sıklıkla duyulmaya başlandı. Belediye Ovacık'ta ulaşımı ücretsiz hale getirdi. Suya ulaşımın bir hak olduğunu söyleyen Maçoğlu, halktan sadece sembolik olarak (elli kuruş) su parası talep ettiklerini belirtti. Belediyeyi 1 milyon 150 bin lira borçla devralan TKP'li belediye, bu borcu 2018 yılında 642 bin liraya indirdi. Belediye işçilerinin maaşı 4 bin lira olarak belirlendi. Şeffaf belediyeçilik anlayışı doğrultusunda belediye binasına gelir gider tablosunun bulunduğu pankartlar asıldı. 2018 yılında 642 bin lira olan borca karşılık, belediyenin kasasında 600 bin lira bulunmaktaydı. Köylüyü üretime kazandırmak için 600 dönümlük hazine arazileri tarıma açıldı. Köylüler tarıma açılan

⁵² <https://www.dw.com/tr/ma%C3%A7o%C4%9Flu-toplum-yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1z-her-%C5%9Feyin-fark%C4%B1nda/a-48205197> , Erişim Tarihi: 10.06.2020

arazilere fasulye, nohut ve patates ekmeye başladı. Buradan elde edilen gelirlerle yoksul ailelere yardım, öğrencilere ise burs sağlandı.⁵³

FOX TV'nin yayınına katılan komünist Başkan Maçoğlu gazeteci İsmail Küçükkaya'nın "Siz Ovacık'ta ne yaptınız?" sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:⁵⁴

Aslında yaşanması gereken, yaşama dair, olması gereken bir şeydi. Ovacık'ta belki çok kısa şekilde tanımlarsak şöyle bir durum ortaya çıktı: Birincisi sosyalist bir belediyeciliğin, aslında yaşadığı coğrafyayla ilgili neler yapabileceğiydi. Mesela ilçenin fizibilite raporlarını çıkarıp, ilçedeki istihdama dair sorunların ne olduğunu öğrenme. İkincisi kadının üretim ve üretimdeki durumunun ne olduğunu öğrenme. Üçüncüsü belediyelere dair söylenen algıların, aslında hak edip edilmediği anlayışının da önemli olduğu birçok şey de manipüle edilen anlayışlarında olduğunu gördük. Bunun içinde şeffaflık meselesinin çok önemli olduğunu gördük. Bunun için Ovacık bizim için değerliydi çünkü istihdam sorunu vardı. Üretime dair, tüketim aşamasına gelmiş, en dip aşamasına gelmiş bir anlayışın orada nasıl hareketleneceğini, hareketlendireceğini aslında uygulamaya çalıştık. Bu bize şunu öğretti ; bize orada, arıcılık yapanın daha nitelikli daha kaliteli bal almasını sağladı. Bu bize doğanın temiz kalmasını, gelecekte çocuklarımıza, torunlarımıza temiz ve kullanabilir bir doğanın kalmasını sağladı. Üçüncüsü üretim anında hızlı bir dönüşümle, evdeki o bütçeye, bir katkı olmaya başladı. Bu çok değerliydi. Sonra belediye bunun bir parçası olup bunu Türkiye'nin farklı illerinde tüm dostlarımıza buranın dışında olan Dersim'in dostlarına, Ovacık'ın dostlarına ya da Ovacıklılara nasıl ulaşılabildiğini gösterdi. Bunu gördük aslında doğru bir şeyler yapmaya başladığınızda, bu topraklara attığınız tohumu çimlendirmeye başladığınız andan itibaren aslında Türkiye ve Türkiye'nin dışındaki tüm insanların nasıl baktığını gördük. Oradaki vicdanın nasıl buraya aktığını gördük. Bu bizim için çok değerliydi.

Toplumcu belediyecilik uygulamaları çerçevesinde, 2014-2019 yılları arası TKP'li Belediye Ovacık'ta halk meclisleri kurmakta halkın yönetime katılması için katılımcı demokrasi pratikleri geliştirilmeye çalışılmaktadır.

2014'te seçimi kazandıktan sonra, halk meclislerini kurduk. İlgi çok yoğundu. Biz seçim döneminde halk meclisinin oluşumunda, halka size iş vereceğiniz şeklinde bir talepte bulunmadık. Halka sizler yönetimde olacaksınız ve ne istiyorsanız ona göre şekillenecek dedik. Halk meclislerini bu şekilde oluşturduk. O süreçte birçok sorun yaşandı ve devletin baskısı yoğundu. Bu baskılar insanları biraz daha geri çekilmeye zorladı ve katılım azaldı (K3).

⁵³ <https://www.youtube.com/watch?v=JoCk56YIa1c> , Erişim Tarihi: 10.06.2020

⁵⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=JoCk56YIa1c> , Erişim Tarihi: 10.06.2020

Kültürel ve politik anlamlılık alanı olarak Tunceli coğrafyası ve bu coğrafyanın bir parçası olan Ovacık'ta, 2017 yılında Sınırlı Sorumlu Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kuruldu. Kooperatifin kurulmasına öncülük eden TKP'li belediyenin, toplumcu uygulamaları kooperatifin ayakları üstünde durmasında büyük rol oynadı. Kooperatifin kurulma sürecini kurucu yönetici şöyle aktarmaktadır:

Şimdi Ovacıkın normal yapısına baktığımızda biraz tarım, arıcılık bu gibi yerler yani doğal güzellikleri olan yerler, tarım, arıcılık, hayvancılık burada ön planda. Baktığımızda ise Türkiye genelindeki genel sorunlar tarım sahasında kırsallık, yerel sorunlar, üretim alanıyla birlikte vardı. Burada en büyük eksiklik aslında örgütlenme sorunu, tarımdaki en büyük eksiklik. Örgütlenme sorunu olduğu için buna nasıl çözüm getirebiliriz kısmında, arkadaşlarla beraber tartışmalar yürüttüğümüz de şöyle bir şey bulduk, daha önce zaten burada 2014'te bir belediye kazanımı oldu. Orda ilk belediye fasulye ekin, biz satarız dediğimizde üreticiler biraz mesafeli durdular. Yani olmayacağına inandılar. Özellikle belediyede o zamanki arkadaşlar toplantı falan yaptılar. Ekim kararı aldılar ve bunu sattılar. Köylü de bunun satıldığını gördükten sonra onlara bu durum güven duygusu aşıladı. Artık onlar ekmeğe karar verdi Yavaş yavaş belediye o sahadan çıkmaya başladı çünkü asıl ekmesi gereken üreticinin kendisi yoksa belediye ekip satmış, üreticiye bir katkısı olmadı mı, bu iş olmaz. Bu şekil başladılar. 2017 yılında da bir kooperatifleşme sürecine girilip işte asıl üreticiye, üretici örgütleyip üretimi onlara teslim etme faslı başlamış oldu (K4).

Özellikle neo-liberal politikaların yıkıcı endüstriyel tarım uygulamaları ve 1994'te yaşanan zorunlu göç, Ovacık'ta tarımsal alanı felç etmekte kooperatifin kuruluş ile tarımsal alanın tekrar canlandığını görülmektedir. Tarımsal alanın örgütlenmesinde belediye büyük rol oynamaktadır. Kooperatifleşme sürecine gidilmesinin nedenlerinden biri de politik koşullar olmaktadır. Kayyum atamaları veya seçimlerde yereli kaybetme ihtimali, kooperatifleşme sürecini hızlandırmaktaydı. Kooperatifleşme ile örgütlü üretici potansiyeli korunmuş sonraki süreçte kooperatif özerk ve bağımsız bir kurum olarak karşımıza çıkmıştır.

Kooperatif, 2018 yılında Kızık Köyü'nde 20 çiftçi aile ile 400 dönüm alanda kolektif üretim gerçekleştirmiş buradan elde edilen gelir ile öğrencilere burs, köylüye, ihtiyacı olan ailelere mali destek ve mazot yardımı yapılmıştır. Eşinin cezaevinde olmasından dolayı maddi zorluk çeken Ü3, Kızık Köyü'ndeki kolektif üretime katıldığını belirtmekte, elde edilen gelirin bir kısmının kendisine verildiğini ifade etmektedir. Kızık Köyü'nde gerçekleşen kolektif üretim deneyimini şu sözlerle anlatmaktadır:

Bizim köyün, Kızık köyü Derneği başkanı belediyeyle konuşmuş. Ortak bir şekilde fasulye ekildi. Benim eşim cezaevindeydi, eşim cezaevinde olduğu için destek amaçlı beni de ortak ettiler. Ben de o şekil kendilerine fasulye biçtim çalıştım. Gelirim o şekil oldu. Bizim köylüler vardı, sonra Elazığ'dan, Dersimden, Ovacıktan, yardım amaçlı bize destek vermesi için de arkadaşlar geldi. Birlikte biçtik. Fasulye biçtik, topladık, patosa verdik, önce biçtik, kurudu sonra topladık bir araya. Sonra patosa verdiler. Sonra fasulyeyi gönderdik belediyeye. Oradan geri bize geldi seçtik fasulyeleri. Bu sefer de seçtik, tekrar gönderdik onlar da satıp para kazanıyor. İşte düzenli bir şekilde günde biri fasulye sulayacak, ondan sonra nöbetçiler konuşuldu. Gece nöbetçileri fasulyeleri, nohudu bekliyordu. İşte biçilme toplu bir şekilde konuşuldu toplantıda şu şekilde herkes biçmeye gelecek, sonra toplanacak. Köyden biri de bizim başkanımız oldu, hani başkan olsun ki yönetsin (Ü3).

Bu anlamıyla Kızık Köyü'nde yapılan kolektif üretim kooperatifin ilk deneyimi olmaktadır. Birçok yerden gönüllü çalışanlar üretime destek sunmuş ve elde edilen gelirin bir kısmı ile yoksul hanelere yardım edilmiştir.

2018 yılında⁵⁵ kooperatif Tunceli genelinde 371 üreticiyle sözleşme yapmış, 400 tona yakın ürün satın almış, bunun karşılığında üreticiye 5 milyon liraya yakın gelir sağlamıştır (Yıldırım, 2019: 67).

Kooperatif bugün, bal ve arı ürünleri (polen, propolis, süzme, petek ve karakovan balı), reçel ürünleri (dut pekmezi, elma ve süt reçeli, kuşburnu ve ekşi elma marmelatı), tuzlu leblebi, armut elma ve dut kurusu, doğal kaynak tuzu, süt ürünleri (çökelek, salamura peyniri, tulum ve tandır peyniri) ve bakliyat ürünlerinin (fasulye, barbunya ve nohut) satışını gerçekleştirmektedir. Kooperatif internet sitesinde ilkelerini şu şekilde açıklamaktadır:⁵⁶

- Emeği ve doğayı sömüren sermaye ve devlete karşı, üretim alanlarını canlandırmak, doğayı koruyarak, dayanışmayı çoğaltmak,
- Demokratik, eşitlikçi ve kolektif uygulamalar ile toplumsal sorumluluğu artırmak,
- Tefeci, aracıyı devreden çıkararak tüketici ile üreticiyi buluşturmak,
- Endüstriyel üretime karşı durarak kolektif üretimi yaygınlaştırmak ve dayanışma merkezli pazarlamayı sağlamak,

⁵⁵ 2018 dair veriler tartışmanın ilerleyen bölümünde tablo üzerinde detaylı olarak verilecektir.

⁵⁶ <https://www.ovacikdogal.com/ic/hakkimizda> , Erişim Tarihi: 12.06.2020

- Ulus ötesi gıda şirketlerine karşı, küçük ölçekli işletmeleri korumak ve ulus ötesi gıda şirketlerinin sağlıklı, besin değeri neredeyse hiç olmayan ürünlerine karşı, doğal ve sağlıklı ürünü tüketici ile buluşturmak
- Kapitalizmin kâr odaklı fiyat politikalarına karşı, organik gıdaya ulaşımın ucuz ve güvenilir olmasını sağlamak,
- Üretimde toprağı kirletmeden, doğanın dengesini bozmadan, doğada yaşayan tüm canlılara saygı duymak

Bu ilkeler doğrultusunda, kooperatif kurulma sürecinde, dünyada yaşanan sosyalist deneyimlerden ilham almakta politikalarını bu çerçevede belirlemektedir.

Şöyle ilk aşamada belediye bünyesinde belirli bir hazine arazisinin ekilmesiyle birlikte oldu bu. Elbette ki kooperatifçilik biz de ortaya çıkan bir durum değil. İşte, taa Paris Komün'ünden bu yana belki daha da öncesi nedir, modern değildir ama anlayış olarak pratik olarak tam da kooperatife tekabül eden anlayışlar o dönemden önce de vardı. Bizler elbette ki de anlayış olarak farklı görüyoruz birçok kooperatiften kendimizi. Sosyalist olduğumuzu ifade ediyoruz. Önümüzde geçmişte 20. yüzyıldan özellikle kalan yüzlerce binlerce örnek var. Onlardan yararlanıyoruz. Sovyetlerdeki kooperatifleşmeden veya Çin Şangay Komünlerinden diyelim. Paris Komün'ünden öğrendiğimiz birçok şey var. Dolayısıyla burada hazine arazisine ekilen ekimler, bu işe öncülük yapacak toplumda gerçekleştirildi. Oradan elde edilen gelir burada emek sarf edenlere bölüştürüldü ve bir kısmı da öğrenci bursları olarak veya dar gelirli ailelere destek olarak sunuldu. (K2)

Eski yöneticilerden K1, bu süreci anlatırken Türkiye'de 1968'de yaşanan toplumsal hareketlere dikkat çekmektedir. Sovyet modeli ve Çin modeli dışında, ağalara karşı verilen toprak işgallerinin, kooperatifi kurarken ilham kaynağı olduğunu belirtmektedir:

Ülkemizde bu ilham kaynakları üzerinden yani modeller üzerinden birçok deneyim var. Mesela toprak işgali. Orada ağanın toprağını, devrimciler ile beraber köylüler işgal ediyor, bunun üzerinden ortak bir ekim alanı gerçekleştiriliyor. Ortak bir bölüşüm sağlanıyor. Ardından askeri darbe geliyor. Ya da daha öncesinde, özellikle 71 devrimci çıkışından sonra, köylülerin ağadan kendi topraklarını ele geçirmeleri, bunun üzerinden mevcut eşit olmayan bölüşüme başkaldırmaları ya da 80 öncesi, bu kooperatif örgütlenmelerinin, birçoğu bize ilham kaynağı. Aslında olumsuz gördüklerimiz bile, bize ilham kaynağı oldu. Dünyada da mesela İspanya'da gerçekleşen kooperatifçilik deneyimleri, Sovyetler'de yaşanan kooperatifçilik deneyimi ve özellikle Çin'de büyük proleter kültür devrimi döneminde

yaşanan kooperatifçilik deneyimleri, hepsi bize ilham kaynağı olmuştur ama genel teorik alt yapısını, Sovyetler ve Çin’de yaşanan kooperatifçilik deneyimleri doldurmuştur. (K1)

Görüldüğü üzere kooperatif, belediyenin benimsediği sosyalist anlayışı ve toplumcu belediyecilik uygulamalarını, kendi iç işleyişinde de devam ettirmektedir. Bu anlayışın Tunceli’nin politik ve kültürel yapısından beslendiğini unutmamak gerekir. İkinci bölümde de belirttiğimiz gibi dayanışma ekonomilerinin Marksist ve sol eğilimli olması, ekolojik yaklaşımı ve faydanın sosyalizasyonun önde tutması bakımından dayanışmacı yapıları Ovacık’ta aramamızı tutarlı kılmaktadır.

Bundan sonraki bölümde, kooperatifte gelişen ilişkiler ikinci bölümde incelediğimiz dayanışma ekonomileri yaklaşımı çerçevesinde tartışılmaya çalışılacaktır. Dayanışma ekonomilerinin piyasa ve devlet dışı tanımı, üretim, bölüşüm ve emek politikaları, kooperatif açısından tartışılacaktır. Faydanın sosyalizasyonu, işyeri demokrasisi ve yerel kalkınma temaları üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde yaptığımız teorik tartışma, alan notları ve görüşmecilerin ifadeleriyle desteklenecektir.

3.10 Bir Dayanışma Ekonomisi Örneği Olarak S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

3.10.1 Faydanın Sosyalizasyonu

Sosyalist belediyecilik uygulamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan Ovacık Tarımsal Kooperatifi’nin yerelde uyguladığı sosyal politikalar dikkat çekici bir konumda yer almaktadır. Alan araştırması yapıldığı sırada kooperatife bağlı bir kültür evi, bir kadın tekstil atölyesi ve bir mandıra bulunmaktaydı. Ovacık yerelinin en önemli sorunlarından biri işsizliktir. Kooperatifin üreticileri örgütlemesi, sonrasında tekstil atölyesi ve mandıra açması, işsizlik sorununa belli noktalarda çözüm sunmuştur. Tekstil atölyesinde araştırmanın yapıldığı 2019 Temmuz ayında 20’ye yakın kadın istihdam edilmekte mandırada ise beş tane erkek işçi çalışmaktadır. Kooperatifin Ovacık’taki bürosunda ise üç tane çalışan bulunmaktadır. Diğer tarftan üretim alanlarının canlanmasıyla hasat zamanı birçok işçi bu alanlarda çalışmakta kısa süreli olsa iş imkânı bulabilmektedir. Kültür evinde bulunan gönüllü çalışanlar, çocuklara bağlama, resim, tiyatro kursları vermekte bu imkânlardan yerel halk ve kooperatif işçileri de faydalana bilmektedir. Kooperatifin

özgün noktalarından biri yerel faydayı öne çıkarmakken, diğer bir nokta ise üyelerine kâr payı dağıtmamasıdır.

Biz yönetimde bulunan arkadaşlara kesinlikle yol hakkı huzur hakkı veya maaş vermiyoruz. Gönüllülük esaslı, bu arkadaşlar çalışıyorlar. İkincisi bütün kooperatifler hemen hemen ortaklarına kâr payı dağıtır, biz ortaklarımıza kâr payı dağıtmıyoruz. Bu noktada ortaya çıkan kârı üç başlıkla değerlendiriyoruz. Birincisi istihdam yaratma, bu istihdamda elbette üretime dönük, nasıl örneğin bir tekstil atölyesi açtı, orada kadınlar üretime başlayacaklar veya hatta nedir? Mandıranın beş yıllık işletme devrini aldık. Orda nedir? Hayvancılığı geliştirmeye yönelik bir üretim teşviki söz konusu. Yani mandıranın kendisinin aktif hale getirilmesi veya hatta bir gıda atölyesi açıyoruz. Kadın gıda atölyesi orada da reçeldir salçadır. Yani yine aslında hem köylüye, çiftçiye hem de yani oradan çıkacak ürünle Ovacık'ın kendisine bir istihdam alanı yaratmayı planlıyoruz. İkinci başlığımız sosyal politikalarıdır. Öğrenci burslarından diyelim. Üçüncü başlık kültürel giriş, yani biz tek başına bir ekonomi değil, aynı zaman da bir kültür yaratmak istiyoruz. Bu kültürde, kolektif bilinci açığa çıkaran bir kültür. Bununla birlikte bir kültür evimiz var. O kültür evinde özellikle çocuklara kurslar veriyoruz. Drama kursları, tiyatro kursları, müzik kursları birçok kurs var. Sinema gösterimi yapıyoruz. Bu aşamalara elbette ki bir yönetimimiz var fakat bu yönetim yukarda tek başına karar alan bir organizma değil (K2).

Bu yönüyle kooperatifin kolektif bilinç yaratmak için uyguladığı politikaları, dayanışmacı yapılara yaklaşmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan sadece yerelin ekonomik sorunları ile ilgilenmemekte açtıkları kültür evi ile yerelin sosyal ilişkileri üzerinde de etkili olmaktadır. Yani toplumsal fayda sadece ekonomik ilişkiler üzerinden değil, sosyal ilişkiler üzerinden de sağlanmaktadır. Ortaklarına kâr payı, maaş ve huzur hakkı vermemesi Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin özgün, kolektif ve dayanışmacı yanını ortaya koymaktadır. Kadınları üretime katma isteği, öğrencilere burs verme ve ihtiyaç sahibi ailelere yardım sağlaması, kooperatifi sosyal politika uygulayıcısı olarak karşımıza çıkarmaktadır.

3.10.2 Kooperatifin Piyasa ve Devlet Dışı Tanımı Üzerine Düşünmek

Dayanışma yapılarının, kapitalizmi devirmek gibi devrimci bir iddiası bulunmaz. İdeolojik olarak anti-kapitalist olsalar bile, uygulamada daha çok dönüşümcü yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Daha çok kapitalist sistem içinde çatlak yaratmayı

hedeflemektedirler. Neo-liberal politikaların yıkıcı etkisini kırmak ve yerelerde neo-liberal kuşatmaya karşı nefes alma mekânları olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Kooperatif bu kapitalist cenderede bir nefes alma yeri. Kısa soluklu bir nefes alma yeri gibi düşünün. Tamamen kendini kapitalist ilişkilerden arındırmış bir alan gibi düşünmeyin ama kısa süreli nefes alınabilen ve kendini daha rahat ifade edebilen alanlar olarak düşünün. (K1)

Ovacık ilk bakışta bir Anadolu kasabası görüntüsü vermektedir. Genellikle erkekler zamanının çoğunu kalabalık bir şekilde ilçe merkezinde bulunan kahvehanelerde geçirmektedir. Buna bağlı olarak, kahvehane kültürünün geliştiğini ve yaygın olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Kadınlar ise, gün içinde çok fazla dışarıda görülmemektedirler. Daha çok akşamları şehir merkezine yürüme mesafesinde olan çay bahçelerinde vakit geçirmektedirler. İlçe merkezinde iki tane kafe bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Küba kafe, gençlerin ve özellikle dışarıdan gelen insanların uğrak mekânı konumundadır. İlçede sinema ve tiyatro salonu bulunmamaktadır. 2015 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığınca açılan bir kayak merkezi bulunmaktadır. 2016-2017 yılları arasında ilçede bulunan yüksekokul güvenlik gerekçesiyle Tunceli merkeze taşınmıştır. İlçede bulunan tek parakende market zinciri A101'dir. İlçenin kuzeydoğusunda bulunan Mercan Vadisi'nde Zorlu Enerji grubuna ait bir hidroelektrik santrali bulunmaktadır. Onun dışında hiçbir markanın bayiliği bulunmamaktadır. Ziraat Bankası ve Posta ve Telgraf Teşkilatı (PTT) dışında bankacılık faaliyeti yürüten hiçbir kurum yoktur. Yaz aylarında ilçe merkezine 20 km uzaklıkta olan Munzur Gözeleri'ne, ilgi oldukça yoğun olmaktadır. Alevi Kızılbaş inancının kutsal mekânlarından biri olan Munzur Gözeleri, birçok yerden gelen ziyaretçiye eve sahipliği yapmaktadır. Bu durum bölge halkına geçim kaynağı yaratmaktadır. Genellikle ilçe ve köylerden gelen kadınlar, açtığı stantlarda gözleme, otantik elbise, organik sabun, kitap, takı, çay, meşrubat, yöresel ürünler satmaktadır.

Bu doğrultuda Ovacık, içinde bulunduğu coğrafi konum ve ekonomi-politik yapısından dolayı küresel piyasalar ile bütünleşmiş bir görüntü vermez. Kapitalist piyasa ve bu piyasanın oluşturduğu kültürün cılız kaldığı görülmektedir. 1970'lerden bu yana silahlı politik örgütlerin Tunceli bölgesindeki varlığı, OHAL uygulamaları, 94 köy boşaltmaları burayı sermaye açısından güvenli bir bölge yapmamakta, buna

bağlı olarak kapitalist ilişkilerin ilçe ve kırsal alanda çok da gelişmediği görülmektedir.

Ovacık'ta bulunan tüccar, tefeci ve aracı gibi piyasacı yerel aktörler tarımsal ürünleri, piyasa fiyatının çok altında almaktadır. Alanda tarımsal üretiminin önündeki engellerden biri de kooperatif kurulana kadar tüccar ve komisyoncular olarak gözükmektedir. Tefeciler bir dönem birkaç üreticiye karşılıksız çek vermiş üreticiler paralarını alamadıkları gibi üretim sürecinde yaptıkları harcamalardan dolayı borçlu hale gelmişlerdir. Bu nedenle birçok üretici üretimi bırakma noktasına gelmiştir.

100 teneke fasulyeyi yükledik götürdük. Tabi adam bir hesap yapıyor. Sonra çek verdi. Bizim Ahmet çekten anlıyor. Dedi anne ben çekten biraz anlıyorum. Söyle getirsin, bakalım. Arkasına ciro yapmış mı? Ben anlamadım telefonda, aldım çeki. İkinci gün bizim bir komşu geldi. Dedi sen fasulyeyi verdin mi? Evet dedim. Niye dedim. Yav dedi. O fasulye alan tüccarlar sahte tüccarlar dedi. O zamanın parası beş yüz milyon para gitti. Para gitti. Hiçbir kuruş alamadık. Traktör borcu her şey bizim üstümüze kaldı. Ondan sonra fasulyeyi bıraktım. Daha da ekmedim. Bir geçen sene ektilim. Bizim bu belediye başkanı aldı. Kooperatif kurduktan sonra işte geçen sene bir tarla ektilim. Bu sene de ektilim. (Ü1)

Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi benimsediği politika ve uygulamalarla tefeci ve aracı gibi aktörleri devreden çıkarmakta böylece piyasaya dayalı ilişkilerin alanını daraltmaktadır.

Piyasa yönünden biz zaten kapitalist piyasayla kendi aramıza bir kırmızı çizmek istiyoruz. Yine kapitalist sistem içinde satıyoruz. Sonuçta bu sistemin içindeyiz. Ha ondan farklı daha çok sosyal boyutuyla, onlar gibi pazarlama stratejisi gütmüyoruz. Reklam yapıp ürünümüzü reklam üzerinden satmak istemiyoruz. Bu zaten üreticinin ürettiği doğal tarım çalışmaları kapsamında üretilen ürünlerdir. Bunları yapıyoruz. Onlar gibi pazarlama stratejisi tutmuyoruz. İşte üretim yapıyım. Distribütörlere, bayiliklere veriyim. Mesela bayilik vermiyoruz. Yalnızca tüketim kooperatiflerine vakıflara derneklere toplu ürün veriyoruz. Onun dışında kimseye toplu ürün vermiyoruz ki çok talep var. İşte ama işin o kısmında girdiğimizde bizde o kapitalist çarkın içine kendimizi kaptırıp ondan sonra bizim asıl amaç olan yani bu toplumsal fayda ortak üretimden kopup, finansal para kazanma derdine düşmeye kapılırsınız. O yüzden bizde onunla aramıza mesafemizi koyuyoruz. (K4)

Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, piyasa ile sınırlı bir ilişki geliştirmekte en azından kendi bulunduğu yerel açıdan piyasacı aktörlerin hareket alanını daraltmaktadır. Piyasaya karşı daha çok toplumsal faydayı öne çıkarmaktadır.

Başkan Maçoğlu ise piyasa merkezli düşünen kooperatifleri eleştirmekte ve kendi benimsedikleri anlayışı şu sözlerle ifade etmektedir:

Türkiye'deki kooperatifler şirket gibi çalışıyor. Kâr marjını düşünüyor. Biz bugün bile sizden önceki toplantımızda diyoruz ki üretici ile tüketiciyi buluşturup, tüketiciyi yarı üretici yapmıyorsanız, kooperatif asıl görevini yapmamış olur. Yani sadece ve sadece bir sınıfın koruması bir başka sınıfın sömürülmesi anlamına geliyor. Biz kooperatifler için şunu düşünüyoruz. Üretimdeki giderler, aradaki aracı ve tefeciyi çıkararak, tüketicikle buluşturmak. Toprağı korumak, yüzlerce yıl o toprağın korunmasını sağlamak ve toprağın üzerindeki çeşitliliğin, bitkinin, floranın, sürdürülebilirliğini korumak. Aslında kooperatif burada üreticinin giderlerini, yaşamını sürdürebilecek kadar değeri, artı, değeri, sonra aracıyı tefeciyi çıkartmalı. Sonrasında ise kooperatif devreye girmeli, onun paketlenmesi, çalışanların kullandıkları aletler, kirasını, elektriği, suyun parası dışında, kâr yapmama şartı koymalı. Bu yüzden tüketiciyi oradaki hem sağlıklı gıda hem de ucuz gıda ile buluşturup, yarı üretici yapmak, yani üreticinin ürünü aldığı için, o üretimin gelişmesini sağlamak. (K5)

Sonrasında ise kooperatiflerinin kapitalist piyasacı yapılarla olan farklılığı şu sözlerle anlatmaktadır:

Yani onlar para mal para dediğinde biz mal para mal olarak görüyoruz. Onlar özel mülkiyeti güçlendiren bir çalışma yürüttüğünde biz tam tersi toplumsal mülkiyetin kamusal mülkiyeti savunucusu oluyoruz. Ama şunu yaptığımızı düşünüyorum. Eksiklerimiz olabilir eleştiriler olabilir, farkına vardığımızda düzeltebileceğimiz durumlar olabilir ama şunu düşünüyorum; biz bu süreçte kapitalizmin o üretim araçlarının çarkına bir çomak soktuk. çünkü rahatsızlaştılar; çünkü bizim ürünlerimizi alıp, Türkiye'de farklı farklı yerlerde analizlere gönderip, bizi yok etmek istediler; çünkü bize kendi üretim alanlarını açarak, siz üretin bize verin dediler; çünkü bize tırlarca, tohum vermek istediler. Biz, hayır dedik. Aslında bu şeyleri gördük. Kapitalizmle olan çelişkimizi gördük yani. (K5)

Bu doğrultuda piyasa ile arasında mesafe bırakan kooperatif, ürünlerini büyük gıda tekellerine satmamaktadır. Tefeci ve aracıları, üretici ve tüketici grupların arasından çıkararak piyasacı aktörlere karşı bir alternatif sağlayabilmektedir. Fiyat politikalarını üreticilerin ve temsili tüketicilerin de katıldığı toplantılarda belirlemektedir. Bu anlamıyla piyasa merkezli bir fiyat politikası benimsememektedir.

Şöyle söyleyelim bir fasulye fiyatı belirlerken üreticilerle bir toplantı alırsız. Üreticiler bunu kendi cephelerinden değerlendirir ve yüksek bir fiyat söyleyebilir. Belki 15 liraya. Biz bu noktada objektif bir akış açısına sahip olmamız gerekiyor. Nedir o da? Aynı zamanda

tüketicinin de çıkarını korumamız gerekiyor. Hayır o toplantıda 15 diyorsa 15 olmaz. Bir de tüketici var. Tüketici ne diyor? İşte kirası artmıştır. Fatura ödemeleri çıktılarını artmıştır. Bu noktada karar mekanizması, daha makul biçimde o fiyat politikasını belirliyoruz (K2).

Ovacık'ta ortaya çıkan dayanışmacı yapı, piyasa dışı tanımını iki yönden almaktadır. Birincisi Ovacık'ta piyasa merkezli ilişkilerin çok zayıf olmasıdır. Buna bağlı olarak kapitalist ilişkilerin de çok gelişmediği yani cılız kaldığı görülmektedir. Bunun en görünür sebebi, yıllar boyunca bölgede uygulanan güvenlik politikaları ve göç uygulamaları olmaktadır. Bu anlamıyla bölgenin politik yapısı piyasa ile kurulan ilişkilerde belirleyici unsur olmaktadır. Diğer bir belirleyici unsur ise kültürel fenomenlerin etkisi (aşiret yapıları, inanç, etnisite) olmaktadır. Piyasa dışı tanımının ikinci yönünü ise kooperatifin piyasa yapılarına karşı yerele sunduğu alternatif ve piyasa ile araya koyduğu mesafe belirlemektedir.

Ovacık Tarımsal Kooperatifi başlangıçta bir kamu kuruluşu olan belediye öncülüğünde kurulmakta, yalnız sonrasında kendi üyelerini ve yönetim kurulu ile bağımsız ve özerk yapısını oluşturmaktadır. Sadece hukuki açıdan devlet ile ilişki gerçekleştirmekte politik olarak devlet ile sermaye karşısında durmaktadır. Devlet ve sermaye güçleri toplumsal alanda var olan kolektif bilinci tüketmektedir.⁵⁷ Kooperatifin kurucu yöneticilerinde K1 devlet ile olan sınırlı ilişkilerini şöyle açıklamaktadır:

Devletin bir kurumu gibi vergi veriyoruz ama devletin onayladığı bir durum değil. Devlet bir şirket mantığı ister bizden. Biz genel bir şirket mantığı ya da istenilen bir kooperatif mantığı üzerine ilerlemiyoruz. Bizim daha çok alternatif bir durumumuz var ama şu anlık bir vergi meselesinden ya da bir KDV meselesinden pürüz çıkamaması için kayyum atanmaması için bu meselelerde biraz daha uygun davranıyoruz. (K1)

Kooperatifin devletle kurduğu ilişkinin sadece hukuki bir boyutu olmakta onun dışında devlet herhangi bir kaynak aktarımında bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak da devlete karşı herhangi bir bağımlılığının olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan kurucu yönetici K4 devlet ile olan sınırlı ilişkilerini ve devletin kooperatife kaynak sağlamadığını şu sözlerle ifade etmektedir:

Devlete, neticede Tarım Bakanlığı'na bağlı bir kooperatifiz. Onlarla haşır neşiriz. Çok böyle devlet desteği alan, daha doğrusu hiç devlet desteği almamışız. Herhangi bir desteği yok

⁵⁷ <https://www.ovacikdogal.com/ic/hakkimizda> , Erişim Tarihi: 20.06.2020

genel anlamda. Yani birçok şeyi var. Avantajları şirketlere ama biz onu kullanamıyoruz. Mesela biz KOSGEB'e üye olamıyoruz. Onun nimetlerinden faydalanamıyoruz. Şirket olsaydık faydalanabilirdik. Hani bazen baktığında kooperatifçiliğin çok böyle vergisel açıdan diğer açılardan avantajı olduğu düşünülüyor ama öyle bir şey yok. Şirketlerin bu açıdan avantajı daha çok. (K4)

Maçoğlu ise devletin kooperatife yaklaşımın şu ifadelerle anlatmaktadır:

Kamuda çalışanlar gelip bakıyor, orada ne yapıyor diye denetliyorlar. Güvenlik güçleri gelip denetliyor. Fatura veriliyor, yapılıyor mu yapılmıyor mu diye baskılar kuruluyor. Tohum desteği alan üreticiler, bizle birlikte çalışanlar alamaz oldu. Eskiden üretim yapılırken dönüm başı on lira yirmi lira devlet destek oluyordu. Ya mazot desteği vermediler bize. Anlatabildim mi? İşte ulaşım yollar kesik. Böyle sistematik, şeyler oldu bize ama bunlar bize yabancı şeyler değil. Bir yerde karşımıza sorun çıkıyorsa doğru yoldasınız demektir. (K5)

Bu doğrultuda kooperatifte ortaya çıkan dayanışmacı yapı, toplumsal yeniden üretim alanının dinamiği olan üretim ilişkilerinin yanında siyaset ve ekonominin birbirini kestiği noktayı da işaret etmektedir (Tuna, 2013: 173). Bölgenin tarihsel olarak iktidarlarla kurduğu ilişki ve bu ilişki üzerinden devlet erki karşısındaki konumlanışı, Ovacık'ta ortaya çıkan dayanışmacı yapının politik yönünü anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Devlet erkinin, özellikle cumhuriyetten sonra bu coğrafyada sistematik olarak siyasal şiddete başvurması, bölgenin devleti deneyimleme biçimi üzerinde etkili olmaktadır. Ovacıkta ortaya çıkan dayanışmacı yapı bu deneyim üzerinden devletle olan ilişkisini belirlemekte bu deneyimin sağladığı hafıza, dayanışmacı yapıyla devlete karşı olan politik konumlanışı güçlendirmektedir.

3.10.3 Kooperatifte Üretimin Örgütlenmesi

Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, üretimi ürün temelli örgütlemektedir. Yalnız bölgede yaşanan sert karasal iklim çok geniş bir ürün yelpazesi sunmamaktadır. Elde edilen nohut, fasulye gibi bakliyat ürünleri, sırasıyla eleme ve paketleme işlemlerinden geçmekte tüm bu süreç kooperatife bağlı ayrı birimler tarafından yürütülmektedir. Ürünleri piyasa fiyatının üstünde alan kooperatif, Tunceli

bölgesinde birçok üretici ile çalışmaktadır.⁵⁸ İlk olarak kooperatif, üreticiler ile sözleşmeli bir anlaşma yapmaktadır. Kooperatife bağlı denetleyici birimler, toprağın analizi yapmakta toprağın ne kadar kirlenip kirlenmediğini ölçmektedir. Eğer toprakta gübre ve ilaç kullanımı yok ise, kooperatif ücretsiz bir şekilde üreticiye tohum vermektedir. Sonrasında denetleyici birimler üretim alanlarını gezerek üreticilerle beraber bilgilendirme toplantıları yapmaktadır. Bu toplantılarda, hangi ürünün ne kadar üretileceğine karar verilmekte, fiyat politikası belirlenmektedir.

Biz burada ülkenin en değerli fasulyesini, ülkenin gündemine koyduk diyebilirim. Bunun planlamasını mevcut üreticiler ile beraber toplantılar yaparak gerçekleştiriyoruz. Konular şunlar; bizim kapasitemiz ne? Neler satabiliriz? Paketleme sürecinde neler yapabiliriz? Tarla kapasitemiz ne? Tarla ekerken nelere dikkat etmeliyiz? Sağlık açısından da canlılara zarar vermeden tarım yapmaya çalışıyoruz. Bu konular üreticiler, çalışanlar ile beraber tartışılıyor. (K1)

Ürün elde edildikten sonra eleme işleminde geçerek paketlenmektedir. Kooperatife bağlı tüm çalışanların kadın olduğu tekstil atölyesinde bakliyat ürünlerini, paketlemek için bezden torbalar dikilmekte 20'ye yakın kadın bu atölyede dönüşümlü olarak istihdam edilmektedir.

Kooperatif, üretim sürecini üretici ve çalışanlarının lehine örgütlemektedir. Diğer taraftan kolektif üretimi örgütlemek istemekte, bu anlayışı bölge geneline yaymayı hedeflemektedir.

Üretimde olmazsa olmazımız doğal üretim olmak zorunda. Mümkünse ortak üretim alanları geliştirmek ve biz bunu denedik biliyor musunuz? Dersim Ovacık'ta şu anda ortak üretim yapan yerler var. Özel üretim yapan yerlerde var ama ortak üretim yapan yerler de var. On kişinin bir araya geldiği, bir köyün bir araya geldiği, beş kadının bir araya geldiği, mesela bugün Akpazar' da işte Dersim'in yakın bir köyünde, dört beş kişinin bir araya geldiği, gençlerin bir araya geldiği ortak üretimlerin yapıldığı yerler var. Böyle bir üretim ilişkisinin gelişmesini de sağlamak hem zaman açısından hem de birlikte iş yapabilme kültürünü geliştirmek adına bir ortak üretim çalışmamız oldu. (K5)

Kolektif üretim ve kolektif bölüşüm ilişkisi açısından kooperatifin ilk deneyimi olan Kızık köyü deneyimi, kooperatifteki üretim ilişkileri açısından önemli bir noktada durmaktadır. 20 çiftçi aile ile gerçekleşen bu deneyim sonunda elde edilen gelir, bu

⁵⁸ <https://www.ovacikdogal.com/ac/makale/ciftcilerimiz/sozlesmeli-ciftcilerimiz> , Erişim Tarihi: 13.06.2020.

aileler içinde paylaştırılmıştır. Üretici olan, bölgenin en genç ve tek kadın muhtarı, bu deneyim için şu sözleri ifade etmektedir:

Ekim süreci şu şekilde oldu. Belediye öğrencilere fasulye ve nohut gibi ürünlerin ekiminden kazanılan gelir ile burs veriyordu. Dernek başkanımız çok duyarlı bir insan. Daha sonra belediye başkanı ile görüşüp boş arazi var ise fasulye gibi ürünler ekerek değerlendirmeyi teklif ettiler. Köyde bir toplantı yapıldı. Tohumları belediye karşılayacaktı bakımı, sulaması ve biçmesi dernek tarafından sağlanacaktı. Bakım ve sulamayı yaptılar. Verim alındı ama kişi sayısı fazla olsaydı daha fazla verim alınabilirdi çünkü toprağı dinlenmiş ve verimli bir toprak. Daha sonra köydeki kadınlar ile ben de birkaç kez gönüllü olarak gittim. Köydeki kadınlar erkekler ortaklaşa gidip biçiyorlardı. Bazen farklı yerlerden gönüllüler gelip 1-2 gün çalışıyorlardı. Daha sonra sonbaharda yağmurlar erken başladı o yüzden fasulyelerin bir miktarı telef oldu. Onun dışında bir sorun çıkmadı. Verimli bir şekilde birçok insanın katılımı ile ortaklaşa üretim gerçekleştirildi. (Ü2)

Üretim öncesi yapılan toplantılar Kızık deneyiminin demokratik yönünü işaret etmektedir. Dışarıdan gelen gönüllü çalışanlar ile köylünün bu ortaklaşa deneyimi, dayanışmanın boyutlarını üretim alanında ortaya koymaktadır.

Kooperatif doğa merkezli bir üretim anlayışı benimsemekte, tüketiciye sağlıklı ve ucuz ürün alternatifini sunmaktadır. Diğer bir nokta ise üretimin her aşamasında demokratik prensipler korunmakta üretimi örgütlerken üretici ve çalışanlarla beraber katılımcı demokratik uygulamalar geliştirilmektedir.

Kooperatifte üretim alanlarının örgütlenmesi, aşağıdan yukarıya doğru olmakta en altta üretim alanları, sonrasında üreticiler, temsilciler ve son olarak da kooperatif yöneticileri bulunmaktadır. Kooperatif yönetiminin üç yılda bir değişmesi zorunlu olmaktadır. Tüm üretim birimlerinin kendi içinde karar alma hakkı bulunmaktadır. Yani her üretim alanının kendi içinde özerk bir yapısı bulunmaktadır.

3.10.4 Kooperatifte Bölüşüm İlişkileri

Kooperatif bölüşüm ilişkilerini düzenlerken, daha çok toplumsal faydayı öne çıkartmakta elde edilen kârı, sosyal değer yaratmak için kullanmaktadır.

Kârı şöyle paylaşıyoruz. Üretim alanlarında ne masraf gelip gitmişse onları eşit biçimde bölüştürüyorlar. Bunu takip de ediyoruz. Değer bölüşümde insanların ürettiği kadarının ücretini veriyoruz. Kooperatif kârını da genel sosyal şeyler için harcıyoruz. Ortak traktör alabiliyoruz. Ya da şöyle bir öğrenciye burs verilebilir. (K2)

Kooperatif, yalnız ekonomik anlamda yerelin isteklerini karşılamamakta ayrıca sosyal yaşama ilişkin de yerelin isteklerine cevap olmayı hedeflemektedir. Bu noktada, kooperatifin bir kurumu olarak çalışan Behzat Firik Kültür Merkezi, özellikle çocuklara ve kadınlara bağlama, resim kursları vermekte böylelikle sosyal bir değer yaratmaktadır. Kooperatifte gönüllü çalışan olarak bulunan ve kültür merkezi sorumlusu olan İ2, kültür merkezine ilişkin şu sözleri aktarmaktadır:

Behzat Firik Kültür Merkezin' de yaptığımız çalışmalar çocuklar üzerine gitar, bağlama işte koro çalışmaları falan başladı. Buna, daha iyi bundan sonraki süreçlerde ses çalışmalarını bu tarz şeyleri de katacağız. Bunu daha da ilerleteceğiz. Onun haricinde drama çalışmalarımız var burada. Bizim burada ki tek derdimiz şu, çocukları daha iyi bir yere götürmek. Yani en azından kültür ve sanatla onları birleştirip yarın da daha iyi bir şekilde, sağlam bir şekilde önlerini açmak. Biz, sadece ön ayak oluyoruz yani bundan sonraki süreçte yaptığımız çalışmalarda eğer iyi ,mi sağlam bir çalışma çıkarsak, bundan sonraki süreçlerde onları aittir. (İ2)

Bu yönüyle bölüşüm ilişkilerini, sosyal yönü ile de örgütleyen kooperatif, yukarıda da belirttiğimiz gibi, üyelerine ve yönetim kuruluna, kâr payı, huzur hakkı, maaş gibi ödemeler yapmamakta gönüllülük temelinde kooperatifin yönetimi belirlemektedir.

Biz dedik sosyal bir kooperatif modeli benimseyelim. Sosyal bir kooperatif ticari kooperatiflerde var. Ne dedik; dedik işte, yönetim herhangi bir ücret almasın. Maaş falan olmasın, gönüllülük temelinde olsun. Yönetim kademesi... Bunun dışında gelen geliri normalde kooperatifler ortaklarına dağıtır. Biz, o ortaklara dağıtmıyoruz çünkü onların zaten ürününü piyasa fiyatını çok çok üstünde alıyoruz. Oradan zaten bir kazanç sağlıyorlar. Ee ne oldu? Kalan parayı da dedik toplumsal işlerde kullanalım; işte, sosyal işlerde kullanalım. Ya işte, sosyal boyuttu da bu işin içine koyarsak herhangi bir paraya dokunma durumu olmayacak. (K4)

Diğer taraftan önceden de bahsettiğimiz, Kızık Köyü'nde gerçekleşen kolektif üretim sonucu elde edilen kâr, ortak bir şekilde paylaştırılmaktadır. Bu anlamda Kızık Köyü deneyimi kolektif bölüşüm açısından önemli bir noktada durmaktadır.

Sadece arsası olanlar için değil. Mesela sulamaya katılan, nöbet tutanlar. Yevmiye ile çalışmak isteyenler oldu. Hisse sahibi olmak isteyenler de oldu. Biçme, sulama, nöbet tutma işlemlerini yaptılar ve 4 bin liraya yakın para aldılar. Diğerleri günlük çalıştılar. Bu şekilde gerçekleşti. Kendi tercihlerine bırakıldı kimi yevmiyeyle günlük çalıştı hisse isteyenler sulamaya gitti. Hisse sahibi olmak isteyen oldu. Benim annem bize destek amaçlı gitti babam tutukluymdu. Biz 4 bin lira civarı para aldık. Düzenli gittik. (Ü2)

Bölüşüm sürecini çalışanlarla beraber planlayan kooperatif, bu süreci yerelin lehine örgütlemektedir. Üretim sürecini daha çok, çalışan ve üreticiler açısından örgütlerken bölüşüm sürecine ise çalışanları ve üreticileri de katmakta ama daha çok içinde bulunduğu yereli öne çıkarmaktadır. Yerelleri dayanışma mekânlarına dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Daha çok sosyal olarak üretimi arttırmaya yönelik ve insanları bu kapitalist cendereden nasıl kurtarabileceğimiz konusunda ilerlenir. İnsanların sorunlarına nasıl derman olabiliriz bunun üzerinde dururuz. Bunlara dönük çalışmalardır. Özelde ne kadar çok insanı bu ideoloji ve düşünce etrafında toplayabiliriz bunun gayesindeyiz. (K1)

Öte yandan saha çalışması yapıldığı dönemde, çalışanların hepsi asgari ücret almaktaydılar. İşçiler arasında, temsilciler bulunmakta bu temsilciler, üretim alanındaki sorunları yönetime bildirmektedir. Diğer yandan kooperatif mülkiyet ilişkilerine kolektif bir anlayış getirmeyi hedeflemekte kooperatife ait tüm alanların yerel halka aittir ilkesi benimsenmektedir.

3.10.5 Kooperatifte Emek Politikaları

Bu bölümde, işçilerin kooperatifi deneyimleme biçimi ve işyerindeki demokrasi uygulamaları, işçi görüşmeleri ve saha notları üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

Kooperatifte işçiler haftada 39 saat çalışmakta hafta sonlarını ise tatil olarak geçirmektedir. Alan çalışması yapıldığı sırada, kadın tekstil atölyesinde 20'ye yakın kadın dönüşümlü olarak çalışmakta ayrıca kooperatife bağlı mandırada 5 tane erkek işçi çalışmaktadır. İşçilerin çoğu kooperatiften önce, metropollerde esnek piyasalarda çalışmıştır. Görüşmecilerden biri yaşadığı deneyimi şu şekilde aktarmaktadır:

Yani ben İstanbul'da üretim ve kalite noktasında çalıştım firmalarda. İki-üç iş değiştirdim. Yani şöyle direkt paragözyle bakıyor çalışanlara. Senin sağlık durumun nedir? Çalışma saatlerin nedir? Buna bakmıyorlar. Sosyal yaşamında çok yok. Zaten zamanın yarısı yolda geçiyor. İki saat- üç saat. Benimsemediğim bir sistemdi, yapıydı bir çalışma şekliydi. (İ7)

Kooperatifin, diğer çalışma alanlarına göre, işçilere sunduğu alternatif ilk olarak çalışma saatleri üzerinden olmaktadır. İşgücü piyasaları ile kooperatifi karşılaştıran İ11 iki çalışma ortamı arasındaki farkı şöyle anlatmaktaydı:

Mesela çalışma saatleri, biz orda saat 8 de iş başı yapıyorduk. Saat 7 ye kadar. Burada saat 9 da iş başı yapıyoruz. 6 da bırakıyoruz ve çay paydoslarımız yarım saat öğlen paydosumuz bir saat. Orda sadece 15 dakika, 15 dakika çay paydosu bile değil. 10 dakika çay paydosu ve

öğlende 45 dakika yemek molası. Hiç başını kaldıramıyorsun. Sürekli bir robot şeklinde çalışıyorsun. Kafanı kaldırmadan, burda en azından bir işin oldu mu gidiyorsun. Orda bir izin bırakın hastaneye bile gidemiyorduk. Ağrıdan ölsen bile zar zor izin veriyorlar. O şekilde yani ki kendimi bir robot gibi görüyordum orda. (İ11)

Bir diğer işçi ise büyük kentlerde yaşadığı iş deneyimini şöyle aktarmaktaydı:

Oradaki çalışma şartları gerçekten çok ağır. Ben atölyelerde çalıştığım dönemlerde mesai yaptığım zamanlar mesailerimiz yazılmıyordu. Sigortalarımız eksik yatırılıyordu. Çalışma saatlerimiz uzuyordu. Çalışma koşulları çok uygun değildi. Hem kişi olarak mesela ustalar oluyordu şefler oluyordu. Yani herkesten ayrı bir şey alıyorduk emir alıyorduk. Burada öyle bir şey yok hani emri kimse bize vermiyor. Kimse usta başımız ya da şefimiz patronumuz değil (İ3).

Kooperatifte hiyerarşiye dayalı ilişkilerin çok gelişmediği görülmekte her çalışan birimin kendi içinde özerk bir konumu bulunmaktadır. Yönetimle düzenli olarak toplantılar alınmakta onun dışında kendi belirledikleri temsilciler toplantıdan önce sorun yaşanırса denetleyici birimlere bildirmektedir. İşçilerin diğer çalışma deneyimlerinde en çok şikâyet ettiği şeylerden biri patron, usta baskısı olmakta kooperatifte ise öyle bir durum olmadığının altını çizmektedirler. İ3 kooperatifte mutlu olduğunu şu sözler ile ifade etmektedir:

Hayatım boyunca yani on beş yaşından beri iş hayatındayım. Hem okuyorum hem de çalışıyorum; çalışmayı çok seviyorum. Bu, benim için gerçekten burada bir sene oldu. Bir senedir burada çalışıyorum ve benim için umut oldu burası. Hem benim için hem kadınlar için umut oldu ve sadece kendim için değil kadınlar için de bir şey yapma arzusu. Yani benim gibi kadınlar için bir şey yapma arzusu doldu içime. Şimdi tekrar doğmuş gibi hissettim yani çalışınca tekrar doğmuş gibi hissettim ama çalışmadığım dönemde o ilk dört yılım gerçekten çok böyle ufucık hissediyordum yani kendimi. Bu küçük Ovacık'ta kaybolmuş gibi hissediyordum. Eşimin durumu, hani işsizliği çocuğumuzun olması hani onun ihtiyaçlarını karşılayamamamız yani çok sorundu benim için. Ama bu son bir yılım gerçekten benim için umut dolu. (İ3)

Diğer taraftan kooperatifte hem gönüllü hem de yarı zamanlı çalışmış başka bir işçi İstanbul'da yaşadığı deneyimi şu şekilde anlatıyordu:

Ya onların, hani patron işçi ilişkisi olduğu için sürekli bir emir komuta şeyi içerisinde yürüyor. Saatleri tam iş saatinde orada olmasın. Mesela İstanbul'da bir kafede çalıştım. Parmak okuma muhabbeti falan vardı. Bir askere gitmeden önce çalışmışım orada iki ay falan sürdü galiba. O sürede mesela şey dendi iş saati saat ikide başladılar. Gece saat iki de biterdi. Orada parmak okutma vardı. Hani iki dakika beş dakika bile geç kaldığımız zaman

bir ara hatta onu kesintileri bile yaşamıştı. Evet zaten o kesildikten sonra toplantı olmuştu. Böyle bir şey olacak diye. Hani biz bunu belki işi aksatmayalım çünkü İstanbul orası saat iki de mesela bir saat erken, bir saat erken çıkıyorsun ama bazen o bir saat içerisinde işte olamıyorsun. Ama bazen on beş dakika geciktiğin oluyor bazen. Hani on beş dakika içerisinde çünkü İstanbul trafiği toplantıda bunu söylediler. Belki işe tam zamanında gelirim diye söyler diye sandık. Ama maaş zamanı olduğu zaman bunu kesintilerini iki yüz- üç yüz lira gibi bir kesti falan oldu. İki dakika üç dakika bir dakika bile kesintisini yapmışlardı. Ondan sonra mesela işi bırakmıştım. (İ5)

Dolayısıyla işçilerin iş gücü piyasalarının bir parçası olması ve zor koşullar altında çalışması kooperatifte yaşadıkları deneyimi daha anlamlı kılmaktadır. Kooperatif hem ihtiyacı olan insanlara istihdam sağlamakta hem de sunduğu çalışma koşulları ile piyasaya alternatif olabilmektedir. İşçiler kooperatifte çalışmaktan mutlu olmaktadır. İ5 bu deneyimin bir parçası olmanın ondan yarattığı duyguları şöyle aktarmaktadır:

Kesinlikle pozitif bir ruh hali yansıyor insana. Hani insan düşündüğü şeylerin içerisinde bulunduğu zaman insan için daha tatmin edici oluyor. Ben gider dediğim gibi bir yerde on iki saat on beş saat falan da çalışabilirim. Biraz daha fazla para da alabilirim. Ama bu sadece yani parasal anlamda yapmak istediğim şey olmuş oluyor ama ben burda sadece parası için falanda değil, bu işi ya da bu düşünceyi sevdiğim için bunun bir parçası olmak istediğim içinde bulundum. (İ5)

Diğer bir işçi kooperatifteki çalışma ortamını şöyle anlatmaktadır:

Şöyle daha önce Tekirdağ'da çalıştım. Tabi kooperatifin yönleri şöyle sosyal şeylerin projelerin daha geniş olması, daha işçiye farklı gözle bakması; şöyle mesela, onlar patronluk onlarda patronluk müdürlük çok üst seviyede mesele ama bizde ise müdür patron değil de böyle daha arkadaş ortamı gibi çalışıyoruz. Üstünlük yok burda, kimse kimseye üstünlük değildir herkes eşit şartlarda çalışıyor. Eşit şartlarda birbirimize yardım ediyoruz. Burada üstünlük yok o yönü iyi yani hiç kimse kimseden müdür ya da patron şey yani çekinecek bir durum yok. Herkes saatinde gelir saatinde gider. (İ8)

Kooperatifte, işçiler arasında hiyerarşinin olmaması, eşit ücret dağılımı ve diğer piyasalara göre çalışma koşullarının daha iyi olması, işyerindeki demokratik uygulamaları kolaylaştırmaktadır. İşçiler, üretim sürecinin her aşamasına katılabilmekte fikrini ifade edebilmektedir. Kadın işçiler ve kooperatif yöneticilerinin katıldığı toplantı, katılımlı gözlem yoluyla izlenmiştir. Kültür merkezinde gerçekleşen toplantıya 14 kadın, 4 erkek yönetici bir de Tunceli'den gelen kadın

temsilci katılmıştır. Toplantıda lojistik sorunlar, mali bütçe, çalışma alanındaki sıkıntılar ve yönetim tarafından bilgilendirmeler yapıldı. Özellikle atölyede yaşanan havalandırma problemi üzerinde duruldu. Tunceli'den gelen kadın temsilci, Ovacık'ta kooperatifle beraber kadın emeğinin kurumsallaştığını belirtti. Bunu çoğaltmak için diğer bölgelerde yapılan çalışmalarını anlattı. Sonrasında kooperatifin borçlarından bahsedildi. Malzeme stokuğunda sıkıntı olduğunu belirten işçiler oldu. Yönetimde bulunanlar ise bu sıkıntının sebeplerini işçilerle paylaştı.

İşçi meclisleri oluşturularak, çalışanların kooperatifteki yönetime katılımı sağlanmaktadır.

Biz toplantı yapıyoruz. Kooperatif başlamadan, ürün gelmeden önce. Kooperatifte evet bir yönetim var ama kararları yönetimi almıyor sonuçta. Toplanıyoruz, konuşuluyor, ediliyor ya da alacakları kararlar bildiriliyor. Böyle yapılacak. Örneğin bir toplantıda çalışma saatleri kırk beş miydi? Bunu otuz dokuz a mı kırka mı indirildiğini bizim aldığımız kararla. Örneğin, işte yönetimde olan arkadaşlar maaş almaması gibi yani bunlar toplu karar veriliyor. Evet, bir yönetim bir resmiyet var ama sonuçta orda toplu kararlar alınıyor. Toplu veriliyor. Biz, bu şeye başlamadan önce de bir hafta on gün önce yönetim ve çalışan arkadaşlarla topluyoruz bir araya. Onlar işte işin falan gün başlayacaklarını bizde falan gün başlayacağımızı tamam böyle ortak konuşuyoruz ama bugün de bu saatte başlayacaksınız, yani dayatma yok. (İ1)

İşçilerin bulunduğu toplantılarda birçok konu ele alınmakta, üretim ve bölüşüm gibi konular hakkında planlamalar yapılmakta, işçiler elde edilen kârı denetleyebilmekte, hesap sorabilmektedir.

Zaten her aylık her ay toplantılarımız oluyor. Bizim kooperatif yönetimiyle hatta başkan katılımı ile birlikte hep birlikte orda aylık bütçe konuşuluyor. Zaten gelir gider tablosu açıklanıyor. Genel işte gidişat konuşuluyor, en son hani sorunlar üzerinden konuşulup tartışılıyor. Ona dair bir çözüm bulunuyor. (İ10)

İş saatleri, ücretler yapılan toplantılarda işçilerle beraber belirlenmektedir. İşin planlaması, iş bölümü gibi süreçlere işçilerin dâhil edilmesi, katılımcı işyeri demokrasisi uygulamalarını geliştirmekte Ovacık'ı dayanışmacı, kolektif, demokratik ve eşitlikçi bir örnek olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Yani dediğim gibi hani, şey fikirler söyleniyordu. Mesela hani bu iş saatleri ile ilgili ya da izinle ilgili ya da iş bölümü ile ilgili konularla, ücretle ilgili bunlar konuşulup, bu konularda herkes fikrini söylüyordu. Yönetimdeki kişilerle beraber ortak bir paydada buluşuyordu. Hani

her söylenen olacak diye bir şey yok ama bir payda da buluşuyordu. Çalışanlarla beraber ya da yönetimdeki kişilerle beraber bir masada oturup güzel bir şekilde sohbet tarzında konuşup yapılıyordu bunlar. Karara bağlanıyordu. (İ5)

Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, piyasa koşullarına göre işyerini çalışanların lehine örgütlemekte işçiler ücret, izin ve çalışma saatlerini katılımcı bir şekilde hep beraber belirlemektedir. İşyeri demokrasisi deneyimi açısından, katılımcı bir alternatif ortaya koyan kooperatif, dayanışmanın olanaklarını ortaya koymaktadır. İş yerinde yatay bir örgütlenme modeli benimsemekte, patronluk, ustalık gibi hiyerarşileri ortadan kaldırmaktadır.

3.10.6 Kooperatifin Yerel Kalkınmaya Etkileri

Kooperatifin kurulmasıyla beraber üretim alanı canlanmakta üreticiler üretime teşvik edilmektedir. Kooperatifin sadece ekonomik alanı kalkındırmamakta, sosyal alanı da geliştirmeye çalışmaktadır. Bir taraftan yerelde istihdamı artırmaya yönelik politikalar uygulanırken işe alımlarda daha çok kadınları tercih etmektedir.

Örneğin bir önceki sezon Ovacık'ta elli ton fasulye üretilirken, daha öncesinde daha da az, son sezonda 170 ton fasulye ürettik. Yani iki-üç katı, üç katın üzerinde. Yine bal noktasından totalim yani bu coğrafyada Ovacık'ta üretim yaklaşık yüzde iki yüz -üç yüz büyüdü. Tabi ki bu üreticilerin gelişmesi aynı zaman da istihdamın gelişmesidir. Hem kendi cephelerinde istihdamdır hem de yarattığı o ürünün paketlenmesinden tut ayıklanmasına, oradan yüklenmesine kadar tamamı bir istihdam alanı yaratıyor. Yani son sezonda diyelim ki biz dört-beş arkadaş ile çalışırken, örneğin en son sezonda 15 arkadaş çalıştı. Şu anda yirmi iki tane kadın on birli gruplarla dönüşümlü birer ay çalışıyor; yirmi iki kadına istihdam alanı. Ayıklamada doksan sekiz tane kadın; ayıklama yani az veya çok yani ayıklama işinde. Gıda atölyesi açacağız orada yaklaşık yirmi tane özellikle kadın çalışılması planlanıyor. Yani istihdama dönük çok ciddi bir gelişim var onu söyleyeyim. (K2)

Kooperatif, internet sitesinde 2017-2018 yıllarına ait toplam elde ettiği ürünü ve çalıştığı üreticilerin sayısını şöyle açıklamaktadır:

Tablo 3.4. Toplam Ürün, Üretici Sayısı (2017-2018 Karşılaştırmalı)

ÜRÜN	2017 YILI ALINAN ÜRÜN	2018 YILI ALINAN ÜRÜN	ÜRÜN VEREN ÜRETİCİ SAYISI (2018)	ALINAN ÜRÜN BEDELİ (2017)	ALINAN ÜRÜN BEDELİ (2018)
SÜT	-	16.000 LT	26	--	25.600 TL
FASULYE	58.000 KG	141.500 KG	165	464.000	1.273.500 TL
NOHUT	33.000 KG	166.000 KG	55	264.000	1.304.000 TL
BAL	28.000 KG	35.000 KG	97	1.283.000	1.780.350 TL
PEKMEZ	--	10.000 KG	12	--	130.000 TL
DUT KURUSU	--	2.500 KG	11	--	82.500 TL
TUZ	--	25.000 KG	2	--	40.000 TL

PATATES	--	4.450 KG	1	--	13.350TL
KIŞLIK ELMA	--	750 KG	2	--	2.250 TL
TOPLAM			371 ÜRETİCİ	2.011.000 TL	4.651.550 TL

Kaynak: <https://www.ovacikdogal.com>

2018 yılında “165 bakliyat üreticisi (1.273.500 TL), 41 bal üreticisi (817.094 TL), 2 elma üreticisi (2.250 TL), 26 süt üreticisi (25.600 TL), 2 patates üreticisi (13.350 TL)” olmak üzere Ovacık genelinde 236 üreticiyle çalışılmakta, 2.131.794 TL’lik ürün alımı gerçekleştirilmektedir. Tunceli genelinde 371 üreticiden alınan ürün, 4.651.550 TL değerinde olmaktadır. Kooperatif ürün çeşitliği ve ürün satışı konusunda 2017 ve 2018 yılı arasında %100 oranında büyüme gerçekleştirmiştir.

Alan araştırmasının gerçekleştiği 2019 Haziran ayında, bakliyat ürünlerinin hasılat zamanı gelmemiştir. Bu yüzden o dönemki bakliyat ürünlerine ait verileri, sonradan yönetici olan K2’den internet üzerinden alabildim. 2019 verilerine göre, Tunceli genelinde kooperatife bağlı 119 “sözleşmeli” nohut üreticisi bulunmaktadır. Bunların 49’su Mazgirt, 36’sı Pertek, 11’i Ovacık, 13’ü Hozat, 2’si Çemişgezek, 8’i Merkez ilçede bulunmaktadır. 2019 yılında 93 nohut üreticisi alım sırasına adını yazdırdı. 21.02.2020 verilerine göre, 45 nohut üreticisinden 95.645 kg ürün alındı. 28 üreticinin 72.050 kg olan ürünleri henüz alınmadı. 2019 yılında toplamda 167 fasulye üreticisinden ürün alınmıştır. Alınan toplam fasulye miktarı 168.091,22 kg olmaktadır. 2019 yılında toplamda 49 barbunya üreticisinden ürün alındı. Alınan toplam barbunya miktarı 24.374 olmaktadır (K2).

Kooperatif çok iyi bir gelir kaynağı oldu. İnsanların karınlarını doyurmanın yanı sıra sosyal alanlara dahil olmasını da sağlayan bir durum. Yani insanlar burada fasulyeyi üretiyordu. Tüm kârını tüccara kaptırdıktan sonra o kış nasıl geçeceğini düşünüyordu. Çoğu insan şehirlerde metropoller de çalışmaya gidiyordu. İnsanların ve gençlerin üretime katılması sağlandı. İnsanların kooperatiflere bakış açısı değişmiş durumda. Yani insanların ön yargılı

bakışı kalkmış durumda. Dünyanın birçok yerinde bizim ürünlerimize talep var. İnsanlar bu ürünleri güvencikleri için alıyorlar. (K1)

Görüldüğü üzere kooperatif özellikle bölgenin geçim kaynağı olan tarım üzerinde canlanmaya sebep olmakta ve yerel kalkındırmaya yönelik alternatifler sunmaktadır. Diğer taraftan tekeli gıda egemenliğine karşı çıkmakta, doğa merkezli üretim yaparak toprağı kirletmemekte, aynı zaman da tüketiciye sağlıklı, organik gıda ulaştırmayı hedeflemektedir.

Kooperatif, 2018 yılında ilçede anaokuluna giden 54 tane çocuğun beslenme ihtiyaçlarını kendi ürünleri olan, bal, kaşar, pekmez ile ücretsiz bir şekilde karşılamakta bu faaliyetine devam etmektedir. Diğer taraftan bölgenin ürünlerini İngiltere'ye ulaştırmakta bu anlamda bir ilki gerçekleştirmektedir. Âtıl durumda olan mandırayı 6 yıllığına kiralararak, yeniden faaliyete geçirmektedir. İstanbul (Sultangazi, Kartal, Göztepe, Şişli, Beşiktaş), Ankara, Eskişehir, Antalya, Mersin, Adana, İzmir (Konak, Karşıyaka), Bursa ve Tunceli illerinde kooperatife bağlı tüketim kooperatifleri bulunmakta, kooperatif ürünleri bu merkezler üzerinden tüketiciye ulaşmaktadır.⁵⁹

⁵⁹ <https://www.ovacikdogal.com/> , Erişim tarihi: 14.05.2020

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak; dayanışma ekonomileri alternatif üretim sistemleri arayışımızda önemli bir noktada durmakta sunduğu alternatifler açısından yerellerin ekonomik ve sosyal problemlerini farklı bir açıdan ele almaktadır. Neo-liberal eleştiri olarak ortaya çıkan dayanışma ekonomileri, sadece eleştiri olarak kalmamakta aynı zamanda ortaya koyduğu çözümler noktasında *yerellerin praksis ekonomisi* olarak kendini var etmektedir. Dayanışma ekonomileri praksis olmanın kaynağını, yerellerin kolektif birtakım uygulamaları yani yerellerin sosyo- ekonomik problemlere geliştirdiği ortak deneyim ve pratikler üzerinden almaktadır. Diğer taraftan dayanışma ekonomileri, devlet alanı ve piyasa alanı dışında bırakılan ve varlık savaşı veren dezavantajlı grupların (diğer bir anlamıyla ötekilerin) ekonomisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamıyla da dayanışma ekonomilerini *dezavantajlıların veya ötekilerin praksis ekonomisi* diye adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda çalışmanın amaçlarından biri, akademik literatüre son on- on beş yıldır giren dayanışma ekonomileri tartışmaları üzerinden ve farklı açılardan kavramsal bir tartışma açmaktır.

Çalışmanın yapıldığı Ovacık, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik açıdan öteki veya dezavantajlı olarak nitelendirebileceğimiz bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu coğrafyada ortaya çıkan dayanışmacı yapılar, yerelin kolektif vizyonu üzerine inşa edilen ve yerelde üretimi örgütleyen demokratik bir model geliştirmişlerdir. S.S Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, içinde bulunan yerelin sosyo-ekonomik sorunlarına kendi yaratıcı çözümlerini getirebilmiştir. Diğer taraftan kooperatif, ekonomik olduğu kadar sosyal bir hareket olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ovacık tarımsal kalkınma kooperatifi yerelde istihdam yaratmakta, yerel üreticileri desteklemekte ve sürdürülebilir ekonomi içinde yerel bir pratik ortaya koymaktadır. Bu anlamıyla kooperatif neo-liberal kuşatma karşısında, umut ve olasılık mekânı olarak kendini var etmektedir.

Kooperatif, küresel kapitalist üretim ve çalışma ilişkilerine birçok noktada alternatif sunabilmektedir. Sunduğu alternatifler, başta kooperatifle çalışan işçi ve üreticiler olmak üzere yerel halkın hayatına dokunabilmiştir. Bilindiği üzere, küresel esnek piyasalarda emekçiler, çok uzun saatler boyunca çalışmakta bunun karşılığında ise hak ettikleri ücretleri alamamaktadır. Yani artı değere bağlı sömürü biçimi, acımasız bir hal almaktadır. Bunun karşılığında kooperatif işçileri, haftada 39 saat çalışmakta hafta sonları ise tatil yapabilmektedir. İşçilerin hepsi asgari ücret almaktadır. Asgari ücret, Ovacık gibi tüketim harcamalarının (örneğin kira fiyatları 300 ile 600 TL arasında değişmekte) az olduğu bir yerelde bir ailenin ihtiyaçlarını karşılaması için makul görülmektedir. İhtiyaçların karşılanması modellerinin hiyerarşik piramidal örgütlenmelerine karşı, yatay örgütlenme modeli seçilerek, hiyerarşiye bağlı ilişkilerin gelişmesi engellenmektedir. İşyerinde yönetici, patron, ustabaşı gibi otoritelerin bulunmaması işçilerin üretim süreçlerine katılımı üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum, işçilerin psikolojilerinde olumlu bir etki yaratmakta işi daha çok sahiplenmelerine neden olmaktadır (İ4, İ5, İ10, İ11). Diğer taraftan işçilerin çoğunun, esnek piyasalardaki çalışma ortamını deneyimlemiş olmaları, kooperatifle kurduğu ilişkiyi daha anlamlı kılmaktadır. İşçiler, kapitalist iş gücü piyasalarına göre kooperatifte kendini daha mutlu ve değerli hissetmektedirler (İ3, İ4, İ5, İ11). Ayrıca işçiler, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin tüm süreçlerine katılmakta oluşturdukları işçi meclisleriyle elde edilen kâr, üzerinde denetimi sağlayabilmektedir. Böylelikle iş yeri ve üretimle ilgili alınacak kararlar üzerinde etkili olabilmektedirler. Bu durum iş yerinde demokratik uygulamaların gelişmesine ve katılımcı bir demokrasi anlayışının işyerinde oluşmasına katkı sağlamaktadır. Yalnız işçilerin birbirine karşı olan tutumunda, güvensizlik, kişisel değerler, ve önyargıların bu süreçte etkili olduğunu unutmamak gerekir.

Kooperatifin küresel kapitalist sisteme sunduğu diğer bir alternatif yerel düzeyde küçük üretici grupları örgütlemesi ve üretime teşvik etmesidir. Bunu yaparken kolektif bilinç yaratmayı hedeflemekte kolektif üretimi bölge genelinde yaymaya çalışmaktadır. Üreticilere tohum desteği sunmakta, üretim yaparken gübre ilaç kullanımını kontrol etmekte, organik üretimi öne çıkarmaktadır. Toprağında gübre, ilaç bulunan hiçbir üretici ile sözleşme yapmamakta endüstriyel gıda tekellerinin aksine doğayı koruyan ve merkeze alan bir üretim tarzı geliştirmeye çalışmaktadır.

Kooperatif, üretim sürecini üretici köylülerle planlamakta, üretim süreci boyunca üretim alanlarında toplantılar gerçekleştirmekte, neyin ne kadar üretileceğine köylülerle karar verilmektedir. Fiyat politikaları, üreticiyle yapılan tartışmalar üzerinden belirlenmektedir. Kooperatif, üretilen ürünü piyasa fiyatının üstünde satın alarak, üretim sürecini üreticinin lehine örgütlemektedir. Kolektif üretimin yapıldığı ve sonunda kolektif bir şekilde paylaşıldığı üretimler (Kızık, Akpazar Köyleri) yapılmakta bu deneyimler dayanışma ekonomileri tartışması açısından önemli gözükmektedir. Kooperatif benimsediği uygulamalarla üretim teşvik etmekte tefeci ve aracılara aradan çıkararak üretim alanlarının canlanmasına öncü olmaktadır. Kooperatif sadece yerelde bulunan üreticiler ile çalışmamakta, Tunceli'nin diğer ilçelerinde bulunan üreticiler ile ilişki kurmakta, diğer yerelerde bulunan üreticileri de desteklemektedir. Görüldüğü üzere, kooperatifte gelişen ilişkiler, birçok noktada kapitalist üretim ilişkilerine alternatif olmakta ortaya koymaya çalıştığımız dayanışma ekonomileri yaklaşımı açısından önemli bir deneyim olmaktadır.

Dersim'de Neo-liberal Dönemde Yeni Sermayenin Oluşumu ve İşçi Sınıfının Dönüşümü⁶⁰ adlı yüksek lisans çalışması Dersim'de işçileşme süreçlerini incelemektedir. Aktağ bu çalışmasında Tunceli'de sermaye sürecinin oluşumunu ve dinamiklerini ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak Tunceli bölgesinde bulunan Munzur A.Ş., Şahmiran /Önsa Tekstil ve Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nde alan çalışması gerçekleştirmiştir. Bu noktada Aktağ'ın çalışması S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'ne yönelik yapılmış ilk alan çalışması olmaktadır. Aktağ çalışmasında kooperatifi farklı yaklaşımlarla ele almaktadır. Yalnız her iki çalışmanın da alandan elde ettiği veriler birbirini destekler niteliktedir.

Dayanışma ekonomilerinin piyasa ve devlet dışı tanımı, toplumsal dinamiklerin tarihsel bağlamı ile doğrudan ilgili olmaktadır. Dayanışmacı yapıların ortaya çıktığı yerellerin devlet ve piyasa ile geliştirdiği ilişkiler, dayanışma ekonomilerinin sosyo-politik amacını belirlemektedir. Dersim bölgesinin politik ve kültürel yapısı, dayanışma ekonomilerinin işlevsel ve örgütsel yönünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ovacık yereli, 1994'te uygulanan zorunlu göç hareketleri

⁶⁰ Aktağ, Nülifer, (2019). *Dersim'de Neo-liberal Dönemde Yeni Sermayenin Oluşumu Ve İşçi Sınıfının Dönüşümü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET000690.pdf>, Erişim Tarihi: 21.06.2020

doğrultusunda topraklarından koparılarak mülksüzleşme sürecine girmiştir. Bu süreç sonunda binlerce Ovacıklı, büyük kentlerde güvencesiz çalışma koşullarında proleterleşmeye (görüşmecilerin çoğu bu sürece şahit olmakta, birkaçı ise bu süreci yakından yaşamakta) başlamıştır. Dolayısıyla kooperatifin ismindeki 94 vurgusu, aslında kooperatifi ortaya çıkaran tarihsel arka planı işaret etmektedir. Bu doğrultuda bölgenin Cumhuriyet öncesi ve sonrası iktidar yapıları ile biriktirdiği deneyim, bu deneyim üzerinden oluşan toplumsal hafıza, kooperatifte ortaya çıkan dayanışmacı yapıların devletle kurduğu ilişkinin sınırını belirlemektedir. Kısacası bir dayanışma ekonomisi örneği olarak, Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, devlet dışı tanımını tarihsel bağlamı derin birçok argüman üzerinden almaktadır.

Bölgenin dayanışma pratikleri, (“yerğat” yani imece geleneğinin varlığı, kaldı ki bu gelenek Mezopotamya ve Anadolu’da yaygın olarak görülmekte) Geyiksuyu/Deşt Köyü kolektif üretim girişimi, bölgedeki dayanışma ekonomilerine dayalı ilişkilerin gelişmesinin başka bir tarihsel arka planını sunmaktadır. Diğer taraftan bölgedeki sol hareketlerin varlığı, etkinliği, toplumsal alana nüfuz etme durumu kooperatifte de kendini devam ettirmektedir. Bu durum dayanışma ekonomilerinin “Marksist ve sol eğilimli olma” özelliğini destekler niteliktedir.

Dolayısıyla S.S. Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, yukarıda yürüttüğümüz tartışma ve alan verileri doğrultusunda bir dayanışma ekonomisi örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Adda, J. (2003). *Ekonominin Küreselleşmesi*, (S. İnceci, Çev.), İstanbul: İletişim.

Ahmed, Pepita, O. (2015). “What does ‘solidarity economy’ mean? Contours and feasibility of a theoretical and political Project”, *Business Ethics: A European Review*, 24(4), s. 425-435.

Aktağ, N. (2019). Dersim’de Neo-liberal Dönemde Yeni Sermayenin Oluşumu Ve İşçi Sınıfının Dönüşümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Alp, S. (2009). “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör”, *Maliye Dergisi*, 156, s. 265-279.

Alvaredo, F., Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., Zucman G. (2018). “Dünya Eşitsizlik Raporu”, *World Inequality Lab*, Berlin-Almanya.

Amin, A. (2009). “Extraordinarily Ordinary: Working in the Social Economy”. *Social Enterprise Journal*, 5 (1), s. 30-49.

Amin, S. (1999). *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, (V. Eranus, Çev.), İstanbul: Sarmal Yayın Evi.

Arabacı, C. (2017). “Dersim Olayı Bir Jakobenizm Faciası mı?”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(2), s.1-71.

Arrighi, G., T., Hopkins, I. Wallerstein (1995). *Sistem Karşıtı Hareketler*, (C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, Çev.) İstanbul: Metis.

Arruda, M. (2005). Solidarity Socioeconomy as an Integral New System: Global Vision. http://base.socioeco.org/docs/doc-7428_en.pdf, (01.05.2012).

Arslan, M. (2004). “Kültürel Bağlamda Din”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (1), s.189-205.

Ateşoğlu, L., H., Çeken, Ş., Ökten, (2008). “Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme Ve Yoksulluk”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2), s. 79-95

Aydın, S. (2018). “Antropoloji’de Etnik Azınlık Ve Konar-Göçerler”, Ayfer ve Özbay (Ed.), *Kültür Denen Şey Antropolojik Yaklaşımlar*, İstanbul: Metis Yayınları, s.198-232.

Aydiner, T. (2020). “Toplumcu Belediyecilik Deneyimi (1973-1980): Denizli Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, s. 353-368.

Aykaç, A. (2018). *Dayanışma Ekonomileri -Üretim ve Bölüşüme Alternatif Yaklaşımlar*, İstanbul: Metis.

Bakırcı, N. (2019). “Dede Korkut Kitabı Bağlamında Oğuzlarda Toy Geleneği”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(20), s. 130 – 142.

Barışan, C. (2012). “Modernite Tartışmalarına Alternatif Bir Yaklaşım: Modern Aklın Eleştirisi ve Geleneksel Düşünce”, *İnsan ve Toplum*, 2, s.35-63

Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme*, (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2014). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, (H. Demir Çev.) Ayrıntı, İstanbul.

Bayraktar, S., U. (2013). “Yerel Liderlik, ve Toplumcu Belediyecilik ve Ali Dinçer: 1977-1980 Dönemi Ankara Belediyesi”, İ. , Kamalak, H. , Gül, (Ed), *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi Toplumcu Belediyecilik Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları*, İstanbul: Kalekon, s. 159-195.

Benlisoy, S. (2014) “Müşterekleri Anti-Kapitalist Bir Program Çerçevesinde Tartışmak, Başlangıç Dergi, <https://baslangicdergi.org/musterekleri-anti-kapitalist-bir-program-cercevesinde-tartismak-stefo-benlisoy>, Erişim Tarihi: 01.07.2020.

Bernstein, H. (2014). *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*, (O. Köymen Çev.), İstanbul: Yordam Kitap.

Bloch, M. (2002). *Marksizm ve Antropoloji*, (M. Bozok Çev.) Ankara: Ütopya.

Bora, T., N. Erdoğan, (2015). “Cüppenin, Kılıcın ve Kalemin Mahcup Yoksulları, Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar”, T. Bora, A. Bora, N. E., İ., Üstün (Ed.), “*Boşuna mı Okuduk?*” *Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İstanbul: İletişim.

Bourdieu P. (2016). “Rahatsız Edici Bir Bilim”, *Sosyoloji Meseleleri*, (S. Öztürk, B Uçar, M. Gültekin, A. Sümer Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.

Buglione, Sonia and Schlüter, R. (2010). *Solidarity-Based and Co-Operative Economy And Ethical Business* , Rosa Luxemburg Foundation Brussels Background Paper, p.1-45.

Can, M., F., E., Sakarya, (2012). “Türkiye’de Tarım Ve Hayvancılık Kooperatiflerinin Tarihsel Gelişimi, İktisadi Önemi Ve Mevcut Durumu”, *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 1(83), s.27-36.

Collins, P. (1995). “Siyah Feminist Düşüncenin Toplumsal Yapısı” A. İlyasoğlu v.d (Der.) *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, (A. Atalay, Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık, s.99-123.

Connoly, W.E, (1995). *Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazları Üzerine Demokratik Çözüm Önerileri*, (F. Lekesizalın Çev.), İstanbul: Ayrıntı.

Çaylak, A., Mahmut Ş. (2019). “Yeni Komün Yönetimi Anlayışı: Sevilla-Marinaleda ve Tunceli (Dersim) Ovacık Yönetiminin Karşılaştırmalı Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68), s.1091-1097.

Çıkm, A. (2016). *Bir Başkadır Kooperatifçilik*, İzmir: S.S. Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği.

Çotuksöken, B. (2009). “Şiddetin Antropolojik Temeli” , *Felsefe Logos Dergisi*, Fesadoter Yayınları, İstanbul, 37, s. 7-11.

Dash, A. (2015). *An Epistemological Reflection on Social and Solidarity Economy*, Journal Forum for Social Economics Volume 45, Issue 1, p.61-87

Defourny, J. ve Develtere, P. (1999). The Social Economy: The Worldwide Making of a Third Sector, J. Defourny, P. Develtere ve B. Fonteneau, *The Worldwide Making of the Social Economy. Innovations and Changes*, s. 1-38, Leuven: Acco

- Değirmenci, E.** (2014). Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm Ve Yeniden-Metalaşma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Deniz, D.** (2009). “Dersim İnanç Sisteminde Kutsal Mekan İlişkisi”, *Dersim Munzur Etnografya Dergisi*, 31, s.1-7.
- Deniz, D.** (2013). “Dersim’in Ekonomi Politikası İçinde Talanın Yeri: Antropolojik Bir Yaklaşım”, G. Ş. Tuna, G. Orhan (Ed.) , *Dört Dağa Sığmayan Kent Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, İstanbul: Patika, s.71-111.
- Devrimci Halkçı Yerel Yönetimler Atölye Sonuç Metinleri**, (2012). Devrimci Halkçı Yerel Yönetimler Çalıştayı, s.86-93
- Doğan, A., E.** (2013). “Garnizon- Memur Kenti Olarak Dersim’de 2000’lerde Başlayan Değişimin Sosyo- Mekânsal Boyutları”, G. Ş. Tuna, G. Orhan (Ed.) , *Dört Dağa Sığmayan Kent Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, İstanbul: Patika, s.307-331.
- Doğan, Zeki, S. , N. Arslan, A. Berkman**, (2015).”Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(8), s.29-41
- Erbay, H.** (2016), *Dede Korkut Kitabı Han’ım Hey*, Ankara: Tobb Yayınları.
- Ercan, F., ve Ş., Özar**, (2000). “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Toplum Bilim*, İstanbul, 86, s.22-70.
- Ercan, F.** (2013). “Dersim’den Tunceli’ye ve Yine Dersim’ Yine Değişen Ne?”, G., Ş., Tuna, G., Orhan. (Ed.), *Dört Dağa Sığmayan Kent Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, İstanbul: Patika, s.17-40.
- Erdem, T.** (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye*, Ankara: Lotus.
- Erdost, M., İ.** (1988). *Kapitalizm ve Tarım*, Ankara: Onur Yayınları.
- Engels, F.** (1998). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (K. Somer, Çev.), Ankara: Sol Yayınları.

- Faulkner, N.** (2015). *Marksist Dünya Tarihi/ Neandertallerden Neo-liberallere*, (T. Öncel Çev.), İstanbul: Yordam Kitap.
- Geisen, T.** (2009). “İktidar ve Şiddet Zorunlu Bir Ayırım mı?”, *Felsefe Logos Dergisi*, Fesadoter Yayınları, İstanbul, 37, s.41-46.
- Giddens, A.** (1999). *Toplumun Kuruluşu*, (H. Özel, Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Giddens, A.** (2000). *Elimizden Kaçan Dünya*, (O. Akınhay, Çev.), İstanbul: Alfa.
- Gökçe, M.** (2018). “Konargöçer Türk Kültürünün Kökenleri”, M. Gökçe, E.F. Eroğlu (Ed.), *Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler*, Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s.10-27.
- Gül, A.** (2015).” İnsan-Mekan İlişkisi Üzerine (Dersim Bölgesi Örneği XVI-XX. Yüzyıllar”, *Turkish Studies,International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(5), p. 159-182.
- Gülbudak, O.** (2013). “Hindistan’da Fiili Yerel Yönetim Deneyimleri”, A., Gültekin ve İ., Gündoğdu (Ed.), *Devrimci-Halkçı Yerel Yönetimler Umut ve Mücadele Mekanlarından Deneyimler*, İstanbul: Patika, s. 99-122.
- Güler, M.** (2013). “Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üzerine”, İ., Kamalak, H., Gül, (Ed.), *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi Toplumcu Belediyecilik Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları*, İstanbul: Kalekon, s. 125-158.
- Gültekin, K., A.** (2016). “Cem evi mi, Ziyaret (Jiar) mi? Dersim’de Mekanın “Kutsal” Halleri”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 11, s.45-67.
- Gültekin, K., A.** (2019). “Dersimli Alevilerde Khal Ritüelleri”, S. Halis, (Ed.) , *Dersim Üç Dağ İçinde* İstanbul: Nota Bene Yayınları, s.195-220.
- Halis, S.** (2019). “ Dersim Alevi Topluluklarında “Kırmanç” Kavramının Taşıdığı Anlam Üzerine Bir Deneme”, S. Halis (Ed.) , *Dersim Üç Dağ İçinde* İstanbul: Nota Bene Yayınları, s.9-61.

Harnecker, C., P. (2007, November). *Workplace Democracy and Collective Consciousness An Empirical Study of Venezuelan Cooperatives*, Monthly Review, p.27-40.

Hirst, P., G., Thompson, (2000). *Küreselleşme Sorguluyor*, (Ç. Erdem, E. Yücel Çev.), Ankara: Dost Kitapevi.

İnalçık, H. (2004). “Kültür Etkileşimi, Küreselleşme”, *Dünya, Doğu-Batı Dergisi*, Doğu- Batı Yayınları, Ankara, 18, s.71-107,

Işık, Y. (2012). *Bir Tutam Tunceli*, Ankara: Anıt Matbaa.

Jessop, B. (2005). *Hegemonya, Post -Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, B. Yarar, A. Özkazanç (Der.), İstanbul: İletişim.

Kadıköy Kooperatifi Gönüllüleri, (2018). “Kadıköy Kooperatifi Deneyimi” , F., S., Öngel , U., D., Yıldırım, (Ed.), *Krizle Karşı Kooperatifler Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler*, Ankara: Nota Bene, s. 153-182.

Kalkan, G. (2018). “Kooperatiflerde Kurumsal Yönetim” , F., S., Öngel ,U., D., Yıldırım (Ed.), *Krizle Karşı Kooperatifler Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler*, Ankara: Nota Bene, s. 347-381.

Karadeniz, F., R. (2018). “Ulusal Kooperatifler ’den Neo-liberal Kooperatiflere: Neo-liberal Küreselleşme Sürecinde Kooperatiflerin Dönüşümü” , F., S., Öngel, U., D., Yıldırım, (Ed.), *Krizle Karşı Kooperatifler Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler*, Ankara: Nota Bene, s. 301-322.

Karataş, Z. (2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri” *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss.62-80.

Keyder, Ç., Z., Yenal, (2018). *Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük*, İstanbul: İletişim.

Kılavuz, F., C., Yüksel, (2017). “Yerel Yönetimler Maliyesi Çerçevesinde Toplumcu Belediyecilik: Fatsa ve Ovacık Örneği”, *Toplum ve Demokrasi*, 23, s. 121-138.

Kızıl, Ç. (2007). *Ulus-Devlet ve Milliyetçilik*, www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/165/ulus-devlet-ve-milliyetcilik#.XP5L-BYzbIV

- Koçlar, B.** (2011). “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Dersim’de Yönetim Sorunu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), s.261-273.
- Komsuoğlu, A.** (2009). “Siyasal Şiddet Üzerine”, *Felsefe Logos Dergisi*, Fesadoter Yayınları, İstanbul, 37, s.47-60.
- Kongar, E.** (2002). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Köymen, O.** (2008). *Kapitalizm ve Köylülük Ağalar, Üretenler, Patronlar*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Kurtuluş, G.** (2019). Türkiye’de Yeni Kooperatifçilik Hareketinin Sosyal Ve Dayanışma Ekonomisi Kapsamında İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Muğla.
- Lavenda, Robert, H., E., A., Schultz, ,** (2017). *Kültürel Antropoloji*, Ankara: Doğu -Batı
- Liger, Quentin, Stefan, M. ve Britton, J.** (2016). *Social Economy*. Brussels: European Parliament.
- Loh, P. ve Shear, B.** (2015). “Solidarity Economy and Community Development
- Löwy, M.** (2013). “Brezilya’nın Topraksız Kırsal İşçi Hareketinin Sosyo-Dinsel Kökenleri”, (E. Balta Çev.), *Praksis*, 14, s.209-215
- Miller, E.** (2004). *Solidarity Economics: Strategies for Building New Economies from the Bottom-Up and the Inside-Out*. http://base.socioeco.org/docs/doc-7377_en.pdf, (09.05.2020).
- Miller, E.** (2009). “Solidarity Economy: Key Concepts and Issues”, Kawano, E. , Thomas N. M. , Jonathan T. E., *Solidarity Economy I: Building Alternatives for People and Planet*,
- Mübarek, M.** (2013). “Aknehir Belde Belediyesi”, A., Gültekin ve İ., Gündoğdu (Ed.), *Devrimci-Halkçı Yerel Yönetimler Umut ve Mücadele Mekanlarından Deneyimler*, Patika: İstanbul, s.211-216.

- Müftüoğlu, G., B.** (2014). “Üretim Sürecinin Vazgeçilmezi Esneklik: Var ve Yok Ettikleri Üzerine Bir Çerçeve”, Ö. Müftüoğlu ve A. Koşar, (Der.), *Türkiye’ de Esnek Çalışma*, İstanbul: Evrensel Basım ve Yayın, s.11-42.
- Nar, M., Ş.** (2019). “Arkaik Toplumlardan Günümüze Değiş-Tokuş Ekonomisi ve Örnek Ülke Uygulamaları”, *Journal of Economy Culture and Society*, 60, s.207-225.
- Neary, M.** (2006). “ Emek Hareket Eder: Toplumsal Hareket Sendikacılığı Kavramının Bir Eleştirisi”, A. , C. , Dinerstein ve M. Neary (Ed.), *Emek Tartışması Kapitalist İşin Teorisine ve Gerçekliğine Dair Bir İnceleme*, (Ö. Yalçın Çev.), İstanbul: Otonom Yayıncılık, s.217- 256.
- Neuman, Lawrence, W.** (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1*, (Sedef, Özge çev.), Ankara: Yayın Odası,
- Oğuz, C., M.** (2018), “ Bob Jessop, Post-Fordizm ve Devlet”, *Politik Ekonomik Kuram*, 2 (1), s. 19-34
- Oğuz, Ş.** (2011). “Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan “Prekarya”ya mı?”, *Mülkiye Dergisi*, 35(271), s.7-24.
- Oran, S.** (2020). “Modern Zamanların Tutunamayanları Prekarya: Sınıf Mı, Sınıftan Kaçış Mı?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70, s.237-247.
- Orhan, G.** (2013). “Sermayenin Mekansal Hareketinin Dersime Yansımaları: 2000’lerin Politik Atmosferinde Dört Dağdan “Yatırım Fırsatı Yaratmak” Ş. G. Tuna, O. Gözde, (Ed.) *Dört Dağa Sığmayan Kent Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, İstanbul: Patika, s.203-247.
- Ray, S.** (2012). “Economics of Solidarity’ Economics of the 21st Century”, *Economic and Political Weekly*, 47(24), p. 39-48.
- Özberk, N.** (2017). “Politik Ekolojide Doğa-Toplum Diyalektik Birliğine Kuramsal Bir Bakış: Toplumsal Doğa Ve Doğanın Kapitalist Üretimi Tezi” *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), s.71-98
- Özçelik, K., P.** (2013). “Neo-liberal Küreselleşme Süreci Ve Yoksulluk”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), s.417-430.

- Özkurt, C.** (2018). “Yeni Krizler Çağı, Çalışmanın İflası Ve Prekarya”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi*, 2, s.111-122.
- Öztürk M., Ş., İnan.** (2014). “İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), s.24-55.
- Polanyi, K.** (2017). *Büyük Dönüşüm- Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, (A. Buğra, Çev.), İstanbul: İletişim,
- Paraire, P.** (1999). “Dünyasallaşmanın Yaşayan Ölülere”, Perrault,Gilles (Ed.), *Kapitalizmin Kara Kitabı*, (K. Kurtgözü, Çev.), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 348-366.
- Pamuk, Ş.** (2015). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Panict, L.** (2002, Güz). “Emek Stratejileri Üzerine Düşünceler”, *Praksis*, 8, s. 91-124.
- Robertson, R.** (1999). *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Toplumsal Kültür*, (H. Ü. Yolsal Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Rosanvallon, P.** (2004). *Refah Devletinin Krizi*, Ankara: Dost Yayın Evi.
- Sennet, R.** (2008). *Karakter Aşınması/ Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, İstanbul: Ayrıntı.
- Sertel, S.** (2014). “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Dersim Bölgesinde Demografik Yapı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), s.269-282.
- Sezgin, S.** (2017). “Türkiye’de Toplumcu Belediyecilik: İzmit Örneği”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, s.51-66.
- Sönmez, C., F.** (2018). “İlkel Toplumlarda Siyasi Örgütlenme Ve Yaygın Ekonomik Model”, *Pivolka*, 8(28), s.13.
- Sözen, Ü.** (2013). “Neo Dersim Kültür Alanı: Siyaset ve Piyasa Ekseninde Hafızanın ve Kültürün Nesneleşmesi”, Ş., G., , Tuna, G., Orhan, (Ed.) , *Dört Dağa Sığmayan Kent Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, İstanbul: Patika, s. 249-306.

- Şahin, Ç., E.** (2018). “Türkiye Tarımının Güncel Sorunlarının Çözümünde Kooperatifler Bir Model Olabilir mi? Fırsatlar ve Handikaplar Üzerine Düşünceler”, F., S., Öngel, U., D., Yıldırım (Ed.), *Krizle Karşı Kooperatifler Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler*, Ankara: Nota Bene, s.79-116
- Topal, A.** (2013). “ Zapatista Özerk Belediyeleri Deneyimleri” A. , Gültekin ve İ. Gündoğdu (Ed.), *Devrimci-Halkçı Yerel Yönetimler Umut ve Mücadele Mekanlarından Deneyimler*, İstanbul: Patika, s. 99-122.
- Tomlinson, J.** (2004). *Küreselleşme ve Kültür*, (A. Eker, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Tözüm, H.** (2004).” Küreselleşme: Gerçek mi, Seçenek mi?” T. Taşkın (Ed.), *Doğu Batı*, 18, s.147-167.
- Tuna, Ş., G.** (2013). “ Metalaşma Ekseninden Dersim’de Ekonomi, Siyaset ve Kültür”, G. Ş. Tuna, , G. Orhan (Ed.) , *Dört Dağa Sığmayan Kent Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, İstanbul: Patika, s. 167-202
- Türkay, M., T., Tören,** (2014) “Liberal Kriz Koşullarında Türkiye ve Dünyada Yaşanan Dönüşümün Seyri Üzerine”, Mertcan ve Ördek (Ed.), *Modern Zamanlar Bir Yokmuş Bir Varmış İçinde*, Ankara: Nota Bene, s.313 – 359.
- Yanık, C.** (2013). “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kaygı*, 20, s.226-235.
- Vergin, N.** (2012). *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Yazıcı, B.** (2018). “Devlet Antropolojisi” A., B., Candan ve C., Özbay (Ed.), *Kültür Denen Şey Antropolojik Yaklaşımlar*, İstanbul: Metis Yayınları, s.51-81.
- Yıldırım, M.** (2013). “Dersim’in Cumhuriyet Öncesi Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, Ş. G. Tuna, G., Orhan, (Ed.), *Dört Dağa Sığmayan Kent Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, İstanbul: Patika, s. 41-70.
- Yıldırım, M.** (2019). “Belgelerin Diline Yansıyan Desim/Dersim’in Özgünlüğü” H. Serhat, (Ed.), *Dersim Üç Dağ İçinde*, İstanbul: Nota Bene Yayınları, s. 111-120.
- Yıldırım, D., U.** (2019). “Belediyeler ve Kooperatifler Ekseninde Türkiye Tarımında Alternatif Kamusal Deneyimleri; Olanaklar ve Sınırlar”, F., S., Öngel,

U., D., Yıldırım (Ed.), *Krizle Karşı Kooperatifler Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler*, Ankara: Nota Bene, s. 25-78.

Wallerstein, İ. (1998). *Liberalizmden Sonra*, (E. Öz, Çev.), İstanbul: Metis.

Wilde, L. (2013). *Global Solidarty*, Edinburgh University Press, UK.

Wood, Ellen, M. (2003). *Sermaye İmparatorluğu*, (S. Oğuz, Çev) Ankara: Epos Yayınları.

Wolf, D. (2009). "Sahada Feminist İkillemeler" *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından*, D. Hattatoğlu ve G. Ertuğrul (Der.), (D. Hattatoğlu Çev.), İstanbul: Anahtar Kitaplar, s.115-125.

İnternet Kaynakları

<https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/108510-iki-tarih-bir-felaket> , (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

<https://www.haberturk.com/secim/secim2014/yerel-secim/ilce/ovacik-787>,
Erişim Tarihi: 10.06.2020

<https://haber.sol.org.tr/toplum/macoglu-sola-konustu-263435>, (Erişim Tarihi: 14.05.2020)

<https://www.youtube.com/watch?v=yZU9xTjSxbQ>, (Erişim Tarihi:10.05. 2020).

<https://www.ovacikdogal.com/ac/makale/ciftcilerimiz/sozlesmeli-ciftcilerimiz> ,
(Erişim Tarihi: 13.06.2020).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51955474> (Erişim Tarihi 12.04.2020).

<https://sendika63.org/2005/08/topraksizlar-brezilyada-topraksiz-koylu-hareketi-mst-metin-yegin-77004> , (Erişim Tarihi: 23.05.2020)

<https://sosyalekonomi.org/abd-kooperatif-istatistikleri> , (Erişim Tarih: 20. 05.2020)

<https://sosyalekonomi.org/2019-dunya-kooperatif-izleme-raporu>, (Erişim Tarih: 20. 05.2020)

<http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf>,

(Erişim Tarihi:24.05.2020)

<http://www.tunceliosb.org.tr/firmalar.php?uzmanlik=tumu>, Erişim tarihi: 26.06.2020

<https://www.dw.com/tr/oxfam-sosyal-e%C5%9Fitsizlik-art%C4%B1yor/a-47163444>, (Erişim Tarihi: 04.06. 2018)

<https://gaiadergi.com/marxin-ekolojisi> ,(Erişim Tarihi: 21. 05. 2020)

<https://www.dw.com/tr/ma%C3%A7o%C4%9Flu-toplum-yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1z-her-%C5%9Feyin-fark%C4%B1nda/a-48205197> , Erişim Tarihi: 10.06.2020

<http://www.tuncliovacik.gov.tr/ovacik-tarihi> , Erişim Tarihi 10.06.2020.

<https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/tarihce> , (Erişim tarihi: 25.05.2020)

<https://www.demokrathaber.org/yasam/kriz-ve-hayatta-kalmasavunma-araclarindan-biri-olarak-kooperatifler-h113559.html> , (Erişim Tarih: 20. 05.2020)

<https://www.evrensel.net/haber/340018/ohalde-yakilan-koylerin-belgeseli-1994> , (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

<https://gelenek.org/porto-alegre-belediyecligi-iktidardan-kurtulusun-manifestosu/> , (Erişim Tarihi: 27.05.2020)

<https://www.ica.coop/en> , (Erişim tarihi: 21.05.2020)

<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504672.pdf> (Erişim Tarihi: 22.07.2020)

<https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity> , (Erişim Tarihi: 21.05.2020)

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/dersim-hakkinda-kuyruklu-yananlar-1232341> , (Erişim Tarihi: 08.01.2020).

<https://www.ovacikdogal.com/ac/makale/2018-yili-faaliyetlerimiz/2018-yili-kooperatif-faliyetlerimiz>, (Erişim Tarihi: 14.05.2020)

<https://www.ovacikdogal.com/ic/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 12.06.2020

<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201.904.241.038.860.429-the-independent-turkiyenin-komunist-baskani-tum-dunyaya-model-olusturacak-sosyalist-sehir-icin> , (Erişim Tarihi: 26.05.2020)

<https://haber.sol.org.tr/soldakiler/kurtulus-kilcer-yazdi-belediyecilik-sosyalizm-ve-ovacik-haberi-90943> , pdf.(Erişim Tarihi: 26.05.2020).

<http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/MAN%C4%B0FESTO.pdf> ,(Erişim Tarihi: 25.05.2020)

https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/turizmin-yeni-gozdesi-tunceli,wODxs3NOHUO3gK6xwkRCcQ/_4-AWaUujE24-mF9ty1i5Qs , (Erişim Tarihi: 20.06.2020)

<https://www.youtube.com/watch?v=CEgOBL--e9o&t=927s>, (Erişim Tarihi: 12. 05. 2020).

<http://www.tunceli.gov.tr/hukumet-konagi-tarihce> , (Erişim Tarihi: 09.06.2020)

<https://www.sosyalistmeclisler.net/> , (Erişim Tarihi: 14.06.2020)

<http://tuik.gov.tr/> , (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

<https://t24.com.tr/haber/fatsanin-efsane-belediye-baskani-terzi-fikrinin-esi-nurten-sonmez-hayatini-kaybetti,597130> , (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

<http://www.turktarim.gov.tr/Haber/306/kooperatificilikte-japonya-ornegi>, (Erişim Tarih: 18. 05.2020)

<https://www.youtube.com/watch?v=a5fl9Mw2aEA> , (Erişim Tarihi: 19.05.2020)

<https://www.youtube.com/watch?v=03QffT7T8Z8&t=140s> , (Erişim Tarihi: 02.05.2020)

<https://www.youtube.com/watch?v=JoCk56YIa1c>, (Erişim Tarihi: 10.06.2020)

kadikoykoop.org ,(Erişim tarihi 24.05.2020)

EKLER

EK A: Keşif Amaçlı sorular

EK B: Belediye ve Kooperatif Yöneticileri ile Yapılan Görüşmelerin Çerçeve Soruları

EK C: Kooperatif İşçileri ile Yapılan Görüşmelerin Çerçeve Soruları

EK D: Kooperatife Çalışan Üreticiler ile Yapılan Görüşmelerin Çerçeve Soruları

EK A: Keşif Amaçlı Sorular

Cinsiyet:

Eğitim Durumu:

Yaş:

Medeni Durum:

Var ise Çocuk Sayısı:

Aylık Ortalama Gelir:

Başka bir geliriniz var mı?:

Doğum Yeri:

EK B: Belediye ve Kooperatif Yöneticileri ile Yapılan Görüşmelerin Çerçeve Soruları

- 1.** Öncelikle kendinizden biraz bahseder misiniz?
- 2.** Kooperatifi neden kurdunuz? Kooperatifin diğer kooperatif ve istihdam yaratma yöntemlerinden ne gibi bir farkı var?
- 3.** Kooperatifinizde üretim ve bölüşüm ilişkileri nasıl örgütlenmiştir? Bu ilişkileri düzenlerken ilham kaynağı olan modeller olmuş mudur?
- 4.** Kooperatifte işler nasıl yürütülüyor? Neyin üretileceğine, işçi ücretlerine, kazanılan paranın nasıl kullanılacağına, nasıl karar veriliyor? Kimler karar veriyor? Çalışanlar bu sürece katılabiliyorlar mı?
- 5.** Kazanılan para ile neler yapılıyor?
- 6.** Ekilen araziler kimlerin? Özel mülkiyet olan araziler ve üretimde kullanılan diğer araçlar ile kooperatif Nasıl ilişkileneiyor?
- 7.** Sizce kooperatifin en başarılı ve en başarısız olduğu konular neler?
Türkiye’de ve Tunceli’de kooperatif yoluyla üretim yapmanın zorlukları ve sınırları neler sizce?
- 8.** Kooperatifin kurulmasının Ovacık üzerinde etkileri olduğunu düşünüyor musunuz? Nasıl? Kooperatifin yerel kalkınmaya bir etkisi olmuş mudur?
- 9.** Kooperatifin devlet ve piyasa ile ilgili kurduğu ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 10.** Sizce kooperatif modeli kapitalist üretim ve çalışma ilişkilerine bir alternatif olabilir mi?
- 11.** kooperatifte isteyen herkes çalışabilir mi? bunun belirli kuralları var mı, neden

EK C: Kooperatif İşçileri ile Yapılan Görüşmelerin Çerçeve Soruları

- 1.** Öncelikle kendinizden biraz bahseder misiniz?
- 2.** Kooperatif ile nasıl ilişkilendiniz, burada çalışmaya nasıl başladınız, nasıl karar verdiniz, süreci biraz anlatır mısınız?
- 3.** Burada ne iş yapıyorsunuz, hangi alanda çalışıyorsunuz, neden? Kooperatifteki çalışma ortamını ve koşullarını nasıl değerlendiriyorsunuz? İyi bulduğunuz yanları neler, neden? Eleştirdiğiniz yanları var mı, neden?
- 4.** Daha önce çalıma deneyiminiz oldu mu, biraz anlatır mısınız? Daha önceki çalışma deneyimleriniz ile kooperatifteki çalışma deneyiminiz ne açılardan farklılaşıyor, ne açılardan benzeşiyor? Gözlemlerinizi ve deneyimlerinizi anlatır mısınız?
- 5.** Sizin açınızdan kooperatifte çalışmak ile sıradan gelir getirici başka bir işte çalışmak aynı şey mi? Kooperatif deneyiminin bir parçası olmak sizde nasıl bir anlamı var? Bu sizde nasıl duygular ve düşünceler uyandırıyor?
- 6.** Kooperatifte çalışma koşulları herkes için eşit mi? Kooperatifte çalışırken herhangi bir haksızlığa uğradınız mı?
- 7.** Kooperatifte işler nasıl yürütülüyor? Örneğin kimin ne iş yapacağına, işçi ücretlerine, neyin üretileceğine, çalışma saatlerine nasıl karar veriliyor? Siz ve diğer çalışanlar bu kararlaştırma süreçlerine katılıyor musunuz, nasıl?
- 8.** Bu katılım önünde engeller olduğunu düşünüyor musunuz? Deneyim ve gözlemlerinize dayanarak anlatır mısınız?
- 9.** Kooperatifte kazanılan paraya ne oluyor, siz bunu takip edebiliyor musunuz, ne gibi yollarla?
- 10.** Belediye yöneticileri ve çalışanlar arasındaki ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

EK D: Kooperatife Çalışan Üreticiler ile Yapılan Görüşmelerin Çerçeve Soruları

1. Öncelikle biraz kendinizden bahseder misiniz?
2. Burada bir gününüz nasıl geçiyor? Anlatabilir misiniz?
3. Bu bölgede hangi ürünler ekiliyor? Siz daha çok hangi ürünü ekmeyi tercih ediyorsunuz?
4. Kooperatifle nasıl ilişkiye geçtiniz? Bu süreci anlatır mısınız?
5. Kooperatifle çalışmaktan mutlu musunuz? Emeginizin hakkını aldığınızı düşünüyor musunuz? Kooperatif kurulmadan önce ürünlerinizi kime satıyordunuz? Çalıştığınız kişiler emeginizin karşılığını veriyor muydu?
6. Ne kadar üreteceğinize kooperatif mi karar veriyor? Bu sürece sizde katılıyor musunuz?
7. Kooperatifin köylerde yaptığı toplantılara katıldınız mı? Eğer katıldıysanız hangi konular konuşuldu? Biraz bahsedebilir misiniz?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mahir Can Göçer

Doğum Yeri: Van

Doğum Tarihi: 08.06.1990

Medeni Hali: Bekar

EĞİTİM BİLGİLERİ Lisans: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, 2017.